

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 1 (59), 2020

Видавничий дім
«Гельветика»
2020

Редакційна колегія

Даций О. І., д-р екон. наук, проф., Навчально-науковий інститут менеджменту, економіки та фінансів ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом» – **Головний редактор.**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київського національного університету імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора.**

Андріющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій.

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій.

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету.

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну.

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Галаченко О. О., д-р екон. наук, Вінницький інститут ПрАТ «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"».

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, Навчально-науковий інститут менеджменту, економіки та фінансів ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського ПрАТ «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"».

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет.

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, Полтавський державний аграрний університет.

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет.

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Заяць О. І., канд. екон. наук, ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка».

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка.

Курмаєв П. Ю., д-р екон. наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Могилевська О. Ю., канд. екон. наук, Київський міжнародний університет.

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет.

Негода Ю. В., д-р екон. наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет.

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет.

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет.

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет.

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет.

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет.

Удовенко І. О., канд. екон. наук, Уманський національний університет садівництва.

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва.

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана.

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія.

Яцишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка.

Malgorzata Okręglicka, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland).

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 07.10.2020 (протокол № 8)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24776-14716P,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2020. Вип. 1 (59). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2020. 76 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2020

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-1>
УДК 338.439.02

Вініченко І. І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9527-1625>

Vinichenko Igor

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ

ENSURING ECONOMIC SECURITY OF DAIRY ENTERPRISES, TAKING INTO ACCOUNT THE INFORMATION COMPONENT

У статті визначено, що важливість підвищення рівня економічної безпеки молокопереробних підприємств визначається необхідністю інтенсифікації використання ресурсів на основі раціоналізації бізнес-процесів. Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка показників їх рентабельності, що характеризують кінцеві результати господарювання підприємства. Доведено, що оцінка економічної безпеки молокопереробних підприємств проводиться фрагментарно з неможливістю ідентифікації проблемних складових та виявлення пріоритетних напрямків стратегічного планування. Обґрунтована необхідність розробки об'єктивної системи показників, яка б враховувала всі складові, від яких залежить економічна безпека молокопереробних підприємств. Встановлено, що економічна безпека молокопереробних підприємств залежить від результативності господарюючих суб'єктів та вміння вирішувати поставлені цілі. Складна функціональна структура внутрішнього середовища виробників молочної продукції зумовлює важливість кожного з внутрішніх факторів у формуванні економічної безпеки як інструменту реалізації головної стратегії розвитку підприємства. Для подальшого удосконалення методичного забезпечення аналізу стану економічної безпеки молокопереробних підприємств запропоновано систему відносних показників оцінки тенденцій економічної безпеки у порівнянні з нормативними або сприятливими за певними критеріями значеннями.

Ключові слова: економічна безпека, економічні показники, конкурентна позиція, молокопереробні підприємства, молочна продукція.

The article determines that the importance of increasing the level of economic security of dairy enterprises is determined by the need to intensify the use of resources based on the rationalization of business processes. Recent years have seen a positive dynamics of their profitability, describing the outcomes of enterprise. It proved that the assessment of economic security of dairy enterprises is carried out in fragments with the impossibility of identifying problem components and identifying priority areas of strategic planning. The necessity of developing objective scorecard that takes into account all the components that affect the economic security of the dairy enterprises. It is establish that the economic security of milk processing enterprises depends on the effectiveness of economic entities and the ability to solve goals. The complex functional structure of the internal environment of dairy producers determines the importance of each of the internal factors in the formation of economic security as a tool for implementing the main strategy of enterprise development. To further improve the methodological support of the analysis of the state of economic security of dairy enterprises, a system of relative indicators for assessing economic security trends in comparison with regulatory or favorable values according to certain criteria is proposed.

Keywords: economic security, economic indicators, competitive position, milk processing enterprises, dairy products.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Вирішення питання економічної безпеки входить в пріоритет основних завдань держави. Стратегічною метою економічної безпеки є надійне забезпечення населення країни безпечною та якісною продукцією. Основними стратегічними цілями

забезпечення продовольством населення країни є його достатність за рахунок власного виробництва та незначного імпорту; стабільність постачання продовольства на всій території країни; доступність продуктів харчування для всіх верств населення; належна якість продовольчих товарів; раціональна структура споживання. Разом з тим, незважа-

ючи на особливу роль економічної безпеки в соціально-економічному розвитку країни, при її оцінці враховується тільки рівень самозабезпеченості країни та її регіонів продуктами харчування у тому числі молока та продуктів його переробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним проблемам економічної безпеки країни присвячено праці таких учених, як: О. Бородіна, В. Власов, О. Гойчук, Я. Жаліло, О. Кардаш, В. Малигіна, А. Мостова, Б. Пасхавер, В. Саблук, М. Лисак, О. Шпичак та інші [1–7]. Однак існуючі наукові підходи не завжди доцільно використовувати при розробці й реалізації стратегії розвитку молокопереробних підприємств, оскільки стратегічні цілі й завдання мають бути систематизовані та конкретизовані в діяльності молокопереробних підприємств таким чином, щоб при їх вирішенні можна було встановити першочергові напрямки та оптимально використовувати наявні ресурси у залежності від стратегічних пріоритетів. Крім цього, формування стратегії економічної безпеки молокопереробних підприємств потребує більш поглибленої аналітичної бази для виявлення існуючих проблем і розробки рекомендацій щодо їх усунення в довгостроковій перспективі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження стану конкурентної позиції молокопереробних підприємств для подальшого підвищення стану їх економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною характеристикою формування економічної безпеки молокопереробних підприємств є сфера виробництва. Молокопереробна галузь Дніпропетровської області представлена сукупністю виробників, які мають різні конкурентні позиції. Переробкою молока в регіоні займаються 12 підприємств різних за розмірами, спеціалізацією та організаційно-правовими формами господарювання. Виробники молочної продукції, виступаючи в якості основного суб'єкта зовнішнього середовища ринку, не тільки визначають характер їх розвитку, але й справляють взаємний вплив на формування економічної безпеки один одного. Незважаючи на позитивну динаміку, в звітному році спостерігається зниження регіональних обсягів виробництва всіх видів молокопродукції. Головною причиною погіршення економічної безпеки на сегментах галузевого ринку є зниження платоспроможного попиту на молочну продукцію.

Порівняльний аналіз характеристик стану конкуренції дозволив охарактеризувати конкурентну структуру ринку молочної продукції

Дніпропетровської області як щільну олігополістичну структуру. Сегмент морозива являє собою монополію з присутністю одного виробника-монополіста – ТОВ «Ласунка». Сегменти ринку молока та вершків і нежирної молочної продукції є олігополіями з вираженими лідерами (ПАТ «Комбінат «Придніпровський» та ТОВ «Молочний дім»). При цьому більш високі значення коефіцієнта ентропії та дисперсії ринкових часток свідчать про більш нерівномірний розподіл учасників першого ринку.

Сегмент сирів складає група підприємств-лідерів (ПАТ «Комбінат «Придніпровський» та ТОВ «Інтер-мол»), приблизно рівних між собою за своїми можливостями, які формують щільну олігополію. Сегмент масла вершкового також характеризується як олігополія, однак нерівномірний розподіл ринкових часток учасників при низькому рівні концентрації, обумовлюють слабку вираженість даній структурі.

Рівень виробництва основних видів молочної продукції на одну особу в Дніпропетровській області за період дослідження вищий, ніж в середньому по Україні, що дозволяє товаровиробникам реалізовувати продукцію за межі області. Так, регіональний лідер молочної галузі ПАТ «Комбінат «Придніпровський» має власних торгівельних представників майже у всіх областях України, а також реалізує молочну продукцію до Європи та країн Балтії. До складу ПАТ «Комбінат «Придніпровський» входять: Васильківський сирзавод; Царичанський маслозавод; Перещепинський молочний цех; Новомосковський цех по виробництву фруктових наповнювачів. Підприємство входить в 5 найпотужніших виробників молокопродукції в Україні і щодня переробляється понад 250 т молока.

На даний час під ТМ «Злагода» і «Любимчик» випускається понад 200 найменувань високоякісної продукції. Виробництво дитячого харчування – один із пріоритетних напрямків діяльності «Комбінату «Придніпровський». ТМ «Злагода» одна з небагатьох в Україні, що випускає дитяче харчування в екологічно чистій, безпечній скляній пляшці ємністю 200г. Асортимент дитячого харчування постійно розширюється, надаючи можливість широкого вибору продуктів для годування дітей з 8 місяців життя.

Для дослідження конкурентної основи економічної безпеки нами обрано п'ять молокопереробних підприємств Дніпропетровської області: ТОВ «Молагробізнес», ПАТ «Криворізький міськмолзавод №1», ТОВ «Інтер-мол», КП «Магдалинівський маслозавод» та

ПП «Дніпромолпродукт». Дана група підприємств є найбільш прийнятною для проведення досліджень, оскільки за результатами 2018 року в загальному обсязі виробництва молокопродукції в Дніпропетровській області їх ринкова частка становила у виробництві сирів – 50,5%, масла вершкового – 72,3%, молока і вершків – 17,7%, нежирної молочної продукції – 9,5% що зумовлено потребами внутрішнього ринку в молочної продукції. Крім того, зазначені підприємства здійснюють господарську діяльність тривалий період, переважно ще з радянських часів, що є типовим для вітчизняної молокопереробної галузі й дає можливість окреслити існуючі економічні проблеми.

В контексті дослідження конкурентної основи економічної безпеки молокопереробних підприємств доцільно здійснювати поділ показників на прямі та опосередковані. Останні тісно пов'язані з результатами діяльності підприємства, визначаються за відповідними методиками та дають загальне уявлення про поточний стан їх економічної безпеки. Отже, метою проведення виробничо-господарського аналізу є оцінка результатів діяльності молокопереробних підприємств на основі дослідження основних економічних показників (як опосередкованого свідчення про стан їх економічної безпеки). Результатом діяльності досліджуваних підприємств є виробництво молочної продукції, що утворюється на виході економічного потоку і являє собою матеріальну та споживчу цінність, оцінку якої можна здійснити на основі порівняння динаміки обсягів виручки від її реалізації, собівартості, розміру виробничих витрат, фінансових результатів.

Можна зазначити, що на досліджуваних молокопереробних підприємствах Дніпропетровської області виручка від реалізації молочної продукції та її собівартість в динаміці зростають, що зумовлено як підвищенням відпускних цін на продукцію, так і зростанням вартості матеріалів, молока сировини для її виробництва. Вищі темпи зростання виручки від реалізації молокопродукції у ТОВ «Інтер-мол», ПАТ «Криворізький міськмолзавод № 1» та ПП «Дніпромолпродукт» ніж темпи зростання її виробничої собівартості формують позитивні фінансові результати виробничо-господарської діяльності зазначених підприємств. Зношеність технологічного обладнання, висока собівартість продукції і частки витрат на збут продукції в загальній її структурі, а також прорахунки в маркетинговій діяльності є головними причинами збитковості виробництва КП «Магдалинський маслозавод» і ТОВ «Молагробізнес».

Рентабельність є узагальнюючим показником ефективності функціонування підприємства та ведення його економічних бізнес-процесів. Певною мірою рентабельність відображає рівень економічної безпеки молокопереробного підприємства. Збитковий фінансовий результат діяльності підприємства зумовлює пошук нових управлінських підходів до перегляду витрат на економічні операції.

Суттєвою проблемою для досліджуваних молокопереробних підприємств є знос основних фондів – від 33,1% у ТОВ «Інтер-мол» за звітний період до 67,3% у КП «Магдалинський маслозавод», що унеможливорює виробництво молочної продукції з високою конкурентоспроможністю на регіональному та зовнішньому ринках і негативно впливає на їх економічну безпеку. Крім того, динаміка зносу основних фондів дозволяє зробити висновок про відсутність оновлення матеріально-технологічної бази, а це призводить до зменшення активності і ефективності бізнес-процесів молокопереробних підприємств. Отже, можна стверджувати, що значні коливання визначених показників зумовлюють різну ефективність ведення виробничо-господарської діяльності, а в деяких випадках – її збитковість. Це, з однієї сторони, є наслідком економічної кризи в країні, а з іншої – результатом нераціонального управління ресурсами та бізнес-процесами підприємства, що актуалізує потребу організації управління економічною безпекою таким чином, щоб досягти узгодженості між різними функціональними сферами підприємства.

Важливим показником, що характеризує конкурентну позицію молокопереробного підприємства та ефективність управління його економічною безпекою, є розмір запасів. Оскільки основна сировина – молоко, – має малі терміни придатності й практично не знаходиться у складі запасів, то на молокопереробних підприємствах у вигляді останніх виступають здебільшого матеріали: упаковка, біологічні матеріали тощо. Тому при управлінні необхідно точно планувати обсяг їх закупівлі, що залежить від обсягів реалізації. В умовах швидкої зміни асортименту та неефективного використання всього обсягу наявних матеріалів необхідно вживати дієвих заходів щодо їх ліквідації (продажу).

У зв'язку із сезонністю попиту та заготівлі сировини (молока) велика кількість незавершеного виробництва формується саме у літній період, коли зростають закупки молока, оскільки збільшуються його надої. Збут молочної продукції у цей період має протилежну динаміку (зменшення), тому молоко

переробляють на сухе молоко, масло, заморожують напівфабрикати та інші молокопродукти. Аналіз зміни розмірів запасів на досліджуваних підприємствах дозволяє стверджувати про відсутність тенденції до рівномірної зміни їх обсягів у аналізованому періоді відповідно до обсягів реалізації продукції. Це свідчить про неефективне управління запасами на підприємствах, а відсутність чіткої тенденції за окремими групами запасів ставить взагалі під сумнів існування системи управління запасами на молокопереробних підприємствах. Якщо зміна загальних розмірів запасів не перевищує 10–15%, то в окремих їх групах коливання відбувається у кілька разів, що свідчить про існування диспропорцій в управлінні логістичною системою досліджуваних підприємств.

В структурі операційних витрат на одиницю продукції молокопереробних підприємств низькою є частка витрат на оплату праці, що обумовлено значною матеріаломісткістю продукції та слабким матеріальним стимулюванням працівників. За звітний рік в галузі питома вага матеріальних витрат становила від 52,1% в ПП «Дніпромолпродукт» до 73,1% в ПАТ «Криворізький міськмолзавод № 1», а частка витрат на оплату праці – від 11,8% в КП «Магдалинівський маслозавод» до 24,3% в ТОВ «Інтер-мол».

Економічна безпека окремого молокопереробного підприємства обумовлена наявними виробничими можливостями й ресурсами, конкурентними перевагами підприємства та пріоритетами його подальшого розвитку. Поточною концепцією конкурентного розвитку ТОВ «Інтер-мол» є стратегія спеціалізованого послідовника. Складна функціональна структура внутрішнього середовища виробників молочної продукції зумовлює важливість кожного з внутрішніх факторів у формуванні ефективної логістичної системи як інструменту реалізації головної стратегії підвищення економічної безпеки підприємства. ТОВ «Інтер-мол» спеціалізується на виробництві плавлених і твердих сортів сиру та масла вершкового.

Головним завданням будь-якого молокопереробного підприємства є формування оптимальної асортиментної структури продукції, що дозволяє найбільш повно задовольняти вимоги певних груп споживачів і ефективно використовувати наявні виробничі ресурси. Молочна продукція досліджуваного підприємства представлена широким асортиментом масла вершкового та сирів, номенклатура яких налічує чотири види масла, 5 видів сиру плавленого та 10 видів сиру твердого. Наявність

в асортименті підприємства декількох видів молочної продукції та широкий її асортимент свідчать про достатню виробничу базу, яка дозволяє використовувати різноманітні технологічні рішення. На комбінаті високий рівень технології, рецептура відповідає вітчизняним стандартам, що свідчить про високу якість продукції. Технологічна схема виробництва молочної продукції ТОВ «Інтер-мол» характеризується досить простими, але надійними виробничими рішеннями. ТОВ «Інтер-мол» повністю укомплектований всім необхідним технологічним обладнанням для виробництва основних видів молочних продуктів.

Важливе значення для забезпечення нормального й ритмічного виробничого процесу має своєчасне постачання сировинного молока, обсяги закупівель якого за останні роки значно знизилися. У даній ситуації знизити ризики подальшого спаду виробництва у молокопереробних формуваннях можливо застосовуючи як макроекономічні фактори (які створюють умови для забезпечення їх стабільності та ефективності), так і місцеві (стосуються ефективного використання усієї сукупності наявних ресурсів, застосування прогресивних методів та форм організації виробництва, дотримання стандартів якості, прийняття раціональних рішень у виробничій і фінансово-економічній діяльності). Загострення боротьби за сировинні ресурси призводить до зміцнення співробітництва виробників з найбільш пріоритетними постачальниками. Вибір і залучення останніх до співробітництва з молокопереробним підприємством все частіше розглядається через призму привабливості господарств-постачальників з точки зору якості виробленого молока.

ТОВ «Інтер-мол» веде свою діяльність виключно за рахунок власних коштів на основі самофінансування та самоокупності, має достатньо власних обігових коштів. Можливими шляхами покращення ліквідності ТОВ «Інтер-мол», є отримання додаткового кредитування на пільгових умовах, залучення інвестицій та отримання від замовників попередньої оплати перед виконанням договірних зобов'язань. На економічну безпеку підприємства істотно впливають постійні зміни у податковому законодавстві та в інвестиційній політиці держави, неплатоспроможність партнерів і населення, наявність недобросовісної конкуренції, зношеність основних засобів. Також на господарювання ТОВ «Інтер-мол» суттєво впливають сезонні зміни, зважаючи на велику собівартість виконання робіт у зимовий період. Договори по пере-

робіт молока та реалізації готової продукції укладаються на протязі всього року й виконуються в повному обсязі. За період 2019 року на підприємстві було укладено договорів на загальну суму 3121 тис. грн., прибуток від реалізації продукції складав 3486 тис. грн. (в 2013 році – було укладено договорів на загальну суму 2195 тис. грн., прибуток від реалізації складав 9516 тис. грн.). На 2020 рік частина договорів пролонговані.

Звісно виробничий процес на ТОВ «Інтер-мол» супроводжується певними проблемами особливо внутрішнього характеру, існує потреба в залученні додаткових матеріальних та фінансових ресурсів для подальшого нарощування обсягів виробництва та розширення ринків збуту. Керівництво заводу має намір найбільш повно наситити ринок продукцією, а також отримати прибутки задля задоволення економічних та соціальних інтересів засновників та працівників ТОВ «Інтер-мол».

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Отже, важливість підвищення рівня економічної безпеки молоко-

переробних підприємств визначається необхідністю інтенсифікації використання ресурсів на основі раціоналізації бізнес-процесів. Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка показників рентабельності, що характеризують кінцеві результати господарювання підприємства. Коефіцієнт фінансової автономії ТОВ «Інтер-мол» характеризується також позитивним змінами, що є передумовою подальшого зниження фінансової залежності від зовнішніх інвесторів. Значення коефіцієнтів поточної ліквідності, що визначають межі безпеки для можливого зниження ринкової вартості оборотних активів, характеризуються мінімально можливим рівнем, що не сприяє залученню ззовні грошових коштів та негативно впливає на фінансовий стан підприємства. Виявлені в результаті дослідження зовнішні і внутрішні джерела формування конкурентних позицій молокопереробних підприємств створюють всі передумови для подальшої оцінки управління їх економічною безпекою та розробки стратегії їх розвитку.

Список використаних джерел:

1. Власов В.І. Методичні підходи щодо оцінки продовольчої безпеки країни. *Економіка АПК*. 2009. № 8. С. 43–45.
2. Гойчук О.І. Критерії економічної безпеки. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2004. № 1. С. 42–44.
3. Жаліло Я.А. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2011. 104 с.
4. Ильина З.М. Экономическая безопасность: теория, методология, практика. Минск : Ин-т экономики НАН Беларуси. 2007. 230 с.
5. Кардаш О.Л. Сучасне методичне забезпечення оцінювання економічної безпеки України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 194–199.
6. Малигіна В.Д. Методологія забезпечення продовольчої безпеки країни: монографія. Донецьк : нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М.І. Туган-Барановського. Донецьк : НОУЛІДЖ, 2011. 471 с.
7. Мостова А.Д. Стратегія продовольчої безпеки держави: теоретико-методичний аспект *Економіка та держава*. 2016. № 5. С. 38–42.

References:

1. Vlasov V.I., Sabluk V.P., Lysak M.A. (2009) Methodological Approaches to Assessing Food Security of the Country. *Ekononika APK*, vol. 8, pp. 43–45.
2. Hojchuk O.I. (2004) Criteria for food security. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 42–44.
3. Zhalilo Ya.A. (2011) *Rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva iak peredumova zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy* [Development of agrarian production as a prerequisite for ensuring food security of Ukraine]. NISD, Kyiv, Ukraine.
4. Ilina Z.M. (2007) *Prodovolstvennaja bezopasnost: teorija, metodologija, praktika* [Food security: theory, methodology, practice]. Institut jekonomiki NAN Belarusi, Minsk, Republic of Belarus.
5. Kardash O.L. (2015) Modern methodological support for food safety assessment of Ukraine. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 5(1), pp. 194–199.
6. Malyhina V.D. (2011) *Metodolohiia zabezpechennia prodovolchoi bezpeky krainy* [Methodology of ensuring food safety of the country]. NOULIDZh, Donetsk, Ukraine.
7. Mostova A.D. (2016) Strategy of food security of the state: theoretical and methodical aspect. *Ekononika ta derzhava*, vol. 5, pp. 38–42.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-2>
УДК 338.330.322

Гальцова О. Л.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної економіки, маркетингу
та міжнародних економічних відносин,
Класичний приватний університет

Galtsova Olga

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of National Economy,
Marketing and International Economic Relations,
Classic Private University

НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ОСНОВНИХ ПРОБЛЕМ В ЕНЕРГЕТИЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

DIRECTIONS FOR SOLVING THE MAIN PROBLEMS POWER INDUSTRY OF UKRAINE: POWER REGULATION TOOLS

У статті висвітлено концептуальні засади державного регулювання в енергетичній сфері України, що спрямовані на чітку енергетичну політику держави. Розвиток та ефективне функціонування енергетичної сфери базуються на конкретно визначеній енергетичній політиці держави, що включає подолання залежності від одного постачальника енергоносіїв, оптимізацію механізму управління податками, лібералізацію енергетичних ринків, а також створення сприятливих умов для інвестування в розроблення сучасних технологій і альтернативних джерел енергії. Виділено основні проблеми та напрями їх вирішення у вітчизняному енергетичному ринку за допомогою низки інструментів державного регулювання, до яких можна віднести ціноутворення на світових ринках енергоносіїв, регулювання шляхом ліцензування, податкове регулювання, митне регулювання, стратегічні державні програми, законодавче регулювання, інвестиційну політику.

Ключові слова: державне регулювання паливно-енергетичного комплексу, інструменти державного регулювання, паливно-енергетичний комплекс, енергетична політика, енергетична система.

The article defines the conceptual foundations of state regulation in the energy sector of Ukraine, which are aimed at a clear energy policy of the state; development and efficient functioning of the energy sector is based on a specific energy policy of the state, including overcoming dependence on one supplier of energy carriers, optimizing the mechanism of tax administration, liberalizing energy markets, as well as creating favorable conditions for investing in the development of new technology and alternative energy sources. Without state interference in market relations, none of the highly developed countries could not make its economy environmentally safe, eliminate structural and regional imbalances, ensure the effective development of international economic relations, create a fair distribution system for people's income, operate an effective system of protection of socially vulnerable groups of the population, give impetus innovation shifts, etc. The most common areas of government's influence on the economy as a whole and on the energy sector in particular are pricing, taxation, lending, and state subsidies. The most important tasks are ensuring stable energy supply, development of production (production), energy efficiency improvement and modernization and automation of power plants and main facilities of the fuel and energy complex, which will contribute to strengthening the energy security of the state. This can be achieved by creating market conditions in the energy sector, which requires a change in pricing policy, restructuring of energy companies, improvement of management, the development of competitive markets, attracting foreign investment, etc. Therefore, state regulation in the energy sector should represent activity on the state functions for rational use of energy resources and reduction of energy intensity of the gross domestic product, carried out using the appropriate instruments. Formation of effective instruments of state regulation of the energy sector will improve the functioning of the energy sector of the Ukrainian economy. An equally important direction for further research should be the development of control measures for the implementation of the identified areas of strategic state policy for each sector of the fuel and energy complex.

Keywords: the state regulation, the instruments of state regulation, the fuel and energy complex, the fuel and energy resources, the energy intensity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні перед Україною постає завдання пошуку власної стратегії розвитку в XXI ст., головним складником якої має стати розвиток паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), який є одним із найбільш впливових і вагомих секторів національної економіки. У структурі національного господарства значну питому вагу займає енергоємне виробництво, що ставить вітчизняну економіку в залежність від кон'юнктури світового енергетичного ринку. Вичерпність традиційних енергоносіїв, підвищення вартості паливно-енергетичних ресурсів негативно впливають на формування собівартості сільськогосподарської та промислової продукції, що зменшує її конкурентоспроможність на світовому рівні, тому спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази є першочерговим завданням державного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Під час підготовки статті були використані праці іноземних та українських авторів, які досліджували проблеми державного регулювання паливно-енергетичного комплексу та державного регулювання енергетичної галузі, концептуальні основи управління та регулювання розвитку паливно-енергетичного комплексу. Серед авторів, праці яких присвячено даній тематиці, такі: А. Ахламова, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Кваснюк, Д. Лук'яненко, В. Саприкін, В. Юрчишин, А. Філіпенко, О. Бланк, Дж. Кейнс, Дж. Хіл, О. Білорус, О. Власюк, Л. Товажнянський, І. Франчук та ін. Однак важливою і невирішеною проблемою залишається питання створення та використання ефективних інструментів державного регулювання енергетичної галузі в умовах зміни енергетичного стану та впливу його на економіку країни.

Формування інструментів державного регулювання в енергетичній галузі, за допомогою яких можна буде генерувати, відновлювати і використовувати паливно-енергетичні ресурси, та окремі питання державного регулювання енергетичної галузі потребують подальших досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження інструментів державного регулювання енергетичної галузі України та виявлення проблемних аспектів у функціонуванні паливно-енергетичного комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Без утручання держави в ринкові відносини жодна з високорозвинених країн світу не змогла б зробити свою економіку екологічно безпечною, усунути структурні та регіональні диспропорції, забезпечити ефективний розвиток міжнародних економічних відносин, створити справедливий систему розподілу доходів населення, дієву систему захисту соціально вразливих верств населення, дати поштовх інноваційним зрушенням тощо. Найбільш поширеними основними напрямками впливу держави на економіку в цілому й енергетичну сферу зокрема є ціноутворення, оподаткування, кредитування, державне субсидування. Формування сприятливих умов ринкової економіки в енергетичній сфері є стратегічним завданням у сфері державного менеджменту на шляху забезпечення суспільства енергією. У період реформування національної економіки не чітко визначення мети та завдань у Стратегії розвитку енергетики України до 2030 р. ускладнює отримання позитивного результату, знижує ефективність роботи органів державної влади, у тому числі контролю над процесами, що відбуваються в галузі. Є підстави стверджувати, що така тенденція склалася в процесі управління та реформування енергетики, реформи в якій стримуються відсутністю чіткого наукового-методологічного підґрунтя та остаточно визначеної мети. Державні програми та реформи практично не досягли позитивних результатів через неузгодженість, непослідовність, а в деяких випадках протилежність цілей. Попри наявність формальних атрибутів енергетичної політики (Енергетична стратегія України до 2030 р. (далі – Стратегія), діють інститути економічного регулювання діяльності енергетичних компаній, президент та уряд чи не щотижня обговорюють проблеми і приймають важливі рішення, пов'язані з роботою ПЕК) можна стверджувати, що держава не має системної економічної політики у цій сфері. Вкрай повільно впроваджуються реформи. Про це свідчить як чергове погіршення роботи окремих галузей ПЕК (вугільна та нафтопереробна промисловість), так і загальний поганий фінансовий стан підприємств ПЕК, насамперед НАК «Нафтогаз України».

Реалізація Стратегії та проведення реформ у ПЕК потребують як розроблення і прийняття системного енергетичного законодавства, так і впровадження комплексу урядових заходів, спрямованих на довгострокову стабілізацію внутрішніх енергетичних ринків

та забезпечення ефективності роботи національної енергетики. Таким чином, Україні конче необхідна узгоджена робота двох гілок влади – законодавчої і виконавчої – в частині інституціоналізації довгострокових інструментів енергетичної політики, підготовки секторальних планів стимулювання економічного розвитку галузей ПЕК, розроблення єдиної експортно-імпоротної політики в енергетичній сфері тощо. Усе це й має стати енергетичною політикою України, яка забезпечить досягнення високого рівня енергетичної безпеки. Слід зазначити, що завдання та цілі енергетичної політики країни визначено в Енергетичній стратегії України до 2030 р. Головними з них залишаються: реформування енергетичного сектору, передусім на основі зміцнення відповідної правової та інституційної бази; реалізація проектів із метою диверсифікації шляхів і джерел постачання енергоносіїв; політика енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки; впровадження нової структури споживання енергоресурсів, зокрема на основі ширшого використання відновлюваних джерел енергії тощо [1]. Враховуючи постійно зростаючі ціни на природний газ та явно намагаючись стати більш незалежним від поставок російського газу, український уряд уже деякий час форсує пошук альтернативи цьому енергоносію. Оприлюднену 2006 р. «Енергетичну стратегію України до 2030 року» можна оцінити як перше намагання уряду усвідомити проблеми в енергетичному секторі та окреслити можливі шляхи їх розв'язання. Стратегія містить різні напрями, основними з яких є такі: 1. Зменшення залежності України від імпорту енергії: збільшення видобутку власного газу з нинішніх 20 млрд. кубічних метрів до 28–29 млрд.; збільшення видобутку власного вугілля та переобладнання електростанцій із газу на вугілля; зменшення щорічного споживання природного газу з нинішніх 55–60 млрд. кубічних метрів до 45–48 млрд. кубічних метрів у 2020–2030 рр.; будівництво нових атомних електростанцій і збільшення строку експлуатації АЕС, що працюють на даний момент; збільшення видобутку урану. 2. Регіональна диверсифікація імпорту енергоносіїв за рахунок більш активної участі України в проектах із видобутку сировини за кордоном (Алжир, Єгипет, Іран, Казахстан, Близький Схід) та пов'язане з цим постачання газу до 12 млрд. кубічних метрів до 2030 р. 3. Збільшення використання відновлюваних енергоджерел (зростання частки в загальному енергоспоживанні з нинішніх трьох до шести відсотків). Таким чином, з одного боку, енер-

гетична стратегія передбачає змінення енергоміксу за рахунок зменшення споживання газу та приросту ядерного й вугільного складників, з іншого – диверсифікацію джерел постачання природного газу. Нагальна необхідність заощадження енергії або посилене використання альтернативних джерел відіграють у документі скоріше другорядну роль. Поширення монополізму в експлуатації енергетичного ринку, інфраструктурних обмеженнях, велика енергоємність валового внутрішнього продукту України, технічна та технологічна відсталість, недостатній рівень залучених інвестицій у сферу відновлювальної енергетики та низка інших проблем національної економіки потребують кардинальних змін у діючих механізмах та створення нового комплексного механізму державного регулювання економіки. Вирішення проблем модернізації енергетичних ринків України та застосування ефективних механізмів їх державного регулювання є одними з найважливіших завдань енергетичної політики держави. Отже, виникає необхідність удосконалення державної політики в енергетичній сфері України на засадах економічної ефективності та забезпечення енергетичної безпеки, а також з урахуванням її реального стану, специфіки функціонування та світових тенденцій розвитку. Важливим завданням державної політики є формування дієвого та зрозумілого механізму регулювання енергетичної галузі країни, особливої уваги набуває пошук інструментів державного регулювання в енергетичній галузі, які здатні забезпечити якісні перетворення в енергетичному секторі та економіці у цілому.

У науковій літературі та вітчизняній практиці вже зроблено перші кроки до розгляду зазначених інструментів. Можна стверджувати, що державне регулювання та його інструменти є недостатньо ефективними для поліпшення стану енергетичної галузі та потребують удосконалення, що підтверджується процесами постійної трансформації елементів структури державного регулювання та обґрунтовується перманентними її змінами, перерозподілом функцій між державними органами, а також пошуком більш дієвих інструментів та механізмів державної регулятивної політики. Інструменти державного регулювання енергетичної галузі – це механізми та інститути, за допомогою яких у національній економіці проводиться регулятивна діяльність, що спрямовується на розвиток галузі, а також здійснюється розподіл ресурсів і формування пропорцій, на базі яких здійснюється макроекономічний аналіз розвитку галузі. Зазначимо, що залежно від

завдання, що вирішується державою, та форм її втручання в економіку державне регулювання поділяється за напрямками на ринково-організаційне та фінансове регулювання.

Інструменти та заходи підтримки енергетичного розвитку мають переважно економічний характер, оскільки найбільш дієвим є використання можливостей бюджетно-податкової політики. Це, зокрема, енергетичні податки та податкові пільги, субсидії і гранти, системи закупівлі технологій і державних закупівель та ін. [2, с. 44–47]. Вагомий вплив на результати діяльності підприємств енергетичного сектору, їхню платоспроможність, фінансову стійкість, можливість формування фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності, конкурентоспроможність продукції має й система оподаткування. Політика держави, спрямована на миттєве поповнення бюджету, недотримання принципу економічної обґрунтованості податкового реформування, часті зміни податкового законодавства України призвели до посилення нестабільності умов господарювання, надмірного податкового навантаження на енергетичну сферу національної економіки, тому виникає потреба запровадження виваженої політики підтримки підприємств на основі оптимізації фіскальної та стимулюючої функцій податків. Отже, ефективність вирішення податкових проблем в енергетичній галузі під час формування стратегії розвитку впливає на можливості не тільки її економічного зростання, а й суспільного виробництва у цілому. Адже проблемою енергетичного сектору України, що містить високу частку ядерної енергетики, є, насамперед, недостатність власних викопних палив для забезпечення потреб національної економіки [2, с. 44–47]. Суттєво, що невід'ємним складником розвитку кожної незалежної держави є енергетична безпека. Нераціональне споживання енергоресурсів, висока енергоємність економіки, високий рівень імпорту органічного палива посилюють економічну, енергетичну та політичну залежність країни. У сучасному суспільстві підвищення рівня енергетичної безпеки, екологічно безпечне, повне та надійне задоволення людських потреб в енергетичних продуктах, України зокрема, розглядається через можливість використання потенціалу нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії (НВДЕ).

Альтернативні джерела енергії – відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів та вторинні

енергетичні ресурси: доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [3].

Варто зауважити, що на перспективи розвитку відновлюваних джерел енергії вагомий вплив чинить система державного економічного стимулювання. У багатьох країнах світу уряди виділяють значні дотації, діє система податкових пільг і заохочень. Водночас Україна використовує такі механізми стимулювання виробництва відновлюваної електроенергії, як: «зелений» тариф; пільги в оподаткуванні; пільговий режим приєднання до електричної мережі [4, с. 9]. Так, «зелений» тариф базується на економічному механізмі, спрямованому на стимулювання виробництва електроенергії відновлюваною енергетикою. Його застосування зазвичай побудоване на використанні таких інструментів, як: гарантований доступ до енергомережі; довгострокові контракти на придбання електроенергії; встановлення відносно високих закупівельних цін, які враховують вартість відновлюваних джерел енергії. Разом із тим «зелений» тариф не поширюється на електроенергію, для виробництва якої одночасно використовуються як відновлювані, так і традиційні джерела, тоді як схема стимулювання виробництва електроенергії за допомогою «зеленого» тарифу встановлена до 01.01.2030 і поширюється на суб'єктів господарювання, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел енергії на електростанціях, уведених в експлуатацію в період її чинності. Крім того, держава гарантує законодавче закріплення вимоги про закупівлю електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел, протягом усього строку дії порядку стимулювання й оплати такої електроенергії в повному обсязі [5]. Законом про «зелені» тарифи уряд України намагався створити вигідні умови для інвестицій у сектор відновлюваної енергетики. У принципі такий підхід необхідно оцінити позитивно, адже розвиток відновлюваної енергетики великою мірою залежить від законодавчих рамок умов, що існують у країні. Оскільки відновлювана енергетика поки що не є конкурентоздатною без державної підтримки, вона потребує фінансового сприяння та, що особливо важливо, сприятливої законодавчої бази. До кінця 2010 р., тобто більше ніж через півтора роки після набуття Законом про «зелений» тариф чинності, було зареєстровано лише 60 прикладів, де оператори установок отримували би прибуток [6]. У реалізації «зеленого» тарифу існують проблеми, з-поміж яких можна виділити дві

основні. По-перше, з одного боку, це стосується видачі ліцензій. Оператори установок, які виробляють електроенергію з відновлюваних джерел і готові скористатися «зеленими» тарифами, мають подавати заявку до Національної комісії регулювання електроенергетики України (НКРЕ) на надання дозволу застосовувати цей тариф. Цей дозвільний процес є мало прозорим, має багато обмежень і бюрократичних перепон. Можна припустити, що він пов'язаний із високим рівнем корупції. Зміцнення апарату, що відповідає за політику в галузі енергетики, а також зменшення правових регулювань позитивно вплинули б на посилення привабливості України для іноземних інвесторів і на виробництво електроенергії з відновлюваних джерел. Оскільки закупівельні ціни на енергію з відновлюваних джерел в Україні істотно вищі за ціни в Західній Європі, а сама країна являє собою привабливий ринок для підприємств, що працюють у галузі відновлюваної енергії, надійна й прозора практика видачі ліцензій на «зелені» тарифи стала б важливим моментом, що посилив би позиції держави як майданчика для інвестицій.

Друга проблема полягає у конкретній оплаті цих відносно високих закупівельних цін. Оскільки регіональні обленерго за законом повинні закуповувати енергію за цінами, не вищими за офіційні ціни на енергію, її придбання за більш високим «зеленим» тарифом на практиці пов'язане з деякими складнощами [7, с. 33]. Отже, у практичній діяльності проблема полягає у тому, що суперечливі приписи ускладнюють постачання зеленої енергії в мережу. Тому необхідно знайти рішення, яке нейтралізувало б ці перепони та внесло б у справу більше ясності.

Для стимулювання виробництва електроенергії з відновлюваних джерел в Україні діють і податкові пільги, які передбачають звільнення виробників від сплати: податку на додану вартість і митних зборів на імпорту обладнання, пов'язаного з виробництвом електроенергії з відновлюваних джерел, яке міститься в переліку, затверджене урядом України; податкового зобов'язання у вигляді спеціальної надбавки на виробництво електроенергії (3% від виробленої електроенергії); податку на прибуток із прибутку, отриманого від основної діяльності компанії, що генерує електроенергію виключно з відновлюваних джерел, на період до 01.01.2021. Окрім того, електростанції, що виробляють електроенергію з відновлюваних джерел, сплачують лише 25% земельного податку за земельні ділянки, що використовуються під

такими потужностями. Особливостями застосування екологічного податку в Україні є те, що за податковими зобов'язаннями з екологічного податку, що виникли з 01 січня по 31 грудня 2012 р. включно, ставки податку становили 50% від ставок, передбачених ПКУ; з 01 січня по 31 грудня 2013 р. – 75%; з 01 січня 2014 р. ставки податку становитимуть 100% від ставок, передбачених ПКУ [8]. Законом про «зелені» тарифи уряд уже зробив важливий крок для підтримки видобутку енергії з відновлюваних джерел, аби зробити цей напрям привабливим для іноземних інвесторів. І хоча реалізація цього закону має бути дещо кращою, його основна ідея вказує на правильні орієнтири.

Потенціал відновлюваної енергетики в Україні є надзвичайно великим, у декілька разів більшим за той, що зазначається в Стратегії. Усвідомлення цього потенціалу та його використання для енергозабезпечення країни є одним із найважливіших завдань України на майбутнє. Вагому роль у стимулюванні розвитку відновлюваної енергетики України відіграє міжнародне співробітництво. З урахуванням тенденцій світової глобалізації економіки Україна спрямовує свою діяльність передусім у напрямі поступової інтеграції в європейські та трансатлантичні структури для входження до європейського економічного простору. До головних завдань цього напрямку можна віднести, передусім, налагодження відносин з Європейським Союзом [9]. Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за виконанням зобов'язань країни в рамках її членства в Енергетичному Співтоваристві, визначено Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. Українська стратегія в енергетичній галузі до 2030 р. була розроблена в 2006 р., але вже зараз являє собою застарілий документ. І в дискусіях, що точаться в країні, наголошується на тому, що він певною мірою віджив своє.

З німецького погляду енергостратегія України викликає надзвичайно багато запитань із різних причин. Перша стосується підходу до розроблення Стратегії. Прогнози та плани, на основі яких було розроблено Стратегію, спираються не на економічні дослідження та аналізи, а є просто політичними, бажаними показниками. [10] Тому представлені в Стратегії цілі варто розглядати скоріше як перелік побажань уряду, ніж як економічно обґрунтовані прогнози розвитку енергетичної сфери в перспективі. Таким чином, реалізація названих цілей ще більше залежить від того, наскільки уряд має політичну волю для того, щоб ужити рішучих заходів, за допомогою

яких країна в майбутньому наблизиться до цілей, зазначених у Стратегії.

Український паливно-енергетичний комплекс (ПЕК) перебуває в передкризовому стані, що підтверджується низкою проблем, пов'язаних, перш за все, з недосконалим державним регулюванням та недотриманням органів виконавчої влади існуючих заходів державної політики. Враховуючи неможливість здійснення дій із боку держави щодо процесів функціонування в енергетичній галузі України без організованого процесу вирішення поставлених завдань, організаційне забезпечення державного регулювання енергетичної галузі є важливим складником результативного функціонування всієї промисловості країни. Серед широкого кола нагальних проблем жорстокої державної політики потребують такі сфери енергетичної галузі, які мають абсолютно конкретні проблеми та які відображаються недостатньо і неструктуровано, а саме: нестабільність ситуації на ринку паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), що пояснюється високою монополізацією імпорту природного газу та нафти і, відповідно, високою ціною на них; зростання енергоємності продукції; незадовільний та аварійний стан переважної частини основних засобів, зношеність виробничих фондів ПЕК; надмірне споживання та неефективне використання ПЕР; недостатність інвестицій в енергетичну галузь, що поєднується з кризовим станом неплатежів, унеможливорює її стабільну роботу та розвиток; відсутність перспективної енергетичної політики. Зазначені проблеми зумовлені недосконалою економічною політикою держави, їх вирішення потребує загальнодержавних системних рішень, орієнтованих на поліпшення інструментів державного регулювання в енергетичній галузі. Таким чином, концепція державного регулювання в Україні повинна ґрунтуватися на глибокому економічному аналізі енергетичного стану, усвідомленні цілей регулювання та застосуванні механізмів державного регулювання цієї галузі.

Як першорядні цілі у сфері державного регулювання в енергетичній галузі можна виділити такі, що пов'язані з реформуванням енергетичного комплексу в умовах упровадження ринкових відносин в економіці України через реструктуризацію галузі, розвиток антимонопольного законодавства, створення конкурентного ринку ПЕР, посилення вимог екологічного законодавства. Усе це вимагає прискореної модернізації енергетичних потужностей, а також забезпечення національної безпеки з урахуванням енер-

гетичного чинника. Найбільш значним для України вважається осмислення економічних механізмів впливу держави на енергетичну галузь із використанням низки інструментів державного регулювання. До них можна віднести ціноутворення на світових ринках енергоносіїв, регулювання шляхом ліцензування, податкове регулювання, митне регулювання, стратегічні державні програми, законодавче регулювання, інвестиційну політику. Таким чином, державне регулювання в енергетичній галузі має базуватися на системі господарських механізмів державної енергетичної політики. Ця система, що включає податкові, цінові інструменти, інвестиційні правила, забезпечує: перехід із фіскального на стимулююче оподаткування в енергетичній галузі; залучення інвестицій в енергетичний сектор на основі угод про розподіл енергетичної продукції, внаслідок чого здійснюється замовлення у суміжній галузі промислового виробництва; усунення диспропорції цін на окремі види енергоносіїв, формування екологічної ренти на газ, що перерозподіляється на користь інших секторів ПЕК у зв'язку зі зниженням державних дотацій; стримування цін на енергоносії із забезпеченням необхідної самоокупності ПЕР як основи для розвитку галузей важкої індустрії, що сприяє підтримці необхідного паритету цін на енергоносії, промисловій продукції, споживчим товарам та послугам з урахуванням платоспроможного попиту населення.

Варто відзначити, що українській енергетиці потрібна стратегічна державна політика, в основу якої необхідно покласти інструменти державного регулювання енергетичної галузі, що потребує вдосконалення та здійснення окремих методів, механізмів та контролю над дотриманням цієї енергетичної державної політики за рахунок чітких завдань та заходів регулювання. Найважливішими завданнями є забезпечення стабільного енергопостачання, розвиток видобутку (виробництва) ПЕР, підвищення енергоефективності та модернізації й автоматизації енергоустановок та основних засобів ПЕК, що сприятиме зміцненню енергетичної безпеки держави. Цього можливо досягти шляхом створення ринкових умов в енергетичній галузі, що потребує зміни цінової політики, реструктуризації енергетичних підприємств, поліпшення управління, розвитку конкурентних ринків, залучення іноземних інвестицій тощо.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок, варто зазначити, що визначені проблеми сучасного стану

ПЕК України лише загострюються внаслідок сучасних недієвих інструментів державного регулювання. Тому державне регулювання в енергетичній галузі має являти собою діяльність із реалізації функцій держави щодо раціонального використання енергоресурсів та зниження енергоємності валового внутрішнього продукту, що здійснюється з використанням відповідних інструментів. Форму-

вання ефективних інструментів державного регулювання енергетичної галузі дасть змогу поліпшити функціонування енергетичного сектору економіки України. Не менш важливим напрямом подальших досліджень має стати й розроблення контрольних заходів щодо виконання окреслених напрямів стратегічної державної політики для кожної галузі паливно-енергетичного комплексу.

Список використаних джерел:

1. Енергетична безпека України. URL: <http://www.mfa.gov.ua/about-ukraine/economiccooperation/energy-security>.
2. Саприкін В. Енергетична політика Швеції: визначеність цілей, послідовність, заохочення. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1. С. 44–47.
3. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» від 20.02.2003 № 555-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
4. Стимулювання відновлюваної енергетики в Україні за допомогою «зеленого» тарифу : посібник для інвесторів. Міжнародна фінансова корпорація IFC. Київ, 2012. 80 с.
5. Курдидик О. Закон про «зелений тариф». URL: http://ukrainianenergy.com/articles/alternative_sources/203.
6. Майснер У. Розбудова відновлюваної енергетики в Україні: Потенціал, перепони та рекомендації політиків. Берлін, 2010. С. 33.
7. Податковий кодекс України. *Вісник податкової служби України*. 2013. № 2–3. С. 296.
8. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <http://www.sae.gov.ua/uk/activity/mizhnarodnespivrobitnytstvo>.
10. Повідомлення про обговорення проекту оновленої «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року». URL: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art_id=222035.

References:

1. Energy Security of Ukraine. Available at: <http://www.mfa.gov.ua/about-ukraine/economiccooperation/energy-security>.
2. Saprykin V. (2009) Energy Policy of Sweden: Definition of Purposes, Consistency, Promotion. *National Security and Defense*, no. 1, pp. 44–47.
3. Law of Ukraine "On Alternative Energy Sources": dated February 20, 2003 № 555-IV. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.
4. Stimulating renewable energy in Ukraine through the green tariff: a guide for investors. International Finance Corporation IFC. Kyiv, 2012. 80 p.
5. Stimulating renewable energy in Ukraine through the green tariff: a guide for investors / International Finance Corporation IFC. Kyiv, 2012. 80 p.
6. Kurdidyk A. Interview: The Green Tariff Act, June 2011. Available at: http://ukrainianenergy.com/articles/alternative_sources/203.
7. Meisner U. (2010) Renewable Energy Development in Ukraine: Potential, obstacles and policy recommendations. Berlin. P. 33.
8. Tax Code of Ukraine. *Bulletin of the Tax Service of Ukraine*. 2013. No. 2–3. P. 296.
9. State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine. Available at: <http://www.sae.gov.ua/uk/activity/mizhnarodnespivrobitnytstvo>.
10. Report on the discussion of the draft updated "Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2030". Ministry of Energy and Coal Industry of Ukraine. Available at: http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/publish/article?art_id=222035.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-3>
УДК 330.1:352

Данилюк Л. С.

старший викладач кафедри управління персоналом та економіки праці,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
аспірантка,
ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1661-8003>

Danyliuk Liudmyla

Assistant Professor at the Department of Personnel Management and Labor Economics,
Private Joint-Stock Company «Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»;
Postgraduate Student,
State Organization «V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

DEVELOPMENT OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF UKRAINE: PROBLEMS AND WAYS TO SOLVE THEM

У статті окреслене коло завдань децентралізації щодо підвищення рівня фінансової спроможності громади. Зазначена необхідність участі територіальних громад в реформуванні вітчизняної системи місцевого самоврядування. Визначені головні причини проблем розвитку економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад України: 1) корумпована централізована вертикаль державної влади, нераціональне використання нею фінансових і природних ресурсів; 2) відсутність ефективного та практичного механізму місцевого самоврядування, як демократичного механізму місцевого управління; 2) зростання рівня недовіри громадян до державної влади; 3) фінансово-економічна неспроможність переважної більшості громад; 4) недостатній рівень компетентності переважної кількості органів місцевої влади та громадського активу; 5) непорозуміння між місцевими державними установами, відсутність їх відповідальності перед громадою тощо. Запропоновані організаційно-економічні підходи для стимулювання підприємницької активності мешканців громади і активізації підприємницького середовища. Увага приділяється дослідженню професійного складу населення, визначенню джерел та розподілу доходів, ресурсів, наявних у ОТГ. Наведений перелік пріоритетних питань кандидатом до виконавчих органів та Рад ОТГ: 1) професійні якості і здатність бути віч-на-віч з громадою, що означає приведення системи місцевого самоврядування у відповідність з Конституцією України та готовність вирішувати проблеми громади; 2) вміння організувати комунікацію: громада – органи влади, створення Центру громадських комунікацій; 3) налагодження цивілізованих відносин з інвесторами та приватним бізнесом: громада – забудовники – промисловці – аграрії (будувати великі промислові, житлові, туристичні, розважальні, інфраструктурні об'єкти – тільки з дозволу громади); 4) приведення структури місцевого управління до оптимального варіанту, в першу чергу оптимізація комунальних підприємств; 5) сприяти розвитку сфер охорони здоров'я, освіти, дитячої та молодіжної творчості і спорту, культури, транспорту; 6) створення економічної політики в сфері ЖКГ, захист інтересів ОСН; 7) створення та здійснення економічного та соціального плану розвитку ОТГ, який відповідає інтересам місцевої громади. За основу економічного та людського потенціалу ОТГ необхідно застосовувати два надважливих показника. Перший – індекс якості життя кожного представника територіальної громади (здоров'я та довголіття, доступність освіти і гідний рівень життя). Цей індекс допоможе втримати людей від міграції в інші регіони або за кордон і навпаки залучити додатковий людський ресурс. Конкурентоспроможність регіонів – це другий надважливий індекс, який визначає здатність регіонів створити привабливе середовище для розвитку бізнесу й інвестицій. З цією метою формується загальнонаціональний рейтинг з урахуванням показника про власні доходи на одного мешканця, рівня дотаційності бюджету, що не повинен перевищувати 30% від суми місцевих доходів та капітальних видатків на одного мешканця без субвенцій з держбюджету та питомої ваги видатків на утримання керівного апарату. Моніторинг наявної ресурсної бази, разом із вивченням реальних потреб і можливостей територій громад необхідні для подальшого формування інвестиційної стратегії ОТГ. Кожний з регіонів України повинен мати інвестиційні паспорти ОТГ, які мають вміщати інформацію про

економічний потенціал ОТГ, а ретельний аудит ресурсних баз ОТГ повинен стати основою для розробки стратегій економічного розвитку громад.

Ключові слова: громада, децентралізація, індекс якості життя кожного представника територіальної громади, місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад, органів влади, розвитку економічного потенціалу, та ін.

The article outlines the range of decentralization tasks to increase the level of financial capacity of the community. The need for participation of territorial communities in the reforming of the domestic system of local government is noted. The main reasons for the problems of development of the economic potential of the united territorial communities of Ukraine are identified: 1) corrupt centralized vertical of state power and its irrational use of financial and natural resources; 2) the lack of an effective and practical mechanism of local government as a democratic mechanism of local government; 2) increasing level of citizens' distrust of state power; 3) financial and economic insolvency of the vast majority of communities; 4) insufficient level of competence of the vast majority of local authorities and public assets; 5) misunderstandings between local state institutions, lack of their responsibility to the community, etc. Organizational and economic approaches to stimulate entrepreneurial activity of community residents and intensify the business environment are proposed. Attention is paid to the study of the professional composition of the population, identification of sources and distribution of income, resources available in UTC. The list of priority issues for candidates to executive bodies and UTC Councils is given: 1) professional qualities and ability to be face to face with the community, which means bringing the system of local government in line with the Constitution of Ukraine and readiness to solve community problems; 2) the ability to organize communication: the community – the authorities, the creation of the Center for Public Communications; 3) establishing civilized relations with investors and private business: the community – the developers – the industrialists – the farmers (to build large industrial, residential, tourist, entertainment, infrastructure facilities – only with the permission of the community); 4) bringing the structure of local government to the best option, primarily the optimization of utilities; 5) to promote the development of the spheres of health care, education, children's and youth creativity and sports, culture, transport; 6) creation of an economic policy in the field of housing and communal services, protection of the interests of BSP; 7) creation and implementation of an economic and social development plan for UTC, which meets the interests of the local community. Two crucial indicators need to be used as the basis for UTC's economic and human potential. The first is the quality of life index of each member of the local community (health and longevity, access to education and a decent standard of living). This index will help keep people from migrating to other regions or abroad and, conversely, attract additional human resources. Regional competitiveness is the second most important index that determines the ability of regions to create an attractive environment for business and investment development. For this purpose, a national rating is formed taking into account the indicator of own revenues per capita, the level of budget subsidies, which should not exceed 30% of local revenues and capital expenditures per capita without subventions from the state budget and the share of expenditures for management. Monitoring of the available resource base, together with the study of the real needs and opportunities of community areas are necessary for the further formation of the investment strategy of UTC. Each of the regions of Ukraine should have UTC investment passports, which should contain information about the economic potential of UTC, and a thorough audit of UTC resource bases should be the basis for developing strategies for economic development of communities.

Keywords: community, decentralization, quality of life index of each representative of the territorial community, local government, united territorial communities, authorities, development of economic potential, etc.

Актуальність теми. Динамічний розвиток економічно розвинених країн світу доводить те, що неможливо забезпечити розвиток їх територій на сталому рівні без децентралізації та ефективного місцевого самоврядування. Як свідчить міжнародний досвід, без укрупнення громад неможливо посилити здатність територіальних громад до самостійної діяльності.

Головним пріоритетом національних інтересів будь-якої країни є раціональне використання всіх її ресурсів, в першу чергу людських та природних. Процвітання та добробут регіонів країни залежить переважно від того, наскільки успішно ці території зможуть самоорганізуватися та узгодити діяльність всіх її членів задля досягнення їх спільних цілей. Успішна реалізація цієї мети майже неможлива без реальної децентралізації для створення в громадах достатнього місцевого бюджету, який буде спроможним вирішувати пріоритетні та нагальні проблеми районів,

міст, селищ без вказівок з центральних державних установ. Тому основними реальними та потенційними загрозами економічної незалежності та екологічної безпеки України і стабільності в суспільстві – є корумпована централізована вертикаль державної влади та нерациональне використання нею фінансових і природних ресурсів. Органи місцевого самоврядування кожної територіальної громади мають бути ефективними господарями та професійно діяти в умовах специфіки свого природного, екологічного, туристичного та промислового потенціалу і нести повну відповідальність за використання ресурсів на місцевому рівні, а центральна державна влада повинна здійснювати необхідний моніторинг і контроль законності та відсутності зловживань місцевої влади.

Для запобігання загрозам економічної незалежності та екологічної безпеки України та створення безпечних екологічних умов життєдіяльності населення перед органами

державної влади та органами місцевого самоврядування ставиться завдання формування збалансованої системи природокористування та підвищення ефективності використання всіх необхідних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам розвитку об'єднаних територіальних громад регіонів України присвячено ряд наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема таких як: Є. Бородин, Н. Гончарук, І. Грицяк, Г. Колесникова, А. Колодій, Ю. Наврузов, П. Надолішний, Дж. Неліс, Н. Нижник, В. Огаренко, Г. Райт, Р. Рибіков, Д. Рондинеллі, С. Серьогін, А. Трачук, Ю. Шаров та багатьох інших. Водночас розвиток економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад регіонів України залишається сьогодні поза увагою органів влади, що демонструє значне відставання темпів його зростання від аналогічних форматів розвинутих країн та відповідно ставить нові завдання щодо модернізації вітчизняної економіки з орієнтацією на розвиток місцевого самоврядування і формування активного та відповідального громадянського суспільства. Зокрема, реформа бюджетної децентралізації, що має бути фундаментом для розвитку економіки нашої країни сьогодні ускладнена цілим рядом економічних, політичних, соціальних, психологічних факторів, починаючи від сталої і надпотужної корупції центральних органів влади та закінчуючи свідомістю сприйняття процесів децентралізації та об'єднання територіальних громад пересічними українцями. Все це потребує консолідації зусиль усіх рівнів влади, активних та небайдужих громадян та постійної підтримки міжнародних партнерів.

Постановка проблеми. Наша країна вже давно розпочала реформування місцевого самоврядування на основі децентралізації, натомість цей процес значно затягнувся та характеризується лише окремими випадками ефективності розвитку на деяких окремих територіальних одиницях. Обумовлено це, в першу чергу, економічно-фінансовою неспроможністю переважної більшості громад, фактичною відсутністю коштів у бюджетах розвитку та інвестицій в інфраструктури (переважно комунальної), а по-друге, недостатньою компетентністю як органів місцевої влади так і громадського активу, непорозумінням між місцевими державними установами та фактичною відсутністю їх відповідальності перед громадою тощо.

Сьогодні є всі підстави стверджувати те, що низька якість державного управління в нашій країні суттєво позначається на розви-

тку децентралізації та розвитку місцевого самоврядування самим негативним чином. Очевидним є і те, що більшість представників органів державної влади (держслужбовців) використовуючи службове положення, здебільше зайняті вирішенням своїх особистих інтересів і не виконують головну ціль державного управління – забезпечення якості життя громадянського суспільства. Відтак, перед вітчизняним державним управлінням залишається невирішеним ціле коло проблем місцевого самоврядування, які не можуть залишатися без відповідної реакції. Тому необхідно шукати більш глибокі шляхи вирішення цього питання на «адаптивній» основі в контексті формування активного громадянського суспільства, щоб сприяти максимальному наближенню якості державних послуг до населення, підвищенню можливостей і повноважень територіальних громад та їх представницьких органів для вирішення економічних питань місцевого значення власними силами, що створить потужний потенціал для ефективного розвитку економіки країни.

Мета – висвітлити головні причини, що перешкоджають розвитку економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад регіонів України, запропонувати шляхи її вирішення.

В умовах економічно-політичної нестабільності Україна обрала зовнішньополітичний курс на інтеграцію до європейської спільноти, що має відбуватися через дієве реформування органів влади. Одним з головних завдань, що потребує ретельної уваги в умовах реального стану розвитку економіки, є орієнтування територіальних громад на участь в реформуванні вітчизняної системи місцевого самоврядування.

Для забезпечення успіху цієї реформи велике значення має надання можливостей громадам розвиватись, всебічно допомагати та сприяти забезпеченню цього процесу. Реформа децентралізації здійснюється з передачею повноважень від центральної влади органам місцевого самоврядування (місцевим радам та їх головам), яких мешканці територіальних громад обирають собі, та надання фінансових ресурсів для здійснення ними соціально-економічної діяльності з відповідальністю за їх виконання. Вихідним пунктом цієї реформи є усвідомлення, що органам місцевого самоврядування на місцях краще орієнтуватися в проблемах їх території [3, с. 215].

Головною метою децентралізації є наближення місцевої влади до реальних потреб жителів зі зворотнім зв'язком для підвищення якості життя мешканців даної територіальної

одиниці, а саме для забезпечення доступності та якості медичних, освітніх, адміністративних, культурних, комунальних та соціальних послуг. Підвищення ефективності, економне та раціональне використання наявних ресурсів, зі збереженням своєї природної спадщини та екології довкілля в належному стані для наступного покоління, потребує надійної теоретичної бази і практичних навичок у керівників місцевого самоврядування, які мають опікуватися питаннями розвитку об'єднаних територіальних громад.

До головних завдань органів місцевого самоврядування належить: задоволення потреб місцевого населення; сприяння підвищенню рівня відповідальності органів влади та прозорості їх діяльності шляхом надання можливості громадянам контролю за діяльністю органів влади; децентралізація повноважень органів влади, що є сутністю адміністративної реформи шляхом передачі та раціонального розподілу на місцях значущих повноважень органам самоорганізації населення (ОСН).

Конституцією і Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» поняття «територіальна громада» визначено як сукупність мешканців (громадян), які об'єднані постійним проживанням у межах певної територіальної одиниці (села, селища, міста), що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями і є добровільними об'єднаннями мешканців (наприклад декількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр) [1].

З метою розвитку економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад вивчаються взаємозв'язки різних секторів економіки, домогосподарств та підприємств. Увага приділяється дослідженню професійного складу населення, визначенню джерел та розподілу доходів, ресурсів, наявних у ОТГ.

Для реформування застарілої моделі самоврядування впроваджено новий формат місцевого управління: Об'єднані територіальні громади (ОТГ) – об'єднання жителів різних населених пунктів (сіл, селищ або міст) в одну укрупнену територіально-адміністративну одиницю. Об'єднана територіальна громада (ОТГ) формується на певній території та є суб'єктом управління її соціально-економічним розвитком. Відповідно членами ОТГ є фізичні особи, які або проживають на цій території, або працюють, або володіють певним нерухомим майном. Місцева спільнота є власником комунального майна, розміщеного на її території, а її члени, відповідно до законодавства, є платниками податкових платежів

до місцевого бюджету. Громада функціонує для забезпечення її членів якісними громадськими послугами, може виступати учасником виробничих процесів та є колективним споживачем, а також функціонує для забезпечення власної спроможності [2, с. 133].

Об'єднання має відбуватися на добровільних засадах, а для організації ефективності процесу державна влада (в особі районних та обласних держадміністрацій, за участі громадськості, ОСН, експертів) розробила орієнтовні межі об'єднань і перспективні плани формування ОТГ України. Внаслідок таких нових об'єднань створюються нові адміністративні центри і нові, об'єднанні органи місцевого самоврядування від усіх населених пунктів, які увійшли до ОТГ.

Після створення ОТГ воно стає правонаступником всього майна, прав та обов'язків громад населених пунктів та сільських, селищних, міських рад, що об'єдналися. При цьому села з кількістю від 50 мешканців обирають сільського старосту, який в свою чергу, входить до виконкому ОТГ. Таким чином сільський староста є представником жителів села/селища, яке входить в ОТГ, і вважається ланкою місцевої влади, та несе відповідальність за свій округ.

Для здійснення місцевого управління мешканцями ОТГ обирається Рада об'єднаної територіальної громади, яка повністю підпорядковується громаді. Рада ОТГ формує виконавчий комітет, в завдання якого входить контроль за фінансовими ресурсами громади та має повноваження встановлювати і змінювати місцеві податки. Рішенням ради надаються в оренду земельні ділянки та комунальні приміщення громади та визначаються відсоток їх орендної ставки.

Розподіл на нові адміністративні райони, як важливий етап реформи децентралізації по своїй суті і є реалізацією реформи адміністративного устрою, яка завершиться 25 жовтня 2020 р., після того, як пройдуть вибори органів місцевого самоврядування. Даний виборчий процес буде здійснений вже в рамках новосформованих районів (ОТГ).

Стратегічною складовою ефективного економічного розвитку кожної окремої ОТГ має бути фахове визначення специфіки її економічного потенціалу (спадщини природних ресурсів та різних господарських галузей – промислової, наукової, аграрної, туристичної тощо). Але ключовим фактором ефективності реформи безумовно є рівень якості життя в даному регіоні та людський потенціал з їх професійною ментальністю, рівнем кваліфікації, загальним ставленням до реформ, з їх

громадянською зрілістю і відповідно наявності бажання участі в управлінні ОТГ [4].

Відсутність ефективного та практичного механізму місцевого самоврядування, як демократичного механізму місцевого управління, протягом довгого часу поглиблювало загальну критичну недовіру суспільства до центральної державної та виконавчої влади. Дефіцит довіри до державної влади набув критичної межі, тому застосування в місцевому управлінні ідеології та підходів бізнес-управління має сприяти налагодженню рівноправних стосунків між владою та громадянами на основі надання, вироблених владою в умовах політичної конкуренції, якісних адміністративних послуг. Виконавче керівництво ОТГ повинно позиціонувати себе з менеджментом, який безпосередньо зацікавлений в залученні інвестицій до інфраструктури ОТГ, що підвищить об'єм сплати податків, наповнення місцевих бюджетів і надасть можливість для здійснення соціальних проєктів.

Здійснення ефективного місцевого самоврядування безпосередньо в ОТГ і формування в них особливого муніципального середовища – впевнений шлях до розвинутого громадянського суспільства, бо саме в муніципальному середовищі серед громадян народжується солідарність і колективна свідомість.

В сучасному корумпованому і не правовому українському суспільстві вкрай необхідна нова модель місцевого самоврядування з пріоритетом громади, побудованої на принципах субсидіарності та децентралізації. Прогресивний, економічний та соціальний розвиток українського суспільства гальмувався відсутністю реальних територіальних громад на місцях, хоча цього вимагає Конституція України.

Перелік пріоритетних питань кандидатам до виконавчих органів та Рад ОТГ, на наш погляд визначається в такому порядку:

- професійні якості і здатність бути віч-на-віч з громадою, що означає приведення системи місцевого самоврядування у відповідність з Конституцією України та готовність вирішувати проблеми громади;

- вміння організувати комунікацію: громада – органи влади, створення Центру громадських комунікацій;

- налагодження цивілізованих відносин з інвесторами та приватним бізнесом: громада – забудовники – промисловці – аграрії (будувати великі промислові, житлові, туристичні, розважальні, інфраструктурні об'єкти – тільки з дозволу громади);

- приведення структури місцевого управління до оптимального варіанту, в першу чергу оптимізація комунальних підприємств;

- особливу увагу надавати розвитку сфер охорони здоров'я, освіти, дитячої та молодіжної творчості і спорту, культури, транспорту;

- створення економічної політики в сфері ЖКГ, захист інтересів ОСН;

- створення та здійснення економічного та соціального плану розвитку ОТГ, який відповідає інтересам місцевої громади.

За основу економічного та людського потенціалу ОТГ необхідно застосовувати два надважливих показника, перший з яких – індекс якості життя кожного представника територіальної громади, який є головним і базується на таких основних складових, як здоров'я та довголіття, доступність освіти і гідний рівень життя. Саме цей індекс допоможе втримати людей від міграції в інші регіони або за кордон і навпаки залучити додатковий людський ресурс. Конкурентоспроможність регіонів – це другий надважливий індекс, який визначає здатність регіонів створити привабливе середовище для розвитку бізнесу та інвестицій.

З цією метою формується загальнонаціональний рейтинг з урахуванням таких показників, як показник про власні доходи на одного мешканця, рівня дотаційності бюджету, що не повинен перевищувати 30% від суми місцевих доходів та капітальних видатків на одного мешканця без субвенцій з держбюджету, та питомої ваги видатків на утримання керівного апарату.

Найважливіше на сьогодні питання – це питання підвищення рівня фінансової спроможності громади, яке вирішується завдяки забезпеченню стратегічним управлінням розвитку ОТГ та шляхом розвитку економіки в пріоритетних галузях, здебільше підтримки діяльності малого та середнього бізнесу на своїх територіях, сприяння залученню інвестицій. Кожній з ОТГ необхідно визначити пріоритетні галузі на своїх територіях, виходячи з природних та людських ресурсів, промислової, аграрної, наукової, туристичної спадщини тощо. Традиційно на сільських територіях надають перевагу фермерству для вирощування певних аграрних культур, які є характерними для їх територій та розвитку галузей АПК [5, с. 87]. Моніторинг наявної ресурсної бази, разом із вивченням реальних потреб і можливостей територій громад необхідні для подальшого формування інвестиційної стратегії ОТГ. Кожний з регіонів України повинен мати інвестиційні паспорти ОТГ, які мають вміщати інформацію про економічний потенціал ОТГ, а ретельний аудит ресурсних баз ОТГ повинен стати основою для розробки стратегій економічного розвитку громад.

Управління ресурсами, що належать до комунальної власності і створюють матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування, здійснюється виконавчими органами ОТГ у межах наданих їм законодавством повноважень. Пропозиції щодо розміщення на відповідній території підприємств, спеціалізації та розвитку промислових організацій незалежно від форми їх власності, ефективно використання природних ресурсів – основоположна функція органів місцевого самоврядування. Цей напрямок місцевого управління повинен бути забезпечений шляхом створення відповідних стратегічних планів економічного розвитку даної території із залученням досвідчених фахівців в галузях природокористування, екології та економіки, які повинні опікуватися цими питаннями. Плата за використання природних ресурсів є важливим джерелом підвищення доходів місцевих бюджетів, але вона повинна бути адекватно-прорахованою, з урахуванням середньостатистичної вартості аналогічних ресурсів в інших регіонах країни та світових тенденцій. Тільки на основі ретельного аналізу економічного стану місцевої промисловості та бізнесу повинно прийматися рішення щодо залучення інвесторів та виробників з інших регіонів, або іноземних компаній. В пріоритеті для надання дозволу видобування або використання природних ресурсів та розміщення промислових, аграрних та інших підприємств завжди повинні бути представники місцевого і вітчизняного бізнесу.

Згідно пріоритетних напрямів діяльності означених в Європейській Хартії міст та Хартією українських міст, органи місцевого самоврядування зобов'язані створювати на своїх територіях природно-екологічні консервації (заповідники) для розширення використання громадою відкритих просторів і рослинних ресурсів, які вважаються суттєвими чинниками що впливають на самовдосконалення і розвиток особистості та надають можливості для екологічного виховання і спілкування з природою мешканців і в першу чергу дітей, які проживають в міському середовищі.

Перелік податкових та неподаткових надходжень місцевих бюджетів об'єднаних тери-

торіальних громад детально викладено у статтях 64, 69-1, 71 Бюджетного кодексу України [2, с. 76]. Перелік повноважень і завдань для керівництва та органів місцевого самоврядування можна продовжувати, але проблема полягає не в їх кількості, а в тому, що для їх вирішення необхідно застосувати головний фактор економічного розвитку – *моніторинг та підвищення якості життя кожного представника громади*.

Негативний вплив на підприємницьке середовище в громаді здійснює домінування короткотермінових інтересів, відсутність стратегічного плану розвитку конкретної територіальної громади, та не визначення основних чинників конкурентоспроможності громади для залучення на їх територію інвестиційних ресурсів та підприємницьких структур. Шляхом ефективного використання повноважень органів місцевого самоврядування у сфері планування та розпорядження земельними ресурсами, встановлення місцевих податків та зборів, розпорядження комунальною власністю необхідно застосування в територіальних громадах нових організаційно-економічних підходів для стимулювання підприємницької активності мешканців громади і активізації підприємницького середовища.

Висновки. Таким чином, доведено, що ефективність розвитку економічного потенціалу новостворених, в рамках адміністративної реформи, об'єднаних територіальних громад України більшою мірою залежить від урахування керівництвом місцевого самоврядування основоположних факторів – індексу якості життя кожного представника територіальної громади, який є головним і базується на таких основних складових, як здоров'я та довголіття, доступність освіти і гідний рівень життя, та визначення пріоритетних галузей господарства на своїх територіях, виходячи з природних та людських ресурсів, промислової, аграрної, наукової, туристичної спадщини, що визначає другий надважливий індекс – конкурентоспроможність ОТГ, який визначає здатність регіону створити привабливе середовище для розвитку бізнесу та інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Текст] : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-УІІ. URL: <http://www.rada.gov.ua>.
2. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / С.М. Серьогін, Ю.П. Шаров, Є.І. Бородин, Н.Т. Гончарук [та ін.] ; за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова, Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.
3. Системна модернізація державного управління в Україні: гуманістичний контекст: кол. монографія / Братусь Г.А., Головач Н.В., Дмитренко Г.А., Дорошенко Л.С., Згалат-Лозинська Л.О. та ін. / за заг. ред. Г.А. Дмитренка. Київ : ДКС-Центр, 2020. 512 с.

4. Патицька Х. Фінансово-економічний потенціал територіальних громад: механізми функціонування та активізації: монографія. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України». Львів, 2019. 209 с.

5. Управління розвитком об'єднаних територіальних громад на засадах громадської участі : навч. посіб. / О.В. Берданова, В.М. Вакуленко, Н.М. Гринчук, В.С. Колтун, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. Київ, 2017. 129 с.

References:

1. Pro dobrovolne obednannya teritorialnih gromad : Zakon Ukraini vId 05.02.2015 r. № 157-VIII [On a voluntary association of communities : Law of Ukraine of 02.05.2015 p. № 157-VIII]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19>. (in Ukrainian)

2. Serohin S.M., Sharov Yu.P., Borodin Ye.I., Honcharuk N.T. et al. (2016) *Upravlinnia stratehichnym rozvytkom obiednanykh terytorialnykh hromad: innovatsiini pidkhody ta instrument* [Management of strategic development of joint territorial communities: innovative approaches and tools]. Dnipropetrovsk. (in Ukrainian)

3. Bratus G.A., Golovach N.V., Dmytrenko G.A., Doroshenko L.S., Zgalat-Lozynska L.O. ta in. (2020) *Systemna modernizaciya derzhavnogo upravlinnya v Ukraini: gumanistychnyj kontekst: kol. monografiya* [Systematic modernization of public administration in Ukraine: humanistic context]. Za zag. red. G.A. Dmytrenka. Kyiv: DKS-Centr. (in Ukrainian)

4. Patyczka X. (2019) *Finansovo-ekonomichnyj potencial terytorialnykh gromad: mexanizmy funkcionuvannya ta aktyvizaciyi: monografiya* [Financial and economic potential of territorial communities: mechanisms of functioning and activation: monograph]. DU «Instytut regionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnogo NAN Ukrainy». Lviv. (in Ukrainian)

5. Berdanova O.V., Vakulenko V.M., Grynychuk N.M., Koltun V.S., Kujbida V.S., Tkachuk A.F. (2017) *Upravlinnya rozvytkom obyednanykh terytorialnykh gromad na zasadakh gromadskoyi uchasti: navch. posib.* [Managing the development of united territorial communities on the basis of public participation: a guide]. Kyiv. (in Ukrainian)

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-4>
УДК 33:331.1

Дмитренко Г. А.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8211-5690>

Головач Н. В.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри управління персоналом та економіки праці,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6215-6575>

Dmytrenko Hennadii

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head at the Department of Personnel Management and Labor Economics,
Private Joint-Stock Company «Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

Holovach Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Personnel Management and Labor Economics,
Private Joint-Stock Company «Higher education institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ З ОПОРОЮ НА ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ

POSSIBILITIES OF INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE DOMESTIC ECONOMY BASED ON HUMAN RESOURCES

Розкривається сутність економіки з позицій первинності людської діяльності і професійно-особистісних якостей тих, хто в тому числі керує економікою, тобто управлінської еліти. Акцентовано увагу на людиноцентричній сутності економіки. Пояснення людиноцентричної сутності економічного розвитку детально розкривається з ознайомлення з поняттям «економіка» з різних джерел. Підкреслено призначення економіки – впливати на підвищення якості життя населення країни. Сутність поняття людиноцентричності проглядається ні з боку задоволення людських потреб, для чого, власне, і функціонує економіка, ні з боку людської діяльності. Наголошується на тому, що людська діяльність забезпечує функціонування економіки з використанням природних ресурсів і різних засобів технічного характеру, які сама ж людина і створила. Наведено багато суджень відомих вчених Заходу, які зрозуміли глибинні основи економіки, що пов'язані з людською діяльністю. Наведено різні визначення поняття «економіка» з метою розуміння її «людської» сутності, щоб шукати шляхи її розвитку у правильному напрямі. Представлені певні приклади, які обґрунтовують первинність людського фактору в розвитку економіки. Первинність людської діяльності розглянуто і в інших економічних процесах, зокрема економічних кризах міжнародного масштабу. Наведені приклади розвитку економіки зарубіжних країн щодо формування ефективних економік, пов'язаних з якістю життя громадян різних країн. Розкрито ігнорування значущості ролі людських ресурсів в вітчизняних економічних процесах. Розкрито ментальну схильність правлячих еліт на східнослов'янських землях, з давніх часів до сьогодні, що доводить нехтування людської праці. Рекомендовано змінити цю національну ментальну рису: владі потрібно організувати суспільство навколо близьких їм людиноцентричних кінцевих результатів діяльності державних структур з потужною мотивацією їх одержання на основі зворотного зв'язку. Розглянуто людиноцентричний шлях розвитку економіки держави-міста Сінгапур, який проклав прем'єр-міністр Лі Куан Ю. Наведений приклад розвитку економіки Японії, що пояснюється умінням використовувати людський потенціал країни в інтересах суспільства і самих носіїв цього потенціалу.

Ключові слова: людиноцентризм, сутність економіки, первинність людських потреб і діяльності, людські якості, якість управлінської еліти, професіоналізм, конкурентоспроможність економіки та ін.

The essence of the economy is revealed from the standpoint of the primacy of human activity and professional and personal qualities of those who, among other things, manage the economy, ie the management elite. Emphasis is placed on the human-centered essence of the economy. The explanation of the human-centered essence of economic development is revealed in detail from the acquaintance with the concept of "economy" from various

sources. The purpose of the economy is to influence the improvement of the quality of life of the country's population. The essence of the concept of human-centered is not seen either in terms of meeting human needs, for which, in fact, the economy operates, or in terms of human activity. It is emphasized that human activity ensures the functioning of the economy with the use of natural resources and various technical means, which man himself has created. There are many judgments of well-known Western scientists who have understood the deep foundations of economics related to human activity. Various definitions of the concept of "economy" are given in order to understand its "human" essence, to look for ways to develop it in the right direction. There are some examples that justify the primacy of the human factor in economic development. The primacy of human activity is considered in other economic processes, including economic crises of international scale. Examples of foreign economic development in relation to the formation of efficient economies related to the quality of life of citizens of different countries are given. Ignoring the significant role of human resources in domestic economic processes is revealed. The mental tendency of the ruling elites in the East Slavic lands, from ancient times to the present, is revealed, which proves the neglect of human labor. It is recommended to change this national mental trait: the authorities need to organize the society around the human-centered end results of the activities of state structures with a strong motivation to receive them on the basis of feedback. The man-centered path of economic development of the city-state of Singapore, laid by Prime Minister Lee Kuan Yew. The example of Japan's economic development is explained by the ability to use the country's human potential in the interests of society and the bearers of this potential.

Keywords: *anthropocentrism, the essence of the economy, the primacy of human needs and activities, human qualities, the quality of the management elite, professionalism, the competitiveness of the economy, etc.*

Актуальність теми. Первинність людської діяльності в економічних процесах вже не потребує доказів. Водночас нерозкритим залишається питання людиноцентричного аспекту сучасної економіки, яка базується на широкому використанні досягнень науково-технічного прогресу. Для цього треба звернути особливу увагу на дві обставини. Перша з них – це первинність людини і людської діяльності абсолютно у всіх науково-технічних і соціально-економічних процесах. Друга – особливості розвитку сучасної Західної демократії, що все більше потерпає від масового розповсюдження егоцентризму в суспільствах і ослаблення контактів між владою і громадянами (народом). Якщо враховувати ці дві обставини, то надвелике значення має роль людського фактору (з історично обумовленими ментальними рисами) у підвищенні рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема первинності людської діяльності в економічних процесах так чи інакше почала розглядатися ще класиками політекономії А. Сміто і Д. Рікардо через працю людей. З часом це затверджували в своїх наукових працях відомі вчені і практики з економіки та управління: Аджемоглу Д., Робінсон Дж., Друкер П., Макконел К.Р., Брю С.Л., Флін Ш.М., Тейлор Ф.У., Форд Г., Фрідман Дж. Достатньо чітко дана позиція відображена в діях видатного стратега сучасності Лі Куан Ю [7]; відомого за кордоном українського вченого (члена Римського клубу) Богдана Гаврилишина; в працях окремих відомих вітчизняних вчених Головатого М.Ф., Дмитренка Г.А., Солодкова В. [2], а також Щокіна Г.В. [14], якому належить видатний висновок стосовно того, що у ХХІ сторіччі соціально-економічний розвиток країн буде залежати не від природних чи

матеріальних і навіть фінансових ресурсів, а тільки від людських ресурсів. На жаль, у вітчизняній практиці управління економікою рішення цієї проблеми не одержало потрібної уваги для реального втілення за принципом: які люди, так вони і будуть діяти.

Мета статті – розкрити можливості підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки з опорою на людські ресурси країни, спираючись на дослідження вітчизняних вчених та видатних закордонних управлінців і економістів.

Виклад основного матеріалу. Взагалі процес пояснення людиноцентричної сутності економічного розвитку доцільно розпочати з ознайомлення з поняттям «економіка» з різних джерел, у тому числі відомих і не зовсім відомих широкому колу економістів. В багатьох вітчизняних наукових виданнях «економіка» розглядається як функціонування взаємопов'язаних чотирьох фаз: виробництва, обміну, розподілу і споживання. З усіх вищенаведених визначень поняття «економіка» побачити її людиноцентричну сутність неможливо. Ця сутність не проглядається ні з боку задоволення людських потреб, для чого, власне, і функціонує економіка, ні з боку людської діяльності. В той же час саме ця діяльність взагалі забезпечує функціонування економіки, але вже з використанням природних ресурсів і різних засобів технічного характеру, які сама ж людина і створила.

В цьому сенсі сучасна економічна наука більш глибоко трактує сутність економіки, маючи на увазі обмеженість природних ресурсів та кінцеву ціль функціонування економіки, пов'язану з людиною. Наприклад, відомі вчені США такі як С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі визначили, що взагалі економіка відповідає на такі питання: «Яким чином суспільство з обмеженими та

дефіцитними ресурсами вирішує що, як і для кого виробляти товари та послуги» [12, с. 1]. В цьому визначенні вже проглядаються паростки людиноцентричної сутності економіки, в тому числі в контексті кінцевої цілі функціонування економіки.

В наступному визначенні сутності економіки вже іншими американськими вченими-економістами К.Р. Макконнеллом і С.Л. Брю абсолютно чітко вказується на первинність людської діяльності: *«Економікс (теорія управління) – це дослідження поведінки людей в процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ та послуг в умовах обмежених ресурсів»* [12, с. 3].

Можна навести ще багато суджень відомих вчених Заходу, які зрозуміли глибинні основи економіки, що пов'язані з людською діяльністю. Нагадаємо вислів класика сучасного менеджменту та Пітера Друкера про те, що економічні результати не є продуктом дії якихось економічних сил, а вони досягається людиною [6]. Такої ж думки додержуються великі практики зі США, всесвітньо відомі Фредерік Тейлор, Генрі Форд та ін., результати діяльності яких мали надзвичайний вплив на розвиток світової економіки [11].

Звернули увагу на людиноцентричну сутність економіки вже і деякі вітчизняні вчені, які навіть надали своє визначення: *«Економіка – це сукупність різних взаємодіючих організацій (інститутів), діяльність яких обумовлюється поведінкою людей з метою визначення суспільних благ та забезпечення їх виготовлення, розподілу і споживання в умовах обмежених дефіцитних ресурсів»* [5, с. 12].

Взагалі-то може бути велика кількість різних визначень поняття «економіка», але головне – це зрозуміти її «людську» сутність, щоб шукати шляхи її розвитку у правильному напрямі.

Допомогти процесу усвідомлення первинності людського фактору в розвитку економіки може наведення певних прикладів.

Розглянемо спочатку простий побутовий приклад. Якщо людина почне озиратися навколо себе, то вона побачить багато різних предметів та явищ, що оточують її у квартирі, на вулиці, на природі, чи в інших місцях. Але всю цю множину можна поділити всього лише на дві групи: результати діяльності людини та природні явища (як результати «діяльності» природи). Інша справа, що в своїй діяльності з одержання цих результатів, людина використовує різні технічні засоби і технології (що є результатом також діяльності людей) чи природні ресурси. Останні не вва-

жаються ресурсом, якщо не можуть бути використані для задоволення суспільних потреб.

Тобто, з цього прикладу можна побачити, яку роль грає людська діяльність щодо виготовлення одягу, меблів, автомобілів, будинків, мобільних телефонів, телевізорів, винаходу Інтернету та ін. І навіть, якщо якийсь продукт виготовляється виключно роботами в автоматизованому режимі, то самі ці роботи і програми, за якими вони працюють, також є результатом людської діяльності, але вже більш інтелектуальної.

Але як побачити первинність цієї діяльності в інших економічних процесах, зокрема економічних кризах міжнародного масштабу? В цьому сенсі слід звернутися до компетентності видатного стратега сучасності, автора соціально-економічного дива в державі Сінгапур, яка мала тільки один ресурс – людський (та ще у вигляді різномовного та і багатоетнічного населення). Мова йде про Лі Куан Ю. та його визначення сутності економічної кризи 2008 року: *«Як тільки голова федерального резерву США вирішив, що немає потреби регулювати деривативи та цінні папери і контролювати їх, гніт вибухового пристрою був підпалений. Коли приймається рішення змішати хороші та сумнівні цінні папери в одну купу і пустити їх на власний страх і ризик по всій Європі та інших частинах світу, започатковується щось на кшталт фінансової піраміди, яка рано чи пізно розвалиться... Людина, зайнята у сфері фінансів, має на меті домагатися найбільшої вигоди особисто для себе, тому просто засуджувати банкірів і тих, хто отримує прибуток, немає сенсу. Ви дозволили існувати таким правилам, тому вони працюють в рамках цих правил...»* [7, с. 127].

Отже, конкретні некомпетентні люди прийняли конкретне рішення, а інші люди використали його в своїх інтересах в рамках дозволеного. Це призвело до несподіваних наслідків щодо зниження ефективності економік різних держав, що відобразилось негативним чином на якості життя їх населення.

Практично за таким же сценарієм, але вже на певному аморальному фоні, розпочалася економічна криза в Україні (яка затягнулася майже на 30 років до сьогодення). Певні некомпетентні люди – представники політичної еліти ще в радянські часи – ненавмисно (а може навпаки) забули дописати в законі «Про кооперацію» 1989 р. одне важливе положення. Зокрема, що дія цього закону розповсюджується тільки на формування та діяльність кооперативів виробничого і науково-прикладного характеру.

Дійсно, пусті прилавки магазинів у 80-х роках ХХ ст. підтвердили факт неконкурентоспроможності планової економіки. Щоб якось змінити ситуацію на краще, зробили спробу розвивати кооперативний рух, щоб наповнити прилавки принаймні найнеобхіднішими товарами. Але не вдалося. Більш того, «гніт вибухового пристрою» після прийняття цього закону «був підпалений» дуже специфічним чином. З одного боку, дозвіл діяти одержали кооперативи всіх видів. З іншого боку, банки надавали короткострокові кредити під надвисокі проценти. В той же час для розвитку кооперативів виробничого профілю потрібні були кредити не менш ніж на два-три і більше років. Таким чином, був даний старт потужної активізації кооперативів спекулятивного профілю. Тобто брати та швидко віддавати кредити могли тільки ті, хто купляв та перепродавав за завищеними цінами товари, які вже були вироблені. Справа доходила навіть до того, що вироблена продукція, яка де-юре знаходилась на складах виробника, декілька разів перепродавалась різними кооперативами, допоки доходила до споживача за надвисокими цінами. В умовах товарного дефіциту за рахунок пересічних громадян здійснювалося збагачення окремих людей, які мали корумповані зв'язки з владою, без будь-якого руху в напрямі розвитку економіки, побудови нових підприємств та ін. Цей процес затягнувся на три десятки років та був збагачений різними корупційними схемами. Цю ситуацію досить влучно характеризує вислів Генрі Форда – самого чесного мільонера, який сприяв виходу Америки з Великої депресії і становленню капіталізму з «людським обличчям»: «Спекуляція готовими товарами – це не бізнес, а більш-менш пристойний різновид крадіжки» [5, с. 11].

Отже, одні люди приймають закони, інші люди надають кредити (банкіри), треті збагачуються за рахунок більшості громадян, що суттєво знижує потенціал економіки в напрямі виконання нею свого призначення – впливати на підвищення якості життя населення країни.

Наведемо ще один потужний приклад первинності людської діяльності у формуванні ефективних економік, пов'язаний з якістю життя громадян різних країн, який наводять два відомі професори зі США Дарон Аджемоглу і Джеймс Робінсон у своєму науковому бестселері «Чому нації занепадають» [1]. Свої дослідження вони розпочали з порівняння життя людей у двох частинах одного і того ж міста Ногалес, яке розділене навпіл парканом. Одна частина відноситься до США,

що у штаті Аризона, друга – до Мексики, у штаті Сонора. Вчені прийшли висновку, що життя людей по різні боки паркану дуже відрізняється, починаючи з середньорічного доходу на одне господарство. В частині, що належить США, він складає 30 тис. доларів, в іншій частині – близько 10 тис. доларів. Крім того, жителі першої частини «мають доступ до економічних інститутів в США, що дає їм змогу вільно обирати професію, здобувати освіту, набувати професійних навичок, ... а також до політичних інститутів, що дає їм змогу брати участь у демократичному процесі, обирати своїх представників і змінювати їх у разі невідповідної поведінки. Внаслідок цього, політики надають основні послуги (від охорони громадського здоров'я до доріг і охорони правопорядку), яких потребує населення» [1, с. 13].

Досліджуючи ще країни Південної та Північної Кореї, а також багато інших держав на всіх континентах світу, професори Гарвардського університету і Університету Чикаго дійшли фундаментального висновку.

Мова йде про те, що економічний успіх країн не залежить від клімату, географічного положення, культури, мови. Цей успіх залежить від діяльності людей в економічних і політичних інститутах, які можуть бути інклюзивні – прогресивні та екстрактивні, тобто регресивні. У першому випадку Уряд підзвітний громадянам і реагує на їх потреби, а абсолютна більшість населення може користуватися економічними можливостями» [1, с. 9]. Нагадаємо що під «інститутом» розуміється сукупність взаємодіючих організацій, об'єднаних загальною місією.

Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон переконані, що «Економічно нації занепадають через екстрактивні інститути. Ці інститути утримують бідні країни в бідності й не дають їм стати на шлях економічного розвитку... У всіх випадках основою інститутів є еліта, що підлаштовує економічні інститути для свого збагачення, своєї влади за рахунок величезної більшості членів суспільства» [1, с. 346–347].

При цьому характерні інші висновки професорів зі США стосовно іноземної допомоги у взаємозв'язку з економічними і політичними інститутами. Вони стверджують: «Оскільки корені бідності – в інститутах, іноземна допомога при системі наявних екстрактивних інститутів у націях-реципієнтах нічого не зробить для досягнення стійкого розвитку» [1, с. 395]. Дійсно, ця допомога використовується виключно для утримування статус-кво та зовсім не вкладається в розвиток інклюзивних інститутів. Що стосується

взаємовідносин економічних і політичних інститутів, то за визначенням професорів зі США економічні інститути грають головну роль в розвитку економіки, але діють вони під впливом політичних сил. Отже, автори наукового бестселера «Чому нації занепадають» ґрунтовно підтверджують, що нам в Україні немає кого звинувачувати, коли майже за 30 років ми самі не можемо сформувати прогресивну еліту, яка, в свою чергу, забезпечила б прогресивне функціонування політичного і економічного інститутів.

Наведемо деякі приклади ігнорування і опори на людські ресурси в економічних процесах. Мова йде про ментальну схильність правлячих еліт на східнослов'янських землях, з давніх часів до сьогодення, нехтувати людьми праці. І це продовжується в той час, коли на Заході відбувається процес цивілізаційного формування культури поваги до прав людини і становлення загальнолюдської моралі в суспільстві. Вперше небажання правлячих структур бачити в людях праці таких, що є особистостями і головною продуктивною силою суспільства, проявлялася в різних аспектах, хоча за радянські часи, декларативним чином, намагались щось зробити для зміни ситуації. Але й досі головним є фактор низької винагороди за результати якісної праці. Прояви цього фактору спостерігаються ще з історичних часів. В Україні ця традиція з ментальними коріннями не зникла до сьогодення саме тому, що наскрізним чином повністю охопила найкорумпованішу в Європі систему державного управління. В ній працюють люди зі своїми спотвореними цінностями, потребами, здібностями, національними і людськими якостями та ін.

Щоб змінити цю національну ментальну рису, владі потрібно організувати суспільство навколо близьких їм *людиноцентричних кінцевих результатів діяльності державних структур з потужною мотивацією їх одержання на основі зворотного зв'язку* [5; 12].

Але оскільки цей управлінський аспект не є предметом даного дослідження, додамо лише одне: в Україні зробити це дуже важко, бо, на думку дійсного патріоту, не байдужого до її долі, великого українця за кордоном, члена Римського клубу Богдана Гаврилишина, «при владі немає порядних, патріотичних, компетентних людей» [12]. Як бачимо, дійсно – ні клімат, ні географічне положення, ні природні чи матеріальні і навіть фінансові ресурси не мають такого суттєвого впливу на розвиток країн і їх економіки як рівень людського потенціалу. А тому, з якими здібностями, якостями і цінностями будуть при владі

люди, такими будуть і рішення стосовно розвитку країни.

Для підтвердження і посилення цієї тези, наведемо два коротких приклади із далекого та близького історичного минулого розвитку інших держав. Один з них стосується повного занепаду країни завдяки відсутності у людей при владі здібностей до управління. Другий – навпаки присвячено потужному підйому країни з глибинного занепаду до стану розквіту завдяки людській діяльності здатних до управління людей. В першому випадку мова йде про Францію XIV століття, а в другому – про Сінгапур у період з 60-х років XX століття до сьогодення.

Щодо Франції приклад наведено всесвітньо відомим істориком, мислителем, письменником М. Дрюоном у книзі: «Коли король губить Францію» [13]. Зокрема, він пише: *«На початку XIV століття Франція була найбільш могутньою, найбільш густонаселеною, найбільш багатою країною в усьому християнському світі... Як же могло так статися, що 40 років потому ця сама Франція... розбилася на ворогуючі між собою партії; що її народ потерпав під непосильним тягарем податків; що провінції відпадали одна за одною; що над владою відкрито сміялися; гроші знецінювалися; чесна комерція була паралізована і всюди панувала бідність; ніхто не знав, що принесе йому завтрашній день»*.

Протилежну ситуацію можна розглянути на прикладі держави-міста Сінгапур і його першого прем'єр-міністра Лі Куан Ю. Останній прийшов до влади, коли прибуток на душу населення становив близько 400 доларів на рік, а сьогодні він перевищує 50 тисяч [7, с. 6].

Зі своєю здатністю бачити сутність речей завдяки аналітичним здібностям і стратегічному мисленню, він визначив вектори розвитку держави. *По-перше*, це опора на людські ресурси (а саме інтелект, організованість та винахідливість), що повинні замінити природні ресурси, яких в країні практично не було. *По-друге*, це наведення порядку всередині країни. «Спочатку треба навести лад у власній країні, потім докласти зусиль, щоб подолати ворожість своїх сусідів та етнічні розходження всередині, досягаючи хороших результатів у своєму розвитку» [7, с. 5].

Характерною особливістю підйому країни стало виокремлення Лі Куан Ю людського фактору як ключового в розвитку економіки і взагалі суспільства, в якому люди отримують винагороду відповідно до своїх здібностей і внеску в життя суспільства... прогрес суспільства можливий лише за умови заохо-

чення людей до того, щоб вони максимально служили своїми силами та талантами на благо суспільства [7, с. 169].

При цьому, Лі Куан Ю, маючи великий особистий практичний досвід побудови відповідної держави, стверджував, що *«цілком можливо створити суспільство, в якому кожен отримує неоднакову винагороду за свої зусилля, а однакові можливості, а рівень винагороди визначається не обсягом приватної власності, а залежно від внеску тієї чи іншої особи в життя суспільства, в якому ця особа живе. Інакше кажучи, суспільство (влада в першу чергу) має зробити так, щоб люди вважали корисним і вигідним для себе працювати на його благо. Саме в цьому полягає шлях до прогресу»* [7, с. 169].

Апріорі це можливо зробити в кожній організації, якщо цілі і кінцеві результати їх функціонування будуть суспільно корисними і наочними, а кожен працівник має «сродню» працю (за Г. Сковородою) й гідну винагороду за її результати як частку суспільно-корисних. Тоді цілі організації стають особистими цілями кожного працюючого. Але це залежить від якості державного управління і, більш конкретно, від якості управлінської еліти. «Одним словом, потрібно виховати еліту... Всі, хто має потенціал для досягнення успіху, мають його досягти. Це передова частина нашого суспільства, і від них залежать темпи нашого прогресу» [9, с. 162].

В цьому сенсі характерні кроки лідера Сінгапуру щодо формування управлінської еліти. За його словами, він витратив майже 40 років на пошуки потрібних людей на відповідальні високі посади. Вивчалися різні корпоративні підходи самих різних фірм і компаній, серед яких Лі Куан Ю визначив компанію «Шелл». Після такого вивчення уряд, добираючи кадри, перейшов від 40 якостей до трьох, які отримали назву «якості гелікоптера»... В чому вони полягають? Уміння аналізувати; точна логічна оцінка фактів; зосередженість на головному, уміння виділяти головне. Проте цього недостатньо... Люди повинні мати відчуття реальності... Однак якщо Ви просто реаліст, ви стаєте пішоходом, плебеєм, Ви не станете переможцем. Отже, Ви також маєте бути здатним піднятися над реальністю і сказати: це теж можливо – тобто мати уяву» [7, с. 175].

На думку Лі Куан Ю, в кожному суспільстві на одну тисячу новонароджених дітей припадає відповідний відсоток майже геніїв, тих, чий інтелект вищий від середнього рівня звичайних дітей і дурнів... «Саме число майже геніїв і тих, чий інтелект вищий від

середнього рівня, в підсумку визначає майбутнє суспільство, в якому ці діти народились [7, с. 157].

Нарешті, слід навести ще один висновок великого стратега і лідера Сінгапуру, що підкреслює первинність людської діяльності у формуванні потужної країни (і що більш, ніж актуально для України): «Успіх Сінгапуру як процвітаючої демократії з чесною адміністрацією або його повний провал і скочування до диктатури з адміністрацією, що погрузла в корупції, залежатиме від кількості освічених чоловіків і жінок, готових взяти на себе свою частку відповідальності за майбутнє країни, а не дивитися на те, як ця країна скочуватиметься донизу» [7, с. 146].

Отже, побудувати економічно потужну країну Сінгапур вдалося, в першу чергу, завдяки вмілому (майже ідеальному) використанню її людського потенціалу, видатною часткою якого є сам Лі Куан Ю. Він зумів організувати відповідну систему управління в державі зі здібними до цього працівниками. При цьому сам Лі Куан Ю – це людина зі стратегічним мисленням, що базується на аналітико-пізнавальній активності та уяві, з твердим характером, є дійсним патріотом з високим рівнем загальнолюдської моралі.

В якійсь мірі до цього ідеалу наближувалася Японія, яка перша зі східних країн зробила в своєму розвитку опору на людські ресурси (діяльність) і створила «економічне диво» в післявоєнні роки. Обумовлено це слабкими природними ресурсами (немає нафти, газу, залізної руди та ін.), а головне – прагненням управлінської еліти зробити країну високорозвиненою і економічно потужною. Наприклад, успіх Японії щодо підйому національної економіки Джордж Фрідмен (автор наукового бестселера «Наступні 100 років: прогноз подій XXI століття») пояснював так: «У Японії здібна правляча еліта, яка поновлюється новими представниками на основі оцінки заслуг, та винятково дисципліноване населення, готове слідувати за своєю елітою» [13]. В сучасній Україні все навпаки.

Крім того, в Японії для досягнення більш високої якості продукції і продуктивності праці на підприємствах, було використано відповідні соціальні технології. Наприклад, працівникам навіювалась ідея, що кожний з них виконує свою роботу для споживача, яким є наступний за операцію працівник. Оскільки образ споживача для японської економіки, яка орієнтується на експорт, був майже «святим», кожний з працівників намагався виконувати своє завдання найкращим чином. Тобто формується соціальний ланцюжок якості, в якому

самі працівники більш ретельно працюють не тільки на рівні свідомості, але ще і тому, що наступна ланка цього ланцюжка є контролером попередньої. Висока продуктивність праці досягалося ще й тим, що в кожній організації прагнули сприяти працівникам знайти будь-яку «сродню» працю (за Г. Сковородою), яка відповідає професійно-особистісним якостям працівників. Для цього функціонували служби управління кар'єрою персоналу, які робили це за специфічною технологією.

Що стосується інноваційної діяльності, яка б забезпечувала конкурентоспроможність японської економіки на зовнішньому ринку, то він виокремлював два напрямки. Один з них був пов'язаний з організацією швидкого втілення в практику досягнень науково-технічного прогресу, другий – з організацією на підприємствах «гуртків якості», які охоплювали більшість працюючих.

Отже, як сингапурський, так і японський феномен можна пояснити одним – умінням використовувати людський потенціал країни в інтересах суспільства і самих носіїв цього потенціалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження, що проведені авторами статті головним чином на основі вив-

чення закордонних джерел, підтверджують те, що тільки якість людських ресурсів забезпечує підвищення конкурентоспроможності економік будь-яких країн. Доведено, що ці ключові положення якості людських ресурсів в першу чергу стосуються управлінської, політичної і економічної еліти.

В Україні протягом всіх років незалежності управління еліта не відповідала цим ключовим положенням. Це призвело до виникнення надмірної корупції, надзбагаченням одних за рахунок інших, останнього місця в Європі за ВВП на душу населення і міграції мільйонів українців за кордон для пошуку кращої долі.

Тому подальші дослідження в контексті підвищення конкурентоспроможності економіки є сенс проводити за двома ключовими напрямками. Перший стосується модернізації державно-управлінського механізму з налагодженням чіткого зворотного зв'язку за кінцевими результатами діяльності керівників владних структур. Другий напрям пов'язаний з людиноцентричною цілеорієнтацією системи освіти на сприяння визначення на кваліментричній основі професійно-особистих якостей здобувачів освіти та прищеплення їм інтересу до самопізнання власного “Я”.

Список використаних джерел:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають / пер. с англ. О. Дем'янчука. Київ : Наш Формат, 2016. 440 с.
2. Головатий М.Ф., Дмитренко Г.А., Солодков В.Т. Оздоровлення нації в об'єктиві науки, або Доля України: як її змінити: науково-публіцистичне видання, 2-ге видання, доповнене. Київ : ДКС-Центр, 2019. 280 с.
3. Головач Н.В., Дмитренко Г.А. Системне формування нового покоління нації: гуманістичний контекст : монографія. Київ : ДКС-Центр, 2019. 352 с.
4. Дмитренко Г.А. Системне управління: унікальний людиноцентричний вектор підвищення ефективності державно-управлінського механізму в Україні : наукове видання. Київ : ДКС-центр, 2019. 146 с.
5. Дмитренко Г.А., Хлівна І.В. Концептуальні та технологічні засади підвищення конкурентоспроможності національної економіки і системи освіти в процесі їх модернізації : монографія. Умань : видавець «Сочинський М.М.», 2017. 306 с.
6. Друкер П.Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / пер. з англ. Н.М. Макарова. Москва : Вільямс, 2001. 272 с.
7. Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу / ред. Г. Елісон, Р.Д. Блеквілл, Е. Вайн; пер. з англ. О. Лобастовой. Київ : Вид. група КМ-БУКС, 2018. 224 с.
8. Макконнелл К.Р., Брю С.Л., Флінн Ш.М. Экономикс: принципы, проблемы и политика / пер. с англ. 19-е изд. Москва : НИЦ Инфра. М., 2017. 1028 с.
9. Сковорода Г. Повне зібрання творів. Т.1–2. Київ : Наукова думка, 1973. 570 с.
10. Стадвелл, Джо. Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу / Джо Стадвелл; пер. з англ. Олександра Цехановська. Київ : Наш формат, 2017. 448 с.
11. Тейлор Ф.У. Принципы научного менеджмента : пер. с англ. А.И. Зак. Москва : «Журнал «Контроллинг», 1991. 104 с.
12. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика : пер. с англ. со 2-го изд. Москва : Дело ЛТД, 1993. 864 с.
13. Фридман Дж. Следующие 100 лет. Прогноз XXI века. Москва : Эксмо, 2010. 336 с.
14. Щекин Г.В. Основы кадрового менеджмента : Учебник. 5-е изд., стереотип. Київ : МАУП, 2004. 832 с.

References:

1. Adzhemoglu D., Robinson Dzh. (2016) *Chomu natsii zanepadajut* [Why nations are declining]. Kyiv: Nash format. (in Ukrainian)
2. Holovatyi M.F., Dmytrenko H.A., Solodkov V.T. (2019) *Ozdorovlennia natsii v obiektyvi nauky, abo dolia Ukrainy: yak yii zminyty* [Nation's healing in the lens of science, or the fate of Ukraine: how to change it]. Kyiv: DKS-Tsentr. (in Ukrainian)
3. Holovach N.V., Dmytrenko H.A. (2019) *Systemne formuvannia novoho pokolinnia natsii: humanistychnyi kontekst* [Systematic formation of a new generation of nation: humanistic context]. Kyiv: DKS-Tsentr. (in Ukrainian)
4. Dmytrenko H.A. (2019) *Systemne upravlinnia: unikalnyi liudynotsentrychnyi vektor pidvyshchennia efektyvnosti derzhavno-upravlinskoho mekhanizmu v Ukraini* [System management: a unique human-centric vector for improving the efficiency of public administration in Ukraine]: naukove vydannia. Kyiv: DKS-tsentr. (in Ukrainian)
5. Dmytrenko H.A., Khlivna I.V. (2017) *Kontseptualni ta tekhnolohichni zasady pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky i systemy osvity v protsesi yikh modernizatsii : monohrafiia* [Conceptual and technological principles of increasing the competitiveness of the national economy and education system in the process of their modernization]. Uman: vydavets «Sochynskyi M.M.». (in Ukrainian)
6. Druker P.F. (2001) *Zadachi menedzhmenta v XXI veke* [Management Objectives in the 21st Century]. Moscow: Vil'yams. (in Russian)
7. Li Kuan Yu (2018) *Rozdumy velykoho lidera pro maibutnie Kytaiu, SShA ta svitu* [The Great Leader's Reflections on the Future of China, the United States and the world]. Kyiv: KM-BUKS Group. [in Ukrainian].
8. Makkonell K.R., Bryu S.L., Flinn Sh.M. (2017) *Ekonomiks: printsipy, problemy i politika* [Economics: principles, problems and politics]. Moscow: NITs Infra-M. (in Ukrainian)
9. Skovoroda H. (1973) *Povne zibrannia tvoriv* [Complete collection of works]. T.1-2. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
10. Stadvell Dzh (2017) *Chomu Azii vdalosia. Uspikhy i nevdachi naidynamichnishoho rehionu svitu* [Why Asia succeeded. Successes and failures of the most dynamic region of the world]. Dzh Stadvell; per. z anhl. Oleksandra Tsekhanovska. Kyiv: Nash format. (in Ukrainian)
11. Tejlor F.U. (1991) *Principy nauchnogo menedzhmenta* [Principles of Scientific Management]. Per. s angl. A.I. Zak. Moscow: «ZHurnal «Kontrolling». (in Ukrainian)
12. Fisher S., Dornbush R., SHmalenzi R. (1993) *Ekonomika* [Economy]. Per. s angl. so 2-go izd. Moscow: Delo LTD. (in Ukrainian)
13. Fridman Dzh. (2010) *Sleduyushchie 100 let. Prognoz HKHI veka* [The next 100 years. Forecast of the XXI century]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
14. Shchekin G.V. (2004) *Osnovy kadrovogo menedzhmenta: Uchebnik* [Fundamentals of Human Resource Management: A Textbook]. 5-e izd., sterotip. Kyiv: MAUP. (in Russian)

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-5>
УДК 338.330.141

Драган І. В.

кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу методології сталого розвитку,
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6906-5000>

Туболець І. І.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4930-2427>

Dragan Irina

Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow
Department of Sustainable Development Methodology,
Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Tubolets Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social Security and Tax Policy,
University of Customs and Finance

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНІСТЮ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

FORMATION OF A COMPREHENSIVE MANAGEMENT SYSTEM FOR THE EFFICIENCY OF ECONOMIC ACTIVITY OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE

У статті проаналізовано питання сталого розвитку промислових підприємств. Описано проблемні питання забезпечення ефективності господарської діяльності в даний час. Розглянуто різні підходи до оцінки сталого розвитку промислового підприємства. Особливу увагу в статті приділено класифікації резервів економічної стійкості промислового підприємства. Доведено, що одним з найбільш важливих факторів оцінки конкурентоспроможності на ринку є показник стійкості організації.

Ключові слова: сталий розвиток, стійкість промислового підприємства, оцінка економічної стійкості, резерви економічної стійкості.

The article analyzes the issues of sustainable development of industrial enterprises. The problematic issues of ensuring the sustainability of economic activity at present are described. Different approaches to the assessment of sustainable development of an industrial enterprise are considered. The article pays special attention to the classification of reserves of economic stability of an industrial enterprise. It is proved that one of the most important factors in assessing competitiveness in the market is the indicator of stability of the organization. Modern industrial enterprises operate in conditions of high uncertainty and risk, as well as the dynamics of the external environment. For them, sustainability becomes the main condition for survival and development, increasing competitiveness in foreign and domestic markets, establishing long-term partnerships with stakeholders. Thus, the main parameters for diagnosing the degree of stability of industrial enterprises can be considered the degree of use of such reserves as reserves in reducing the duration of the production cycle, reserves to improve the use of tools and labor, reserves to improve product quality and efficiency reserves. use of labor.

Keywords: sustainable development, stability of industrial enterprise, assessment of economic stability, reserves of economic stability.

Вступ. Підходи, які використовуються вітчизняними промисловими підприємствами для управління своєю ефективністю, значно змінилися в останні десятиліття, відповідно

до нинішніх ринкових умов. Вплив наслідків кризи на вітчизняну економіку призвів до підвищення нестійкості і наростання невизначеності зовнішнього середовища, зниження

рівня конкуренції на ринку і істотного скорочення бюджетного фінансування економіки, в тому числі державного замовлення. З урахуванням цих обставин керівникам доводиться розробляти інструменти контролю діяльності, які могли б дати змогу їм швидко і адекватно оцінювати стан підприємства і розробляти комплекси заходів для вирішення виникаючих проблем. Таким чином, використання різних механізмів контролю та оцінки поточного стану є інструментом управління в умовах агресивного зовнішнього середовища.

Важливість оцінки сталого розвитку промислового підприємства є не тільки групою параметрів управління, а й засобом для здійснення стратегічного планування на основі самоідентифікації підприємства, глибокого внутрішнього аналізу і виявлення причин, що перешкоджають успішному розвитку. При відсутності тривожних сигналів існує можливість зміцнення становища на ринку і підвищення ефективності. Сталий розвиток підприємства підвищує свою інвестиційну привабливість і має можливість розширення своєї діяльності на нових напрямках. Послідовно проводячи політику покрокової стабілізації підприємство функціонує на більшій кількості сегментів, що дає змогу диверсифікувати види діяльності та підвищити ринкову стійкість.

Таким чином, проблема розробки оцінки сталого розвитку промислового підприємства є актуальною, а її розгляд і рішення дозволить підприємствам більш ефективно управляти своєю діяльністю як в умовах позитивної, так і негативної динаміки.

Постановка проблеми. Метою статті є оцінка ефективного розвитку господарської діяльності промислового підприємства.

Результати. Реалії сучасної економіки неминуче призводять до того, що підприємствам досить складно утримувати свою позицію на ринку. У зв'язку з постійно зростаючим рівнем конкуренції компаніям необхідно розробляти різні заходи для закріплення за собою ніші того чи іншого сегмента ринку. Зазначене залежить перш за все від рівня конкурентоспроможності підприємства, що виявляється через якість продукції у порівнянні з її ціною. Одним з найбільш важливих факторів оцінки конкурентоспроможності на ринку є показник стійкості організації. Виділяють кілька підходів до визначення поняття «стійкість» [5, с. 113–117]:

- економічна стійкість ототожнюється з фінансовою стійкістю;

- під економічною стійкістю підприємства розуміється надійність і стабільність його фінансово-господарської діяльності;

- під економічною стійкістю підприємства розуміється можливість даного підприємства зберігати і підтримувати поточний стан функціонування, вміння адаптуватися до різних змін зовнішнього і внутрішнього середовища;

- під економічною стійкістю підприємства розуміється процес підтримки певного допустимого рівня кількісних і якісних показників і характеристик підприємства, в рамках якого забезпечується достатній рівень рентабельності його функціонування і стабільний розвиток;

- з точки зору теорії максимізації прибутку під економічною стійкістю підприємства мається на увазі певний стан підприємства, що дає йому можливість зберігати прибуток на заданому рівні;

- під економічною стійкістю підприємства розуміється сукупність властивостей виробничої, господарської, фінансово-кредитної, інноваційної діяльності цього підприємства, їх взаємодія, новизна і якість виробленої продукції, стабільний рівень ресурсного забезпечення підприємства, характер кадрового, інноваційного, фінансового менеджменту;

- з точки зору відтворювального підходу під економічною стійкістю підприємства розуміється процес забезпечення своєчасної науково-відтворювальної діяльності в умовах нестабільності і невизначеності ринків;

- з точки зору економічної кібернетики під економічною стійкістю підприємства розуміється можливість підприємства знайти найбільш оптимальне співвідношення між її елементами, здатними протистояти негативним впливам навколишнього середовища;

- під економічною стійкістю підприємства розуміється стабільне отримання підприємством доходів від продажів.

Як наукова категорія економічна стійкість характеризує особливий стан функціонування підприємства в умовах складного ринкового середовища. Під економічною стійкістю підприємства розуміється процес підтримки певного рівня кількісних і якісних показників і характеристик підприємства, в рамках якого забезпечується достатній рівень рентабельності його функціонування і стабільний розвиток. Виділяють ряд критеріїв для характеристики економічної стійкості виробничої системи: стійкість забезпечення ресурсами, стійкість виробничої і господарської діяльності, стійкість фінансової і збутової діяльності, стійкість виробничо-технічної сфери та інвестиційної діяльності [4, с. 18–22].

Також існують певні складові економічної стійкості виробничих систем: фінансова стійкість, податкова стійкість, стійкість ціни про-

дукції, ринкова стійкість, стійкість ділових відносин, стійкість виробничої діяльності, управлінська стійкість, інвестиційна стійкість, кадрова стійкість [6, с. 55–59]. В даний час для успішного існування та подальшого розвитку підприємствам необхідно проводити оцінку їх економічної стійкості. Оцінка економічної стійкості підприємства дає можливість виявлення його сильних і слабких сторін виходячи з отриманих показників ефективності.

Також підприємствам необхідно підвищувати рівень економічної стійкості за рахунок своєчасного виявлення та використання резервів її підвищення. Існує безліч підходів до оцінки економічної стійкості підприємства:

- традиційний підхід ґрунтується на оцінці фінансової складової діяльності організації. В рамках цього підходу оцінка економічної стійкості підприємства здійснюється за допомогою наступних показників: коефіцієнт платоспроможності підприємства, коефіцієнт покриття, коефіцієнт автономії, частка власного капіталу в оборотних коштах тощо;

- ресурсний підхід ґрунтується на оцінюванні ресурсів. В рамках цього підходу економічна стійкість підприємства оцінюється через такі показники: фондівіддача, фондомісткість, фондоозброєність, рентабельність, трудомісткість, вироблення, матеріаломісткість, матеріаловіддача тощо;

- ресурсно-управлінський підхід ґрунтується на оцінці ресурсів і якості управління. В рамках цього підходу оцінка економічної стійкості підприємства здійснюється за допомогою наступних показників: коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт поточної платоспроможності, коефіцієнти фінансової стійкості підприємства з урахуванням якості управління, забезпеченості запасами та ефективності використання ресурсів тощо;

- стохастичний аналіз, в рамках якого отримані значення фінансових показників оцінюються з точки зору того, в якій зоні вони знаходяться (допустима, задовільна, критична);

- підхід з використанням теорії нечітких множин. Для кожного фінансового показника визначаються так звані кордони нечітких підмножин. Здійснюється оцінка існуючого рівня показника, проводиться класифікація даного рівня показника за підмножинами і на основі цього виявляються значення, які дають змогу здійснити оцінку фінансової стійкості.

Деякі автори виділяють підхід до оцінки економічної стійкості підприємства, заснований на виділенні показників в різних групах [3]:

- фінансова група: коефіцієнт забезпеченості підприємства власними коштами, коефіцієнт співвідношення коштів власних і позикових, коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат за рахунок власних джерел, коефіцієнт інвестування, економічна рентабельність, фінансова рентабельність, коефіцієнт фінансової стійкості (стабільності), коефіцієнт автономії, коефіцієнт рентабельності продажів, коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт оборотності;

- виробнича група: фондівіддача основних фондів, фондоозброєність, коефіцієнт придатності основних фондів, коефіцієнт завантаження виробничої потужності;

- кадрова група: продуктивність праці, середньомісячна заробітна плата працівників, рівень освіти промислово-виробничого персоналу, коефіцієнт стабільності кадрів;

- маркетингова група: темп зростання ринкової частки, темп зростання обсягу продажів.

При виборі основних показників оцінки економічної стійкості підприємства можуть використовувати як класичний, так і узагальнюючий підхід. Узагальнюючий підхід ґрунтується на використанні показників, які показують кінцеві результати діяльності підприємства. До них відносяться показники, що характеризують ефективність використання основних фондів (питома вага, коефіцієнт зносу, коефіцієнт оновлення, коефіцієнт вибуття, фондівіддача, фондомісткість), матеріальних ресурсів (питома матеріаломісткість, матеріаломісткість, матеріаловіддача, коефіцієнт матеріальних витрат), трудових ресурсів (продуктивність праці, трудомісткість, прибуток на одного працівника) [2, с. 15].

Класичний підхід ґрунтується на застосуванні показників, які характеризують певну сторону діяльності підприємства і застосовуються також для виявлення резервів підвищення економічної стійкості підприємства. До таких показників відносяться фінансові показники (рентабельність, ліквідність, оборотність, показники фінансової стійкості), показники, що характеризують маркетингову діяльність, кадрове управління. Ще одним методом оцінки економічної стійкості підприємства можна вважати метод кількісної інтегральної оцінки. В результаті здійснення оцінки даним методом після проведення розрахунків інтегральних показників виділяються сім рівнів економічної стійкості підприємства:

1. Ідеальне (характеризується високою конкурентоспроможністю підприємства, цілісністю, не схильне до впливів зовнішніх фак-

торів, так як зазвичай є стратегічним монополним підприємством держави).

2. Відмінне (характеризується високою конкурентоспроможністю, цілісністю, здатністю протистояти змінам зовнішнього середовища).

3. Гарне (характеризується стійкою конкурентоспроможністю, цілісністю, здатністю протистояти змінам зовнішніх чинників).

4. Задовільний (характеризується низькою конкурентоспроможністю, цілісністю, слабкою здатністю протистояти змінам зовнішніх чинників).

5. Незадовільний (характеризується неконкурентоспроможністю, цілісністю, слабкою здатністю протистояти змінам зовнішніх чинників).

6. Кризовий (характеризується неконкурентоспроможністю, частковим виконанням своїх функцій, цілісністю, нездатністю протистояти змінам зовнішніх факторів).

7. Ліквідаційна (стан підприємства характеризується неконкурентоспроможністю, невиконанням своїх функцій, порушенням цілісності, нездатністю протистояти змінам зовнішніх чинників).

Таким чином, існує безліч методик оцінки стійкості підприємства. Але слід зазначити, що визначити, стійкість підприємства на ринку, виходячи з оцінки тільки одного фактора або використовуючи один вид або групу показників, неможливо. Для визначення стійкості промислового підприємства необхідно проводити комплексну оцінку, засновану на розрахунку і вивченні фінансових, маркетингових, виробничих, трудових показників діяльності підприємства.

Для постійного повноцінного забезпечення і підтримки необхідного рівня економічної стійкості промислового підприємства потрібно своєчасне виявлення і використання резервів її збільшення.

Резерви сталого розвитку пропонується класифікувати за наступними критеріями:

- в залежності від сфери діяльності підприємства: внутрішні резерви (кадрові, фінансові, матеріально-технічні); зовнішні резерви (перерозподіл коштів, що виділяються між підприємствами однієї галузі);

- в залежності від терміну мобілізації: поточні резерви (мобілізуються протягом одного року); перспективні резерви (мобілізуються в довгостроковий період);

- в залежності від можливості виявлення: явні резерви; приховані резерви;

- в залежності від внутрішньої сутності резервів: кількісні резерви (збільшення відпрацьованого часу); якісні резерви (зниження трудомісткості продукції, що виготовляється);

- в залежності від впливу на економічні показники: резерви прямого впливу (запуск нового обладнання); резерви непрямого впливу (поліпшення культурно-побутових умов працівників);

- в залежності від способів обчислення: комплектні резерви; резерви підвищення ефективності використання конкретних видів ресурсів виробничого характеру.

Під резервами підвищення економічної стійкості виробничої системи розуміються невикористані можливості збільшення ступеня задіяння внутрішніх чинників, що формують економічну стійкість підприємства і дають можливість забезпечити його діяльність на конкретному ринку в умовах існуючих змін факторів зовнішнього середовища для досягнення цілей збільшення обсягів продажів і зростання прибутку [1].

Можна виділити наступні види резервів збільшення економічної стійкості виробничих систем:

- резерви підвищення ефективності використання знарядь і предметів праці на підприємстві;

- резерви збільшення якості продукції (невикористані можливості поліпшення якості продукції, що випускається, техніко-економічних характеристик);

- резерви скорочення тривалості виробничого циклу;

- резерви підвищення стійкості виробничого рівня підприємства (розробка та впровадження нових систем планування, вдосконалення структури виробництва);

- технологічні резерви (можливості збереження якості продукції при економії її виробництва, прискорення впровадження нових технологій і техніки);

- резерви підвищення фінансової стійкості підприємства;

- резерви підвищення стійкості персоналу підприємства (підвищення стабільності кадрів, оновлення знань працівників);

- резерви, що впливають на кінцеві фінансові результати діяльності підприємства.

Висновки. Сучасні промислові підприємства функціонують в умовах високого ступеня невизначеності і ризику, а також динамічності зовнішнього середовища. Для них формування комплексної системи управління ефективністю господарської діяльності стає основною умовою виживання і розвитку, підвищення конкурентоспроможності на зовнішньому і внутрішньому ринках, встановлення довгострокових партнерських відносин зі стейкхолдерами. Таким чином, в якості основних параметрів діагностики ступеня

стійкості промислових підприємств можна розглядати ступінь використання таких резервів, як резерви у сфері скорочення тривалості виробничого циклу, резерви поліпшення

використання знарядь праці і предметів праці, резерви поліпшення якості продукції, що випускається, а також резерви підвищення ефективності використання робочої сили.

Список використаних джерел:

1. Демешок О.О., Микитенко В.В. Економічна безпека промисловості: цільовий функціонал та технології управління : Монографія. За наук. редакцією д.е.н., проф. Микитенко В.В. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», МНТУ ім. академіка Юрія Бугая МОНмолодьспорту України, 2012. 650 с.
2. Ігнат'єва І.А. Методологічні аспекти управління стратегічним потенціалом промислового підприємства. *Проблеми науки : міжгалузевий науково-практичний журнал*. Державне підприємство «Центр науково-технічної інформації та сприяння інноваційному розвитку України», 2005. № 1. С. 8 – 15.
3. Ладонько Л.С. Концептуальні основи інноваційного розвитку промисловості у контексті глобалізаційних процесів науково-технічного прогресу. Формування ефективних механізмів управління в умовах пріоритетності знання: компоненти економічного розвитку: Монографія [С.М. Вдовенко, І.С. Каленюк, Л.С. Ладонько та ін.; за ред. к.е.н., доц. Л. Ладонько]. Ніжин : ТПК «Орхідея», 2013. 347 с.
4. Мельник Л.Г. Рождение сестерной экономики: Опыт ЕС и практика Украины в свете III и IV промышленных революций : монография. Сумы : Университетская книга, 2018. 430 с.
5. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу. Національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 864 с.
6. Шкарлет С.М., Микитенко В.В. Чинники генерування результативності технологій управління забезпеченням економічної безпеки у промисловості. *Триада національного відродження: наука – освіта – виробництво* : Збірник наукових праць; за наук. ред. д.е.н., проф. В.В. Микитенко. Вип. 2. Вид-во ПП Вишемирський В.С., 2012. 144 с.

References:

1. Demeshok O.O., Mykytenko V.V. (2012) *Ekonomichna bezpeka promyslovosti: tsil'ovyy funktsional ta tekhnologii upravlinnia* [Economic security of industry: target functionality and management technologies]. DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy», MNTU im. akademika Yurii Buhaiia MONmolodsportu Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
2. Ihnatieva I.A. (2005) Methodological aspects of managing the strategic potential of an industrial enterprise. *Problemy nauky: mizhhaluzevyy nauково-praktychnyy zhurnal*, vol. 1, pp. 8–15.
3. Ladonko L.S. (2013) *Kontseptualni osnovy innovatsijnoho rozvytku promyslovosti u konteksti hlobalizatsijnykh protsesiv nauково-tekhnichnoho prohresu. Formuvannia efektyvnykh mekhanizmiv upravlinnia v umovakh priorytetnosti znannievoi komponenty ekonomichnoho rozvytku* [Conceptual foundations of innovative development of industry in the context of globalization processes of scientific and technological progress. Formation of effective management mechanisms in terms of priority of the knowledge component of economic development]. TPK «Orkhidea», Nizhyn, Ukraine.
4. Melnik L.G. (2018) *Rozhdenie sestejnovoj jekonomiki: Opyt ES i praktika Ukrainy v svete III i IV promyshlennykh revolyucij* [The birth of the sister economy: EU experience and practice of Ukraine in the light of III and IV industrial revolutions]. Universitetskaja kniga, Sumy, Ukraine.
5. (2017) *Sotsialno-ekonomichnyj potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta ii rehioniv: vektory realnoho postupu. Natsionalna dopovid* [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: vectors of real progress National report]. DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
6. Shkarlet S.M., Mykytenko V.V. (2012) Factors of generating the effectiveness of management technologies for economic security in industry. *Triada natsionalnoho vidrozhennia: nauka – osvita – vyrobnytstvo*, vyp. 2, pp. 144.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-6>
УДК 657.6

Дугар Т. Є.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9642-2763>

Мац Т. П.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю,
Полтавська державна аграрна академія
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6793-0892>

Dugar Tetiana

Candidate of Economics, Assistant Professor,
Associate Professor of Accounting Department,
Poltava State Agrarian Academy

Mats Tetiana

Candidate of Economics, Assistant Professor,
Associate Professor of Accounting Department,
Poltava State Agrarian Academy

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ПІД ПРИЗМОЮ АУДИТУ

ECONOMIC CONTENT OF THE SALE PROCESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER THE AUDIT PRISM

У статті наведені дослідження вчених-економістів щодо сутності поняття «аудит процесу реалізації», фактори впливу на суму доходів від реалізації продукції (робіт, послуг), основні процеси визнання доходів від реалізації продукції на підприємстві в ході аудиту.

Ключові слова: аудит, реалізація продукції, доходи підприємства.

The agricultural sector for the Ukrainian state has always been one of the priority areas of both foreign economic and domestic economic development of the country, because the issues of organization of production and support of food supply for an individual state are relevant at all times. Not only the viability and self-sufficiency of the country and society depend on it, but also many various directions of human activity. Production at agricultural enterprises with a large number of nomenclatures carries insignificant fluctuations in the volume of a particular type of product, which, in turn, lead to a process of redistribution of total costs relative to a certain structure of production. Sales of products, work performed and services provided in agriculture – the main source of cash, the amount of which depends on the quantity, quality, time, place and channel of sales. However, in market conditions, traditional forms of financial control cannot perform the function of protecting the property interests of owners. The practice of market economies shows that the property interests of owners can be protected by such a type of independent financial control as audit, which is one of the main elements of their market infrastructure. A prerequisite for such control is the mutual interest of enterprises in the face of their owners (shareholders, depositors, etc.), the state in the face of tax authorities and the auditor in ensuring the accuracy of accounting and reporting.

Keywords: audit, product sales, enterprise revenues.

Вступ. Процес організації обліку реалізації продукції (робіт, послуг) складний. Він потребує фундаментальних знань методології бухгалтерського обліку, діючих законодавчих актів та нормативних документів з бухгалтерського та податкового обліку. Об'єктивне

та повне відображення в бухгалтерському обліку здійснених операцій по реалізації та нарахування податків, пов'язаних з цим процесом, сприятиме правильному визначенню фінансових результатів, а забезпечення подання звітності та повнота сплати податкових

зобов'язань до бюджету дозволить уникнути штрафних санкцій з боку контролюючих державних органів.

Аудит реалізації сільськогосподарської продукції проводиться при підтвердженні достовірності фінансової звітності підприємства, а також у формі самостійної перевірки [3].

Мета аудиту – перевірка достовірності та правильності відображення в обліку виручки від реалізації продукції, доходів і витрат від операційної діяльності та узгодження фінансових результатів сільськогосподарських підприємств [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання практичних особливостей проведення аудиту реалізації продукції були висвітлені у працях науковців-економістів та практиків, таких як: Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голов, В.П. Галушко, Н.М. Гаркуша, В.Г. Білоусова, А.Г. Загороднього та багато інших. Проте в їхніх працях приділяється переважна увага загальному аудиту витрат виробництва та виходу продукції (робіт, послуг), в той час як процесу реалізації продукції сільськогосподарського виробництва притаманні певні особливості, тому ця проблема потребує глибшого та детальнішого розгляду [7].

Сільськогосподарська галузь є головним важелем Української держави. Найпріоритетніша із сфер, як у зовнішньоекономічному так і у внутрішньоекономічному розвитку країни, адже питанням організації виробництва та підтримки продовольчого курсу нашої держави приділялась найбільша увага в усі часи. Від питань глобального впливу агропромислового розвитку залежить як життєздатність, так і самодостатність країни і нашого суспільства, а й основні напрями розвитку людської діяльності в Україні, як майбутнього європейського осередку. Виробництво продукції на сільськогосподарських підприємствах з великою кількістю номенклатур носить у собі незначні коливання обсягів певного виду продукції, що, в свою чергу, призводять до процесу перерозподілу сукупних витрат відносно певної структури виробництва. Реалізація продукції, виконаних робіт та наданих послуг у сільському господарстві – основне джерело грошових надходжень, розмір яких залежить від кількості, якості, часу, місця та каналу реалізації продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готовою продукцією, призначеною для продажу, вважають закінчені обробкою вироби, які пройшли випробування, приймання і відповідають технічним вимогам і стандартам. Методологічні основи при формуванні в бухгалтерському обліку інформації

щодо виробництва, реалізації та інших факторів в обліку готової продукції, товарів, визначаються в національних положеннях стандартів бухгалтерського обліку 9 «Запаси» та 16 «Витрати».

На певних стадіях господарювання, стрімкого розвитку сьогодення обліку і контролю, впливу ринку зовнішньоекономічної діяльності, традиційні форми фінансово-господарського контролю не виконують, в повній мірі, функції інтересів власників. Тому, приклад країн з ринковою економікою показує, що аудит, як незалежна форма контролю, є головним у захисті як, майнових інтересів власників, так і регулюючим елементом їх ринкової інфраструктури. Взаємна зацікавленість підприємств в особі їх власників (акціонерів, вкладників тощо), держави в особі податкових органів і самого аудитора є головним аспектом в забезпеченні якісної інформації, достовірності і об'єктивності об'єктів обліку та формування інформації щодо елементів різних форм звітності [8].

Завданнями аудиту процесу реалізації продукції (робіт, послуг) має встановити:

- дотримання договірних зобов'язань щодо реалізації продукції;
- своєчасність і правильність оформлення процесу реалізації первинною документацією, що є основою для списання проданої продукції та проведення розрахунків з покупцями, заготівельними й іншими організаціями;
- відповідність аналітичного обліку за видами реалізованої продукції даним синтетичного обліку;
- правильність визначення обсягів реалізованої продукції за безготівковими та готівковими розрахунками;
- правильність визначення собівартості реалізованої продукції та визначення результатів від реалізації;
- обґрунтованість встановлення якості реалізованої продукції, застосування цін і тарифів;
- правильність списання транспортних витрат на собівартість реалізованої продукції та втрат на стадії збуту, в переліку відповідальних за це осіб;
- правильність визначення фінансових результатів та дотримання порядку відображення в податковому обліку сум, податкових зобов'язань [1].

За даними Департаментів агропромислового розвитку, комплексним заходам, спрямованим на забезпечення покращення продовольчої безпеки держави, підвищення конкурентності продукції аграрного сектору на внутрішньому й зовнішньому ринках, для

вирішення соціальних проблем, у 2019 р. спостерігається приріст виробництва валової продукції сільського господарства порівняно з аналогічним періодом 2018 р, індекс обсягу сільськогосподарського виробництва становив 103,5%, в сільськогосподарських підприємствах – 102,6%, у господарствах населення – 101,2%». Спостерігається збільшення обсягів виробництва валової продукції у регіонах, серед яких найбільший приріст забезпечено в Сумській, Полтавській, Вінницькій, Херсонській та Харківській областях [4].

Процес реалізації завершає кругообіг засобів і створює передумови для відновлення нового кругообігу. Важливість даного процесу полягає в тому, що на цьому етапі продукція підприємства знаходить своє суспільне застосування. Реалізація продукції окремого підприємства являє собою відчуження активів, що йому належать, шляхом їх продажу з метою відтворення використаних засобів й одержання прибутку для задоволення різноманітних потреб підприємства та його власників.

У сільськогосподарських підприємствах реалізованою вважається продукція (виконані роботи або надані послуги) відвантажена покупцям і списана з матеріально-відповідальної особи (при безготівкових розрахунках); при оплаті готівкою продукція, за яку

одержані гроші, а також продукція, щодо якої оформлено залік заборгованості у встановленому порядку. Формування сучасної стратегії диверсифікації експорту, не тільки мінімізувала негативний вплив щодо заборони на ввезення продукції до країн Європейського Союзу, а призвела ще й до збільшення обсягів експорту певних видів української сільськогосподарської продукції [9].

Процес дерегуляції аграрного ринку необхідно чітко і злагоджено продовжувати, при цьому спираючись на певний досвід в роботі управлінського характеру, а саме:

- процес оптимізації логістичних питань при перевезенні аграрних вантажів;
- створення ефективної системи страхування ризиків в сільськогосподарських умовах вирощування продукції;
- удосконалення процесів сертифікації товарно-матеріального забезпечення та готових виробів на зовнішньоекономічний простір, тощо [4].

Додатково визначимо та обґрунтуємо основні канали реалізації та напрями руху сільськогосподарської продукції, в умовах розвитку ринкової політики (рис. 1).

Для цього, постає питання використання в повному обсязі: потенційних можливостей сфери АПК України, максимальної реалізації аграрного потенціалу та збереження люд-

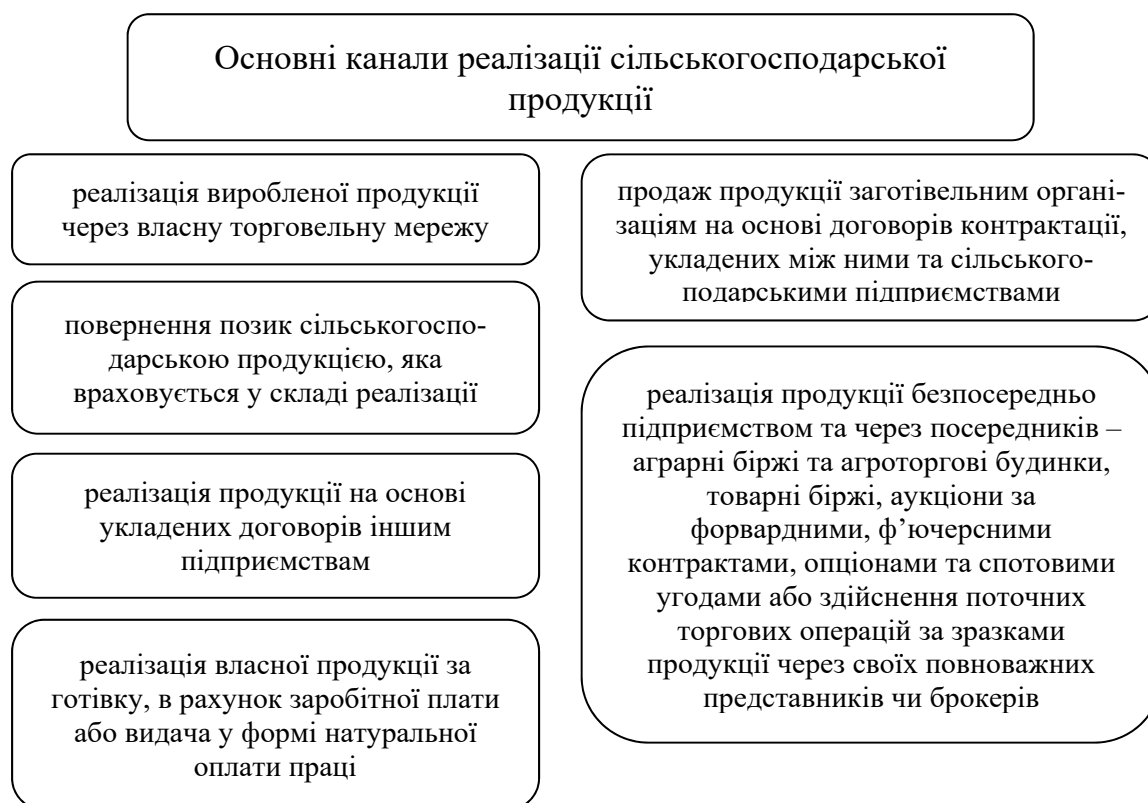

Рис. 1. Основні канали реалізації продукції сільськогосподарського виробництва

ського капіталу країни, розумне залучення інвестицій в сільське господарство та аграрний сектор України [10].

Україна показала, що наша продукція є конкурентоспроможною. Сучасна політика Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства показує на позитивну тенденцію щодо розширення ринків збуту української сільськогосподарської продукції. Формування нарощування присутності на ринках країн Африки, Близького Сходу та Азії, є глобальним питання економічної стратегії та реформування агропромислового

комплексу країни [4]. На сьогоднішній день, багато українських виробників оцінили перспективи та позитивні моменти від співробітництва з Європейськими країнами, щодо режиму торговельних преференцій з боку Європейського Союзу для України.

Потребує уточнення і аудиторська програма процедур, для міжнародного обґрунтування позицій щодо реалізації сільськогосподарської продукції [7]. Розроблено елемент Програми аудиту процесів пов'язаних із реалізацією продукції, товарів (робіт, послуг), табл. 1.

Таблиця 1

Програма аудиту процесів пов'язаних із реалізацією продукції, товарів (робіт, послуг)

Процедури аудиту для виконання:
1
Сформулювати основні та побічні завдання аудиту з наведених нижче питань: – підприємство повністю дотримується чинних податкових законів та нормативних актів при визначенні суми податків до сплати; – податки до сплати, відстрочені податкові зобов'язання та вимоги; – резерви на покриття податків та відповідні суми відстрочених податків відповідним чином відображені в обліку та звітності; – доходи, вартість продукції (послуг), витрати та результати незвичних або нечастих обставин відповідним чином описані та відображені в фінансовій звітності.
З'ясувати у керівництва або дослідити отриману раніше документацію про галузь та характер діяльності підприємства, Аудитор повинен володіти наступною інформацією про підприємство: – види продукції, що виробляються чи продаються та послуг, що надаються; податкові пільги, якими користується підприємство; облікова політика підприємства; маркетингова політика (політика у відношенні продаж); політика клієнта по відношенню до повернення проданої продукції, знижок, подовження кредитів, умов доставки та оплати.
Перевірити правильність відображення в бухгалтерському обліку операцій по оприбуткуванню товарів. Дослідити чи складають акти приймання товару у випадку виявлення при прийманні нестач, псування або ушкоджень з вини постачальника. Прослідкувати як відображаються нестачі (псування) в бухгалтерському обліку.
Проаналізувати загальну суму видатків підприємства за весь період, у випадку необхідності додатково дослідити проміжні суми. Відібрати і дослідити документи по крупних виплатах. Звернути увагу на оплату ремонтних робіт, технічного обслуговування, юридичних послуг та інші аналогічні витрати. Дослідити значні та незвичайні суми на окремих рахунках видатків порівняно з попереднім періодом, фактичними сумами.
Проаналізувати процес продажу з розкладанням по основних видах продукції шляхом аналітичної перевірки узагальненої інформації. Зробити вибірку оригіналів відвантажувальних документів. Дослідити інформацію по відібраних документах з даними по пов'язаних рахунках-фактурах, накладних. Перевірити правильність загальної суми, вказаної в зазначених документах. Порівняти суми, зазначені в рахунках-фактурах з відповідними записами в журналі продаж, Головні книзі.
Якщо підприємство відноситься до галузі торгівлі або громадського харчування, звернути увагу на відповідність ведення журналу використання ЕККА встановленому законодавством порядку, правильність складання звітів по операціях, при проведенні яких використовують ЕККА.
Проаналізувати загальну суму виручки від реалізації товарів (робіт, послуг), у випадку необхідності додатково проаналізувати проміжні суми (місячні, квартальні тощо). Залежно від мети аудиту відібрати кілька категорій товарів (робіт, послуг) або весь асортимент та порівняти суми, відображені в журналі продажу та в Головні книзі.
Впевнитися у тому, що досліджувані суми вірно класифіковані та відображені на відповідному рахунку Головної книги. Дослідити бухгалтерський облік на предмет великих чи незвичайних операцій, вивчити первинні документи, що їх підтверджують. Звернути увагу на майно, обладнання, запаси, обов'язки (орендні договори), податки.
Перевірити правильність відображення в бухгалтерському обліку результатів проведених інвентаризацій товарів. Звернути увагу на правильність складання інвентаризаційних відомостей, наявність у них всіх необхідних реквізитів.

Продовження Таблиці 1

1
Дослідити правильність відображення в обліку операцій з тарою.
Перевірити суми, враховані при обчисленні суми податку на додану вартість. Скласти таблицю виявлених розбіжностей.
Перевірити правильність визначення суми оподаткованого прибутку та обчислення податку на прибуток. Перевірити правильність визначення чистого доходу. Дослідити правильність визначення оподаткованого прибутку.
Прослідкувати правильність відображення сум доходів і витрат у фінансовій звітності та інших формах звітності.
Скласти звіт незалежного аудитора про висловлення думки.

Попит на сільськогосподарську продукцію постійно зростає на світовому ринку. Україна завойовує важливе місце на цьому ринку. За результатами маркетингового сезону 2018–2019 рр., Україна експортувала 17,5 млн т зерна, що на 4,2 млн т більше, ніж до аналогічної дати минулого маркетингового сезону [12].

Доцільно також перевірити обґрунтованість втрат та доходів від первісного визнання реалізації сільськогосподарської продукції (робіт, послуг). Від достовірності та своєчасності розрахунків за обсягами товарних ресурсів, від прозорості з державними контрактами і замовленнями при ефективних визначеннях ринків збуту, та за оптимальними рівнями ринкових цін на готову продукцію, повною мірою визначається успішний процес реалізації продукції (товарів). Країна повинна чітко формувати процеси управління АПК в умовах господарювання та розвитку в міжнародні організації торгівлі, як важливого експортера сільськогосподарської продукції [2].

Джерела інформації при аудиті даної проблеми є:

- фінансова звітність підприємства;
- податкова звітність;
- оборотно-сальдові відомості за рахунками обліку: 70 «Дохід від реалізації», 710 «Дохід від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю», крім того витратні рахунки: 90 «Собівартість реалізації», 940 «Витрати від первісного визнання та від зміни вартості активів, які обліковуються за справедливою вартістю», 93 «Витрати на збут», 79 «Фінансові результати»;
- первинні документи щодо виробництва, зберігання та реалізації готової продукції, податкові накладні, звіти про рух ТМЦ, банківські виписки про рух коштів, касові звіти, [11] та ін.

Отже, аудит процесу реалізації є важливим доказом достовірності та правильності

відображення в обліку виручки від реалізації продукції, доходів і витрат діяльності, фінансових результатів та податкових зобов'язань. Результати роботи та обробки інформації аудиторами, опис виявлених порушень, помилок, відхилень, щодо оцінки стану бухгалтерського обліку, достовірності звітності та законності і правильності господарських операцій, повинні бути обумовлені в Звіті незалежного аудитора про висловлення думки.

Інформація, подана у Звіті незалежного аудитора, повинна бути надійною, компетентною, та достовірною, що розкриє її незалежність, об'єктивність та правдивість.

Висновки. Реалізація готової продукції, робіт і послуг, як завершальна стадія, в процесі обігу коштів підприємства, являється однією із найважливіших. Правильне закриття процесу виробництва, використання ефективної маркетингової політики щодо збуту готової продукції, аудит процесів на забезпечення достовірності показників фінансового стану підприємства, забезпечує ефективне функціонування підприємства в ринкових умовах. Рекомендуємо розглянути необхідність застосування додаткових процедур, які пов'язані з дослідженням наступних аспектів діяльності:

– Відображення доходу. Дослідити чи були продажі, по яких процес отримання прибутку не завершений (наприклад, продаж і доставка обладнання, яке не було змонтовано, у випадку якщо за монтаж відповідає продавець; продаж обладнання, яке потребує підгонки; продаж, але не доставка товарів, проданих у точку отримання).

– Обмеження продаж. Проаналізувати відношення обсягів продажу за звітний і попередній періоди. Дослідити щоденну виручку на предмет незвичайних коливань. Підтвердити крупні або незвичайні операції, які були проведені в кінці року, оригінали первинних документів.

– Повернення проданої продукції. З'ясувати чи існує на підприємстві право повернення продукції згідно існуючої практики або

контракту, обґрунтованість резервного фонду на покриття майбутніх повернених товарів.

– Грошові виплати. З'ясувати правильність відображення руху грошових коштів. Відібрати документи, які фіксують грошові виплати за досліджуваний період, порівняти суму, отримувача платежу або продавця, дату, рахунок-фактуру продавця.

– Операції з фондом оплати праці. Проаналізувати трудові угоди. Перевірити нарахування оплати за погодинну працю. Дослідити правильність суми виплат по оплаті праці, її класифікації та проведення в Головній книзі.

На різних етапах діяльності підприємства беззбитковий рівень продажу різниться, а незначна зміна виручки може викликати істотну зміну прибутку. У зв'язку з цим, аналіз беззбитковості повинен проводитися регулярно, що дозволить адміністрації своєчасно визначати можливі суми прибутків і збитків, встановлювати рівень цін на реалізацію продукції, вирішувати питання щодо обсягу виробництва та реалізації продукції, контролювати структуру витрат, що підвищить результативність управління та діяльність самого підприємства.

Список використаних джерел:

1. Гаркуша Н.М. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті : [навч. посібник] / Гаркуша Н.М., Цуканова О.В., Горошанська О.О. Київ : Знання, 2011. 591 с.
2. Голов С.Ф. Чи перешкоджає П(С)БО 16 «Витрати» економічній роботі на підприємстві. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 5. С. 3–10.
3. Загородній А.Г. Аудит. Теорія і практика : [навч. посібник] / Загородній А.Г., Єлисеєв А.В., Коряги М.В., Блотнер В.Г. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2003. 485 с.
4. Заокіпна Н.С. Удосконалення обліку готової продукції та її реалізація. URL: <http://intkonf.org/zaokipna-ns-udoskonallennya-oblikugotovoyi-produktsiyi-ta-yiyi-realizatsiyi/> (дата звернення: 15.12.2020р.).
5. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку : підручник. Київ : КНЕУ, 2001. 334 с.
6. Лишиленко О.В. Бухгалтерський облік : підручник. 3-тє вид., перероб і допов. Київ : ЦНЛ, 2009. 670 с.
7. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2017 року. Міжнародна федерація бухгалтерів (IFAC). Аудиторська палата України, 2018. 916 с.
8. Огійчук М.Ф., Плаксієнко В.Я., Беленкова М.І. та ін. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами : підручник. 6-тє вид., перероб. і допов. Київ : Алерта, 2011. 1042 с.
9. Полякова Л.М., Демків Н.І. Аспекти розвитку системи соціального аудиту в Україні. *Вісник нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2009. № 639. С. 159–162.
10. Сук Л.К., Сук П.Л. Фінансовий облік : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 647 с.
11. Сук П.Л. Облік виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції в умовах ринку: методологія і практика : монографія. Київ : НАУ, 2010. 330 с.
12. Шелін С. Економічна суть розрахунків з покупцями і замовниками. *Бухгалтерія в сільському господарстві*. 2020. № 4. С. 31–41.

References:

1. Gharkusha N.M. (2011) *Modeli i metody pryjnjattja rishenj v analizi ta audyti* [Models and methods of decision making in analysis and audit]. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian)
2. Gholov S.F. (2011) *Chy pereshkodzhaje P(S)BO 16 «Vytraty» ekonomichnij roboti na pidpryjemstvi* [Does UAS 16 "Costs" hinder economic work at the enterprise]. *Bukhghaltersjkyj oblik i audit*, no. 5, pp. 3–10. (in Ukrainian)
3. Zaghorodnij A.Gh., Jelysjejev A.V., Korjaghy M.V., Blotner V.Gh. (2003) *Audyt. Teorija i praktyka* [Audit. Theory and practice]. Ljviv: Nacionaljnyj universytet «Ljvivsjka politekhnikha». (in Ukrainian)
4. Zaokipna N.S. *Udoskonallennja obliku ghotovoji produkciji ta jiji realizacija* [Improving the accounting of finished products and its implementation]. Available at: <http://intkonf.org/zaokipna-ns-udoskonallennya-oblikugotovoyi-produktsiyi-ta-yiyi-realizatsiyi> (accessed 15 December 2020).
5. Kuzheljnyj M.V., Linnyk V. Gh. (2001) *Teorija bukghaltersjkoj obliku* [Accounting theory]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
6. Lyshylenko O.V. (2009) *Bukhghaltersjkyj oblik* [Accounting]. Kyiv: CNL. (in Ukrainian)
7. Mizhnarodni standarty kontrolju jakosti, audytu, oghljadu, inshogho nadannja vpevnenosti ta suputnykh poslugh. Vydannja 2017 roku Mizhnarodna federacija bukghalteriv (IFAC) [International standards for quality control, audit, inspection, other assurance and related services. Published in 2017 by the International Federation of Accountants]. Available at: <https://www.iaasb.org/publications/2016-2017-7> (accessed 25 December 2020).
8. Oghijchuk M.F., Plaksijenko V.Ja., Belenkova M.I. (2011) *Finansovyj ta upravljinsjkyj oblik za nacionaljnomy standartamy* [Financial and management accounting according to national standards]. Kyiv: Alerta. (in Ukrainian)

9. Poljakova L.M., Demkiv N.I. (2009) Aspekty rozvytku systemy socialnogho audytu v Ukraini [Aspects of social audit system development in Ukraine]. *Visnyk nac. un-tu «Ljvivs'jka politekhnika»*, no. 639, pp. 159–162.
10. Suk L.K., Suk P.L. (2012) *Finansovyj oblik* [Financial Accounting]. Kyiv: Znannja. (in Ukrainian)
11. Suk P.L. (2010) *Oblik vyrobnytva i realizaciji sil's'koghospodars'koji produkciji v umovakh rynku: metodologhija i praktyka: monoghrafija* [Accounting for the production and sale of agricultural products in market conditions: methodology and practice: a monograph]. Kyiv: NAU. (in Ukrainian)
12. Shelin S. (2018) Ekonomichna sutj rozrakhunkiv z pokupcjamy i zamovnykamy [The economic essence of settlements with buyers and customers]. *Bukhghalterija v sil's'komu ghospodarstvi*, no. 4, pp. 31–41.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-7>
УДК 615.12

Карбовська Л. О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу, професор МКА,
Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Железняк К. Л.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
ДВНЗ «Національний транспортний університет»

Karbovska Liubov

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Marketing,
Private Joint Stock Company «Higher Educational Institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

Zhelezniak Kateryna

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Management,
State Higher Educational Institution «National Transport University»

РОЗРОБКА КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

DEVELOPMENT OF A COMPLEX OF MARKETING COMMUNICATIONS OF A PHARMACEUTICAL ENTERPRISE

У статті визначено, що вітчизняний фармацевтичний ринок є висококонкурентним і монополізованим, отже, це спонукає фармацевтичні компанії застосовувати сучасні засоби просування фармацевтичної продукції: реклама в ЗМІ; реклама в Інтернеті; інформація про ліки в аптеках; «гарячі» телефонні лінії; непряма реклама в телесеріалах/фільмах; пряма поштова розсилка; спонсорство; візити медичних представників; семплін тощо. Аналіз показав різний вплив елементів маркетингових комунікацій на медичних працівників, кінцевих споживачів фармацевтичної продукції та підприємств-виробників, а також їх ставлення до носіїв інформації про лікарські засоби. На основі дослідження встановлено, що в структурі комплексу засобів маркетингових комунікацій фармацевтичних компаній найбільш поширеною є реклама, вона допомагає як лікарю, так і пацієнту (кінцевому споживачу) зорієнтуватися в потоці інформації і прийняти обґрунтоване рішення про призначення або придбання потрібного препарату. Важливим напрямом просування продукції на фармацевтичному ринку є візити медичних представників, які мають інформувати фахівців про нові препарати та їх застосування. У статті запропоновано такі напрями удосконалення просування продукції на фармацевтичному ринку: підвищення якості видачі в пошукових запитах по всіх категоріях; посилення пошуково-контекстних інструментів для підвищення результатів обробки запитів в сезон; активізувати рекламу в періоди зниження попиту на лікарські препарати (в не сезон); застосовувати нові типи розміщення реклами, серед них: Programmatic реклама; Custom.

Ключові слова: фармацевтичний ринок; комплекс маркетингових комунікацій; лікарські засоби.

The article defines that the domestic pharmaceutical market is highly competitive and monopolized, therefore, it encourages pharmaceutical companies to use modern means of promoting pharmaceutical products: advertising in the media; advertising on the Internet; information about medicines in pharmacies; Hotlines; indirect advertising in TV series / movies; direct mail; sponsorship; visits of medical representatives; sample, etc. The analysis showed the different impact of elements of marketing communications on healthcare professionals, end users of pharmaceutical products and manufacturers, as well as their attitudes towards media. Based on the study, it is established that in the structure of the complex of marketing communications of pharmaceutical companies the most common is advertising, it helps both doctor and patient (end user) to navigate the flow of information and make informed decisions about prescribing or purchasing the drug. An important area of product promotion in the pharmaceutical market is the visits of medical representatives, who should inform specialists about new drugs and their use. The article suggests the following areas the promotion of drugs in the pharmaceutical market as: improving the quality of delivery in search queries in all categories; strengthening search and contextual tools to improve the results of query processing in the season; to intensify advertising during periods of declining demand for drugs (out of season); apply new types of advertising, including: Programmatic advertising; Custom.

Keywords: pharmaceutical market; complex of marketing communications; Medicines.

Актуальність теми. Сучасний ринок фармацевтичної продукції є складним, багатofункціональним та багаторівневим із високими темпами зростання виробництва і продажів. Просування ліків на ринку здійснюється на основі системи маркетингових комунікацій, яка охоплює діяльність фармацевтичного підприємства щодо інформування, переконання та нагадування споживачам про свої препарати, стимулювання їх збуту й створення позитивного іміджу підприємства в очах громадськості.

Особливостями комунікацій фармацевтичного ринку є те, що споживач приймає рішення про покупку не самостійно, а в залежності від призначення лікаря, тому й не всі засоби маркетингових комунікацій мають вплив на споживача. Нині орієнтація на пацієнта при проведенні комунікаційного процесу – це не тільки сучасна стратегія практичної фармацевтичної діяльності, а й нагальна необхідність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичні положення та методологічні підходи до формування системи маркетингових комунікацій викладені у працях відомих зарубіжних учених і практиків, таких як: Д. Аакер, Дж. Бернет, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, Дж. Лейхифф, Дж. Майерз, С. Моріарті, Дж. Пенроуз, А. Пулфорд, П. Сміт, Ч. Сендідж, В. Фрайбургер, Е. Голубкова, Н. Гончарова, Е. Голубков, І. Крилов, А. Маньжов, О. Феофанов, А. Челенков та інших. В Україні проблемі системи засобів маркетингових комунікацій присвячені теоретичні та прикладні праці таких відомих вчених: О.С. Братко, Н.І. Ведмідь, А.В. Войчака, Н.В. Головіної, Т.І. Лук'янець, Л.А. Мороз, О.П. Луція, О.М. Мельникович, О.П. Корольчука, Т.О. Примака, Г.П. Почепцова, Є.В. Ромата, Т.І. Ткаченко, Н.І. Чухрай, Л.М. Шульгіної, тощо.

Метою статті є дослідження особливості комплексу маркетингових комунікацій на фармацевтичному ринку України.

Викладення основного матеріалу. Український фармацевтичний ринок є містким і зростаючим, що підтверджується високою динамікою та обсягом продажів і значним рівнем диверсифікації асортименту, представленого на ньому. Ключовими факторами, які впливають на розвиток фармацевтичного ринку, є такі, як: впровадження системи реімбурсації (виплата компенсації на ліки); реалізація медичної реформи; запровадження електронних рецептів; ліцензування імпорту; зменшення ставки податку ПДВ операцій з постачання лікарських засобів. Ці фактори

зумовили зміни у структурі споживання лікарських препаратів: збільшення частки рецептурних засобів, генериків, а також вітчизняних препаратів і лікарських засобів, включених в систему реімбурсації. Наразі скоротився обсяг продажів препаратів з недоведеною або спірною ефективністю (гомеопатія, «поліпшувачі» функцій, метаболізму, профілактичні засоби від грипу, імуномодулятори, пробіотики) та антибіотиків.

Вітчизняний фармацевтичний ринок є висококонкурентним і монополізованим. За підсумками 2018 р. ліцензію на виробництво ліків мали 115 компаній, з них 20 найбільших компаній займали у 2018 р. – 47,45%, а у 2019 р. – 46,23% [1].

В умовах висококонкурентного фармацевтичного ринку запорукою успішної діяльності фармацевтичних компаній є втілення ефективної стратегії просування лікарських препаратів (ЛП) з урахуванням сучасних тенденцій формування інформаційного простору.

Сучасними засобами просування фармацевтичної продукції є реклама в ЗМІ; реклама в Інтернеті; інформація про ліки в аптеках; «гарячі» телефонні лінії; непряма реклама в телесеріалах/фільмах; пряма поштова розсилка; спонсорство; візити медичних представників; семплін тощо.

Вплив різних елементів маркетингових комунікацій та їх ставлення до носіїв інформації про лікарські засоби дуже різняться у медичних працівників, кінцевих споживачів фармацевтичної продукції та підприємств-виробників.

Так, дослідження щодо джерел отримання інформації про лікарські засоби та ступінь довіри до них, проведене шляхом анкетного опитування лікарів і кінцевих споживачів, показало, що тільки 12,10% лікарів ставляться до реклами лікарських засобів з довірою; певною мірою довіряють – 51,68%, не довіряють – 20,54%, категорично не довіряють – 15,68%. Сприйняття реклами лікарями пов'язане, насамперед, з їх інформованістю відносно конкретного лікарського засобу та професійного підходу до його рекомендацій (рис. 1).

Під час дослідження респондентів-споживачів було отримано такі дані: для 45% респондентів пріоритетною є реклама на телебаченні; реклама в Інтернеті посідає друге місце (22%), адже багато споживачів нині мають безперервний доступ до мережі Інтернет і можуть споглядати рекламу лікарського засобу. Рекламні проспекти в аптеці мають вплив на 15% споживачів; реклама в журналах і газетах привертає увагу 8% опитаних,

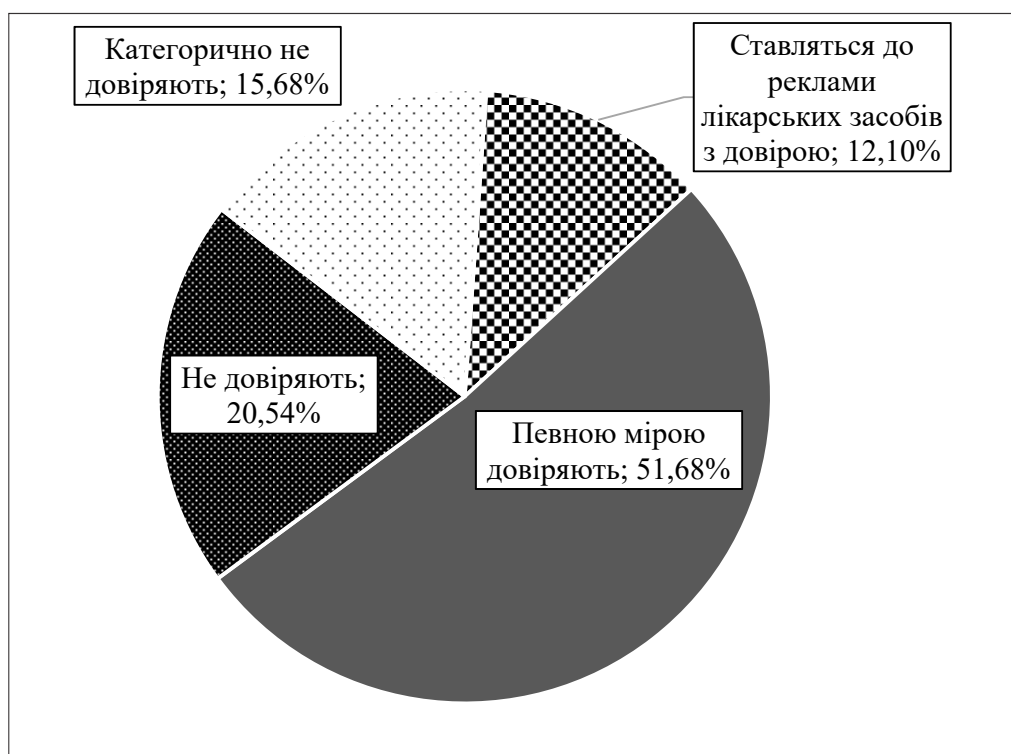

Рис. 1. Ставлення лікарів до реклами лікарських засобів

Джерело: [3]

а реклама на транспорті – 7% споживачів, і лише 3% опитаних дослухається до реклами на радіо (рис. 2).

Основні елементи комунікацій, які використовують фармацевтичні підприємства в своїй діяльності представлені на рисунку 3.

У структурі комплексу засобів маркетингових комунікацій фармацевтичних компаній найбільш поширеною є реклама. Реклама лікарських засобів має особливе значення, її завдання – допомогти і лікарю, і пацієнту (кінцевому споживачеві) зорієнтуватися в потоці інформації і прийняти обґрунтоване рішення про призначення або придбання потрібного препарату. Від того, чи враховані в рекламі психологічні особливості споживачів, морально-етичні норми певного суспільства, вид лексики і способи оформлення інформації (лінгвістичні прийоми), залежить, наскільки повно буде сприйнята ця реклама, які вона викличе емоції, і в підсумку, чи захоче людина придбати той чи інший препарат.

Особливостями інвестицій у рекламу лікарських засобів є їх кореляція з динамікою роздрібною реалізації фармацевтичних препаратів та яскраво виражений сезонний характер даного типу інвестицій, що пов'язано з сезонністю попиту багатьох препаратів, що рекламуються. Вагому частину в бюджеті маркетингових комунікацій фармацевтичних

компаній займає реклама на телебаченні (ТБ), її частка склала: у 2017 р. – 52,2%; у 2018 р. – 52,9%; у 2019 р. – 51,8% загального обсягу рекламного медійного ринку України [5]. Перерозподіл рекламних бюджетів на користь ТБ обумовлено його популярністю серед широких мас потенційних споживачів, а також перспективністю в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

Фармацевтичні компанії використовують такі види реклами для просування лікарських препаратів до кінцевих споживачів в мережі Інтернет:

1. Контекстна (пошукова) реклама – Search Engine Advertising (SEA) – рекламний блок, який з'являється на сторінках видачі пошукових систем відповідно до запитів користувачів. Її перевагами є точне охоплення цільової аудиторії, низька вартість, швидка віддача. При цьому особлива увага повинна приділятися підбору ключових слів, за якими показується оголошення, а також ціні переходу на сайт компанії.

2. Медійна інтернет-реклама – реклама у вигляді інтерактивних банерів, які розміщуються у результатах видачі пошукових систем, а також на тематичних сайтах та сайтах новин. При цьому велика кількість потенційних споживачів, яких привабив дизайн або сюжет банера, можуть перейти на відповід-

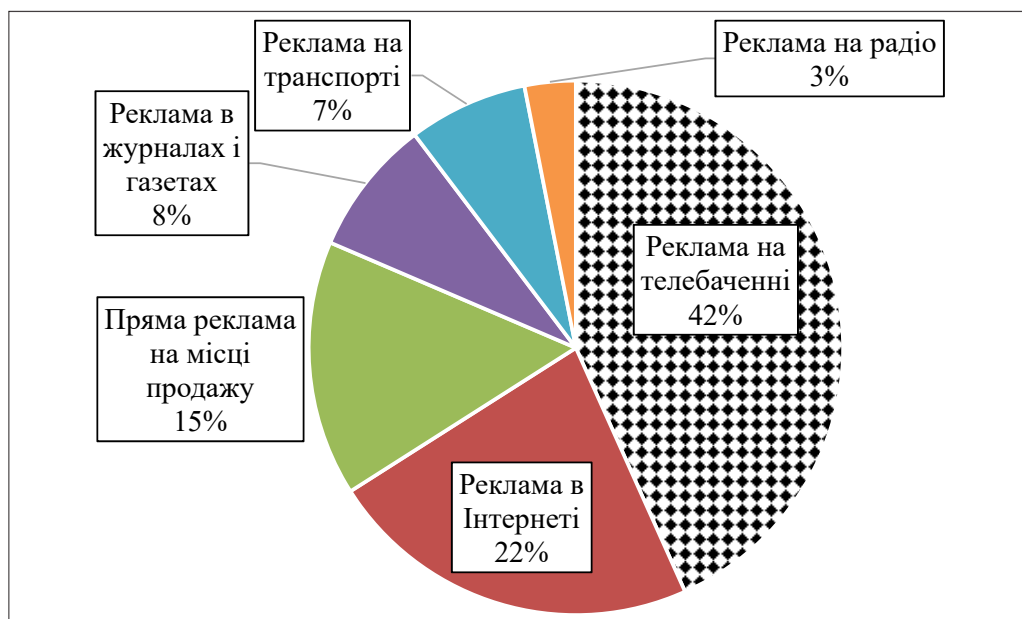

Рис. 2. Ставлення лікарів до реклами лікарських засобів

Джерело: [3]

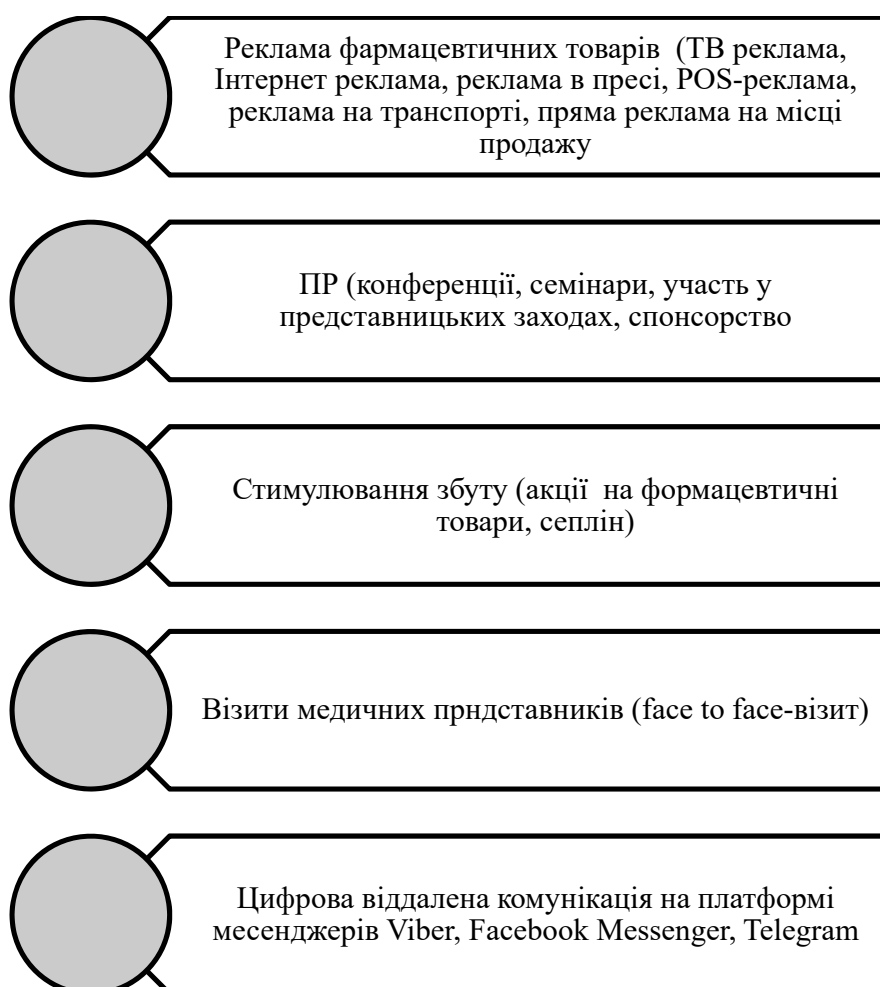

Рис. 3. Структура комплексу засобів маркетингових комунікацій фармацевтичних компаній

Джерело: побудовано авторами

ний сайт та отримати детальну інформацію про лікарські засоби.

3. Пошукове просування забезпечує потрапляння сайту лікарських препаратів або компанії на верхні позиції у провідних пошукових системах мережі Інтернет, що забезпечує кращий таргетинг, вищі рейтингові показники та розширює аудиторію сайту.

4. Непрямий маркетинг. Формами непрямого маркетингу в мережі Internet є використання соціальних медіа – Social Media Marketing (SMM), яке полягає у привабленні користувачів та приверненні уваги до певного товару або компанії через соціальні мережі, Internet-співтовариства, блоги, форуми, чати тощо. Важливою ланкою у соціальних медіа є створення контенту, який надалі користувачі поширюють самостійно або за участі організаторів. Вважається, що повідомлення, які передаються через соціальні мережі, викликають більше довіри у потенційних споживачів.

Візити медичних представників досі залишаються основним інструментом промоції фармбрендів серед професійної аудиторії (лікарів та фармацевтів). Для підвищення інформованості та лояльності референтних груп (провізорів аптек та лікарів) доцільно здійснювати візити представників компанії, проведення презентацій і семінарів. Інша частина заходів просування є спільною для впливу на обох ринках – розміщення реклами в спеціалізованих, популярних медичних виданнях, поштова кореспонденція, участь у медичних виставках, різноманітних медичних конгресах та симпозіумах, розміщення власної продукції в довіднику лікарських препаратів.

Діджитал медіа поступово скорочують частку традиційних медіа, такі як телебачення та друкована преса, а також радіо. З цим

пов'язана зміна і в поведінці рекламодавців: традиційні медіа більше не знаходяться в пріоритеті маркетингових активностей, і все великі частки бюджетів відправляються на розвиток Діджитал-маркетингу. Діджитал медіа поступово скорочують частку традиційних медіа, такі як телебачення та друкована преса, а також радіо. З цим пов'язана зміна і в поведінці рекламодавців: традиційні медіа більше не знаходяться в пріоритеті маркетингових активностей, і все великі частки бюджетів відправляються на розвиток Діджитал-маркетингу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Напрямами удосконалення просування лікарських препаратів на фармацевтичному ринку є такі, як: необхідно підвищити якість видачі в пошукових запитах по всіх категоріях; посилити пошуково-контекстні інструменти для підвищення результатів обробки запитів в сезон; не вимикати конкурентну кампанію в не сезон для покриття попиту протягом усього року; застосовувати нові типи розміщення реклами, серед них: Programmatic реклама; Custom.

Нині з'являються додаткові можливості, зокрема цифрова віддалена комунікація, також на платформі месенджерів, таких як Viber, Facebook Messenger, Telegram. Ці канали комунікацій є набагато дешевшими, порівняно з вартістю face to face-візиту; вони можуть застосовуватися там, де немає покриття зовнішньою службою; не потребують значних витрат на масштабування. Використання технологій гейміфікації (зокрема інтерактивних завдань) дозволяє залучати цільову аудиторію до активності та отримувати зворотний зв'язок. Як показує фідбек, отриманий LOYAC, аудиторії дуже подобається живий контент, анімація та відео.

Список використаних джерел:

1. Аптечний ринок України за підсумками 2019 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/531429> (дата звернення: 03.09.2020)
2. Гарматюк О.В., Автomesенко А.А. Маркетингова пітика комунікацій у фармації. *Економічні горизонти*. 2017. № 1(2). С. 35–41.
3. Горбунова, К. Фармацевтичний сектор України: проблеми регуляції. *Он-лайн газета «Аптека.ua»*. URL: <http://www.apteka.ua/article/251633>.
4. Кулицький С. Фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок в Україні: стан і проблеми розвитку. *Україна: події, факти, коментарі*. 2019. № 6. С. 41–53. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/ukr6.pdf>.
5. Об'єм рекламно-комунікаційного ринку України 2019 і прогноз об'ємів ринку 2020: URL: <https://vrk.org.ua/ad-market/> (дата звернення: 03.09.2020).

References:

1. Aptechnyi rynok Ukrainy za pidsumkami 2019 r. [Pharmacy market of Ukraine following the results of 2019]. Available at: <https://www.apteka.ua/article/531429> (accessed 03 September 2020).
2. Harmatiuk O.V., Avtomeienko A.A. (2017) Marketynhova pityka komunikatsii u farmatsii. [Marketing issues of communications in pharmacy]. *Ekonomichni horyzonty*, no. 1 (2), pp. 35–41.

3. Horbunova K. Farmatsevychnyi sektor Ukrainy: problemy rehuliatsii [Pharmaceutical sector of Ukraine: problems of regulation]. *On-lain hazeta «Apteka.ua»*. Available at: <http://www.apteka.ua/article/251633>.
4. Kulytskyi S. (2019) Farmatsevychna haluz i farmatsevychnyi rynok v Ukraini: stan i problemy rozvytku [The pharmaceutical industry and the pharmaceutical market in Ukraine: the state and problems of development]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*, no. 6, pp. 41–53. Available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2019/ukr6.pdf>.
5. Obiem reklamno-komunikatsiinoho rynku Ukrainy 2019 i prohnoz obiemiv rynku 2020 [The volume of the advertising and communication market of Ukraine 2019 and the forecast of the market volumes 2020]. Available at: <http://https://vrk.org.ua/ad-market/> (accessed 03 September 2020).

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-8>
УДК 334.758

Квашук Д. М.

кандидат економічних наук,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4591-8881>

Kvashuk Dmytro

Candidate of Economic Sciences,
National Aviation University

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ К-НАЙБЛИЖЧИХ СУСІДІВ В ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

APPLICATION OF THE METHOD OF K-NEAREST NEIGHBORS IN THE PROCESS OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF ECONOMIC SECURITY OF DAIRY ENTERPRISES

У статті досліджено можливості класифікації загроз для молокопереробних підприємств з використанням методу к-найближчих сусідів. Метою застосування даного методу є вирішення задач з оцінювання постачальників сировини за окремими категоріями надійності. Особливості економічної діяльності молокопереробних підприємств обумовлені постійним пошуком якісної сировини. Звичайно, що перед її використанням на підприємствах застосовують ряд перевірок, але такі перевірки досить витратні і не завжди проводяться в силу різних причин. Досліджений в роботі метод класифікації інформації, може бути використаний із застосуванням технологій машинного навчання. Для його апробації було використано програмний код, який включає в себе такі бібліотеки, як *math*, *random*, *pylab*, *numpy*, *matplotlib*. Для класифікації постачальників сировини, було створено тестову вибірку даних, після чого обчислено відстань до кожного з об'єктів навчальної вибірки. Відібрано *k* об'єктів навчальної вибірки, відстань до яких є мінімальною. Також визначено класи постачальників сировини. Частина уваги приділено особливостям постачальників сировини для молокопереробних підприємств. На основі дослідження особливостей діяльності постачальників сировини для молокопереробних підприємств встановлено кількісні критерії їх надійності. Так, відповідні критерії були оцінені із застосуванням методу к-найближчих сусідів, що дозволило сформувати класифікацію постачальників сировини. Разом з тим, у статті висвітлено характеристики інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки молокопереробних підприємств, виділено ряд ключових особливостей такої діяльності.

Ключові слова: метод к-найближчих сусідів, інформаційно-аналітичне забезпечення, економічна безпека, молокопереробні підприємства.

The article investigates the possibilities of classification of threats to dairy enterprises using the method of k-nearest neighbors. The purpose of this method is to solve problems of evaluating suppliers of raw materials for certain categories of reliability. Features of economic activity of milk processing enterprises are caused by constant search of high-quality raw materials. Of course, before using it, enterprises use a number of inspections, but such inspections are quite expensive and are not always carried out for various reasons. The method of information classification studied in the work can be used with the use of machine learning technologies. For its approbation the program code which includes such libraries as *math*, *random*, *pylab*, *numpy*, *matplotlib* was used. To classify suppliers of raw materials, a test sample of data was created, after which the distance to each of the objects of the training sample was calculated. Selected *k* objects of the training sample, the distance to which is minimal. And also the class of the supplier of raw materials which meets criteria of reliability is defined. Part of the attention is paid to the characteristics of suppliers of raw materials for dairy enterprises: conditions for keeping cows, approaches to the collection of raw materials, storage of raw materials and their transportation. Based on the study of the peculiarities of the suppliers of raw materials for dairy enterprises, quantitative criteria for their reliability have been established. Thus, the relevant criteria were evaluated using the method of k-nearest neighbors, which allowed to form a classification of suppliers of raw materials. At the same time, the article highlights the characteristics of information and analytical support of economic security of dairy enterprises, highlights a number of key features of such activities.

Keywords: k-nearest neighbors method, information-analytical support, economic security, milk processing enterprises.

Постановка проблеми. Безпека молокопереробних підприємств залежить від багатьох чинників як зовнішніх, так і вну-

трішніх. Одним із головних можна вважати якість сировини, тобто молочних продуктів, яка залежить від постачальників, що несуть

відповідальність за стан отриманого ними молока.

Постачання неякісних продуктів, несе загрозу для молокопереробних підприємств. Тому підприємці намагаються попередити таку загрозу шляхом прийняття потрібних для цього управлінських рішень. Такі рішення, необхідно приймати на основі реальних інформаційних показників, що певним чином відображають стан захищеності підприємства в умовах загроз, ризиків та небезпек, оскільки вирішення нагальних потреб підприємства в сучасних умовах потребує значної інформаційної підтримки. Механізми протидії загрозам та ризикам мають бути превентивного характеру, тому що загрозу легше попередити, ніж потім ліквідувати її наслідки.

Водночас забезпечення належним чином інформаційної підтримки стратегічних рішень у сфері економічної безпеки молокопереробних підприємств, істотно знижує впливи негативних факторів на їх діяльність, як з боку зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Для цього необхідно визначити критерії небезпеки, оцінити її кількісно та класифікувати.

Метою статі є дослідження можливостей застосування методу k -найближчих сусідів для класифікації постачальників сировини молокопереробним підприємствам на предмет надійності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збільшення ризиків для молокопереробних підприємств обумовлене багатьма факторами, одним із яких є недобросовісність постачальників сировини. В таких умовах існує необхідність їх класифікувати, з метою виявлення окремих категорій постачальників, які мають високий ступінь надійності.

Потреба у використанні простого та надійного методу класифікації постачальників сировини існує вже давно, проте способи її вирішення мають різноплановий характер. Існують підходи до класифікації постачальників за допомогою матриці Бостонської консультативної групи [1], інші вчені отримують результат обробляючи великі дані [2]. В значній мірі застосовуються різні моделі прийняття рішень [3].

Запропонований у статті метод для вирішення задач із класифікації також набирає широкої популярності, особливо в областях машинного навчання.

Принцип дії методу k -найближчих сусідів відноситься до метричних методів класифікації. Так, для встановлення належності постачальника сировини d до окремої категорії, програмний класифікатор порівнює d з усіма аналогічними постачальниками за рядом кри-

теріїв з навчальної вибірки L , тобто для кожного $d_z \in L$ обчислюється відстань $p(d_z, d)$, після чого із навчальної вибірки вибираються k постачальників, які є найближчими до d . Так, згідно з методом k найближчих сусідів, постачальник d може вважатися належним того класу, який є найбільш поширеним серед сусідів даного постачальника, тобто для кожного класу обчислюється функція ранжирування (рис. 1):

$$CV(d) = \sum_{d_z \in L_k(d)} p(d_z, d) F(d_z, c_i), \quad (1)$$

де: $L_k(d)$ – найближчі k постачальники із вибірки L до постачальника d ;

$F(d_z, c_i)$ – відомі величини, постачальники які вже класифіковані за категоріями з навчальної вибірки.

Таким чином даний метод може бути застосований для класифікації надійності постачальників сировини для молокопереробних підприємств в процесі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки.

Його недоліками можна вважати те, що існує значна залежність результатів класифікації від вибраної вибірки навчальних даних, значний час для проведення машинного аналізу, оскільки повного перебору вибірки навчальних даних.

До переваг слід віднести просту програмну реалізацію, стійкість алгоритму до аномальних викидів вихідних даних, можливість оновлення навчальної вибірки без перенавчання класифікатора даних [4].

Припустимо, що існують три категорії постачальників, оцінка яких може здійснюватися за такими критеріями: час існування на ринку, кількість скарг на постачальника.

Практична реалізація даного методу може бути сформована за наступним алгоритмом:

- для визначення категорії надійності постачальника необхідно обчислити відстань до кожного з об'єктів навчальної вибірки;
- відібрати k об'єктів навчальної вибірки, відстань до яких є мінімальною;
- визначити клас постачальника в залежності від його найближчих за критеріями сусідів (постачальників).

Для реалізації таких задач можна використати запропонований програмний код представлений спільнотою ІТ спеціалістів Хабр [5].

Так, використовуючи програмні бібліотеки `math`, `random`, `pylab`, `numpy`, `matplotlib`, для проведення експерименту, можна створивши умовний двовимірний масив даних, в якому випадковим чином на ділянці від 0 до 5 по кожній з осей вибирається тривалість діяльності постачальників, та кількість скарг.

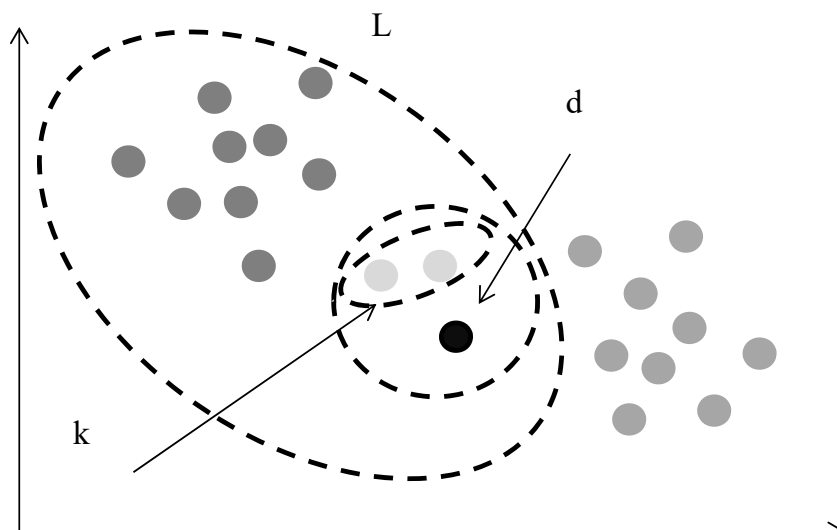

Рис. 1. Принцип реалізації методу k -найближчих сусідів

Для виділення проведення умовної класифікації в процесі формування вибірки було застосовано середньоквадратичне відхилення 0.5, а також за правилом трьох сигм [6, с. 31], було створено три класи даних.

Після ініціалізації зазначених вище програмних бібліотек із застосуванням мови програмування Python, генерація такої вибірки може бути створена з використанням наступного коду:

```
from matplotlib.colors import ListedColormap
import pylab as plt
import random
import math
import numpy as numpy
def GenDat (k, ClassData):
    data = []
    for classNum in range(ClassData):
        #Choose random center of 2-dimensional gaussian
        Cx,Cy=random.random()*5.0,random.random()*5.0
        #Choose k random nodes with RMS=0.5
        for rNum in range(k):
            data.append([random.gauss(Cx,0.5),random.
            gauss(Cy,0.5)], classNum))
    return data
def shDat (nClass, itemClass):
    learnDat=GenDat (itemClass, nClass)
    classColormap=ListedColormap(['#FF0000', '#00FF00',
    '#0000CD'])
    plt.scatter([learnDat[i][0][0] for i in
    range(len(learnDat))],
    [learnDat[i][0][1] for i in range(len(learnDat))],
    c=[learnDat[i][1] for i in range(len(learnDat))],
    cmap=classColormap)
    plt.show()
shDat (3, 80)
```

Результат візуалізації представлено на (рис. 2), де видно розмежування між категоріями умовних постачальників сировини.

Маючи вибірку даних їх слід розділити на навчальну вибірку та тестову:

```
def TrainTest (data, TestPer):
    trDat = []
    tesDat = []
    for row in data:
        if random.random() < TestPer:
            tesDat.append(row)
        else:
            trDat.append(row)
    return trDat, tesDat
```

Маючи навчальну вибірку, алгоритм класифікації можна представити наступним чином:

```
def TrainTest (data, TestPer):
    trDat = []
    tesDat = []
    for row in data:
        if random.random() < TestPer:
            tesDat.append(row)
        else:
            trDat.append(row)
    return trDat, tesDat
def KnnClass (trDat, tesDat, k, numClass):
    #Euclidean distance between 2-dimensional point
    def distans (a, b):
        return math.sqrt((a[0] - b[0])**2 + (a[1] - b[1])**2)
    tesLab = []
    for tesP in tesDat:
        #Claculate distances between test point and all of
        the train points
        testDist = [ distans(tesP, trDat[i][0]), trDat[i][1]] for
        i in range(len(trDat))
        #How many points of each class among nearest K
        stat = [0 for i in range(numClass)]
        for d in sorted(testDist)[0:k]:
            stat[d[1]] += 1
        #Assign a class with the most number of occurrences
        among K nearest neighbours
        tesLab.append( sorted(zip(stat, range(numClass)),
        reverse=True)[0][1] )
    return tesLab
```

Для визначення відстані між об'єктами було застосовано евклідову відстань.

Візуалізувати класифікаційні ознаки за окремими категоріями постачальників можна з використанням наступного коду (рис. 3):

```
def showDatMesh (nClass, nClassItem, k):  
    #Generate a mesh of nodes that covers all train cases
```

```
def genTestMesh (trDat):  
    x_min = min( [trDat[i][0][0] for i in  
range(len(trDat))] ) - 1.0  
    x_max = max( [trDat[i][0][0] for i in  
range(len(trDat))] ) + 1.0  
    y_min = min( [trDat[i][0][1] for i in  
range(len(trDat))] ) - 1.0
```

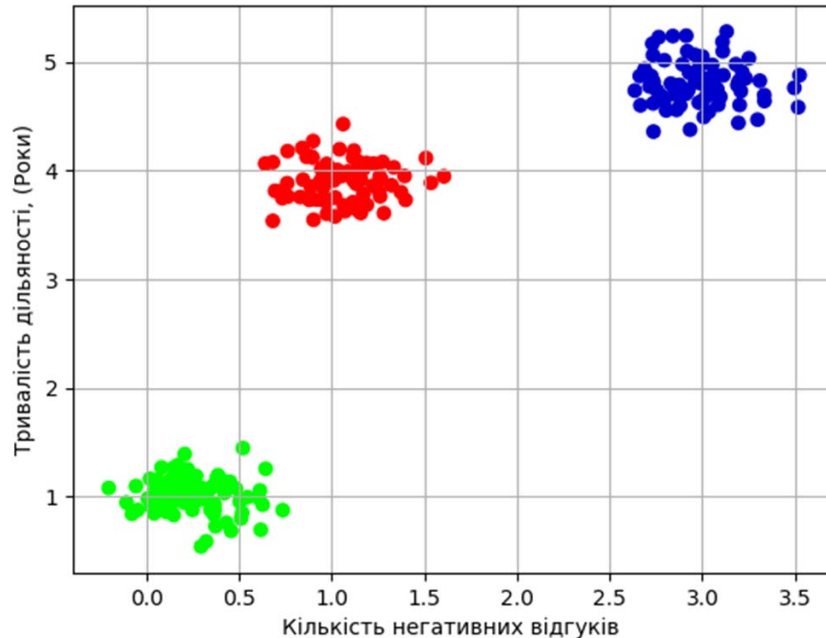

Рис. 2. Візуалізація створеної вибірки

Джерело: розроблено із застосування програмно-графічної бібліотеки *matplotlib* [7]

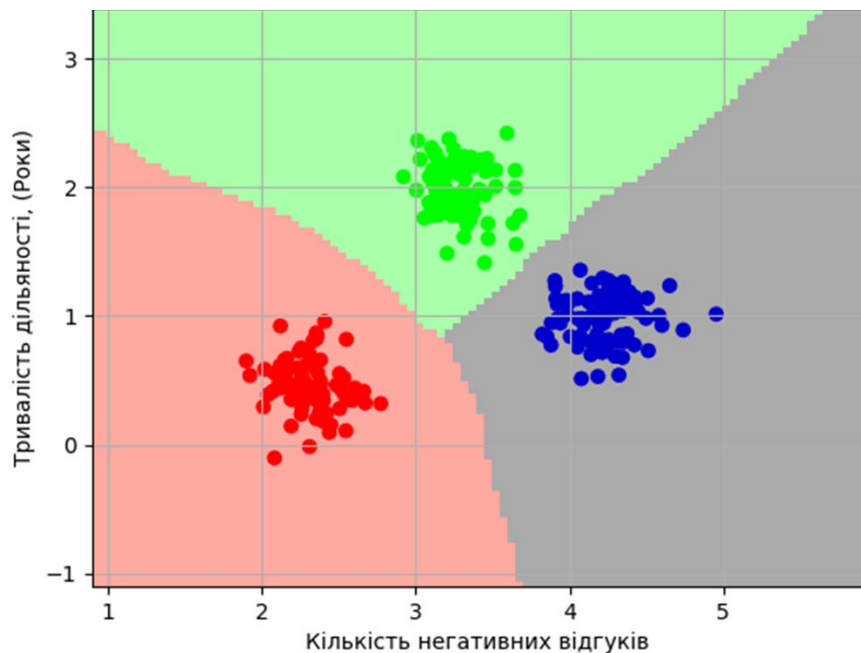

Рис. 3 Визначення категорій постачальників сировини для молокопереробних підприємств з використанням методу k -найближчих сусідів

Джерело: розроблено із застосування програмно-графічної бібліотеки *matplotlib* [7]

```

y_max = max( [trDat[i][0][1] for i in range
(len(trDat))] ) + 1.0
h = 0.05
tX, tY = np.meshgrid(np.arange(x_min, x_max, h),
np.arange(y_min, y_max, h))
return [tX, tY]
trDat = GenDat (nClassItem, nClass)
Tmesh = genTestMesh (trDat)
testMeshLabels = Knnclass (trDat, zip(Tmesh[0].
ravel(), Tmesh[1].ravel()), k, nClass)
classColormap = ListedColormap(['#FF0000',
'#00FF00', '#0000CD'])
testColormap = ListedColormap (['#FFAAAA',
'#AAFFAA', '#AAAAAA'])
plt.pcolormesh(Tmesh[0],
Tmesh[1],
np.asarray(testMeshLabels).
reshape(Tmesh[0].shape),
cmap=testColormap)
plt.scatter([trDat[i][0][0] for i in range(len(trDat))],
[trDat[i][0][1] for i in range(len(trDat))],
c=[trDat[i][1] for i in range(len(trDat))],
cmap=classColormap)
plt.xlabel("Кількість негативних відгуків ")
plt.ylabel("Тривалість діяльності, (Роки)")
plt.grid()
plt.show()

```

Таким чином, можна виділити категорії постачальників за окремими класами, класифікаційні ознаки яких встановлено з використанням методу k -найближчих сусідів (рис. 3).

Так видно, що класифікація, яка реалізована на основі даного може бути застосована в процесі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки молокопереробних підприємств.

Аналіз даного алгоритму на предмет помилок та достовірності не проводився, що вимагає подальших досліджень.

Висновки. Метод k -найближчих сусідів дозволяє з високою ймовірністю визначати надійних постачальників сировини для молокопереробних підприємств, але при цьому точність виявлення таких прогнозів потребує подальшого дослідження. Навіть при великих обсягах контрольної вибірки даних, потребує подальших досліджень процес встановлення кількості найближчих точок, встановлення оптимального алгоритму визначення відстані між точками, а також програмні засоби, оскільки обробка великих масивів даних вимагає значних обчислювальних потужностей.

Список використаних джерел:

1. Седов А.В. Закупки: причины, классификация, типовые решения. *Вестник Ульяновского государственного технического университета* 2017. № 3 (79). С. 65–69.
2. Рахматуллина В.Р., Горшенин В.Ф. (2018). Цифровая трансформация закупочной логистики. *Общество, экономика, управление*. 2018. № 4. С. 40–45.
3. Gonçalves Thomas Edson Espíndola, Alencar Luciana Hazin. A supplier selection model based on classifying its strategic impact for a company's business results. *Pesquisa Operacional*. 2014. № 34(2). Р. 347–369.
4. Батура Т.В. Методы автоматической классификации текстов. *Программные продукты и системы*. 2017. № 30 (1). С. 85–89. DOI: 10.15827/0236-235X.030.1.085-099.
5. Классификатор kNN. IT спільнота Хабр. 2020. URL: <https://habr.com/ru/post/149693>.
6. Попело В.Д., Ванеева М.В. Теория математической обработки геодезических измерений. Часть 2. Оценивание результатов геодезических измерений и их погрешностей на основе вероятностных представлений: учебное пособие. Воронеж : ВГАУ, 2015. 138 с.
7. Sandro Tosi. Matplotlib for Python Developers. Packt Publishing, 2009. 308 p.

References:

1. Sedov A.V. (2017) Zakupki: prichinyi, klassifikatsiya, tipovyye resheniya. Vestnik Ulyanovskogo gosudarstvennogo tehnikeskogo universiteta, no. 3 (79), pp. 65–69.
2. Rahmatullina V.R., Gorshenin V.F. (2018). Tsifrovaya transformatsiya zakupchoy logistiki. *Obschestvo, ekonomika, upravlenie*, no. 4, pp. 40–45.
3. Gonçalves Thomas Edson Espíndola, Alencar, Luciana Hazin (2014) A supplier selection model based on classifying its strategic impact for a company's business results. *Pesquisa Operacional*, no. 34(2), pp. 347–369.
4. Batura T.V. (2017). Metodyi avtomaticheskoy klassifikatsii tekstov. *Programmnyye produkty i sistemy*, no. 30 (1), pp. 85–89. DOI: 10.15827/0236-235X.030.1.085-099.
5. Klassifikator kNN. IT spIlnota Habr. 2020. Available at: <https://habr.com/ru/post/149693>.
6. Popelo V.D., Vaneeva M.V. (2015) Teoriya matematicheskoy obrabotki geodezicheskikh izmereniy. Chast 2. Otsenivanie rezultatov geodezicheskikh izmereniy i ih pogreshnostey na osnove veroyatnostnykh predstavleniy: uchebnoe posobie. Voronezh: VGAU, 138 p.
7. Sandro Tosi (2009) Matplotlib for Python Developers. Packt Publishing, 308 p.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-9>
УДК 330.117:658

Коваленко О. В.

доктор економічних наук, професор,
Інженерний інститут
Запорізького національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6802-7213>

Бахтін І. В.

магістрант,
Інженерний інститут
Запорізького національного університету

Kovalenko Olena

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Engineering Institute of Zaporizhzhia National University

Bahtin Ivan

Engineering Institute of Zaporizhzhia National University

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

INVESTMENT CLIMATE IN UKRAINE AND ITS INFLUENCE ON THE INVESTMENT ACTIVITY OF ENTERPRISES

У статті висвітлено стан та перспективи здійснення інвестування у підприємницьку діяльність підприємств України в умовах глобалізації фінансово-економічних відносин. Здійснено уточнення понятійної бази інвестиційної проблематики у рамках функціонування підприємств. Проведено дослідження інвестиційного середовища країни, розглянуто основні проблеми інвестиційної діяльності, систематизовано та поглиблено теоретичні знання та здійснено аналіз теоретичних засад формування інвестиційного клімату в Україні. Запропоновано здійснювати оцінку перспективних змін інвестиційного клімату в економіці України та Запорізької області.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестори, індикатори, оцінки, іноземні інвестиції, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, інвестиційна політика.

The article describes the state and prospects of investing in entrepreneurship of the Ukrainian enterprises in the conditions of globalization of financial and economic relations. The conceptual base of investment problems within the framework of functioning of enterprises has been clarified. The country's investment environment has been researched, the main problems of investment activity have been considered, the theoretical knowledge has been systematized and deepened, and the theoretical foundations of the formation of the investment climate in Ukraine have been analyzed. It is proposed to evaluate prospective changes in the investment climate in the economy of Ukraine and the Zaporizhzhia region. Effective implementation of investment activities at the present stage is the basis for the development of the economy of Ukraine, ensuring the possibility of its integration into the European socio-economic space, improving the competitiveness of domestic enterprises. In order to increase the volume of foreign investments, it may be advisable to implement such measures as: setting up a special advisory body (within the framework of joint committees that will operate under the terms of the EU-Ukraine Association Agreement and FTA), which will be responsible for coordinating and developing investment cooperation between Ukraine and the EU; establishment of an institution in Ukraine that would take care of pre-trial (or extra-judicial) protection of the interests of foreign investors, taking into account international standards and business ethics; simplification of procedures for regulation of relations between the state and entrepreneurs in the sphere of attracting foreign investments; introduction of a reliable legislative system of insurance and reinsurance of investment risks, establishment with participation of the state of an insurance company and ensuring its entry into the international insurance markets; granting the foreign investor the right to lease a land plot to place an enterprise with foreign capital for a favorable term for it; creation of a legal framework on the regulation of relations on attracting foreign investments for the development of mineral deposits; ensuring the implementation of special investment regimes in free economic zones and territories. Thus, the implementation of appropriate measures will eliminate a number of risks, revitalize the national economy and enter international market places. The example of the European countries confirms that the economy begins to flourish. Thus, in order to reach the level of development that Poland has, it is necessary to attract twice as much investment in the current 10 years as it is now. At the same time, it is necessary to invest in industries that are export-oriented, and then, perhaps, our country's economy will start to develop. Ukraine cannot stand aside from the global processes of globalization and therefore has all the rights to attract foreign investment.

Keywords: investments, investment activity, investors, indicators, estimates, foreign investments, investment attractiveness, investment climate, investment policy.

Вступ. Інтеграційні та глобалізаційні процеси, що спостерігаються у сучасному світовому господарстві, визначають виняткове значення інвестицій для становлення та розвитку вітчизняної економіки. Ефективне здійснення інвестиційної діяльності на сучасному етапі є основою для розвитку економіки України, забезпечення можливості її інтеграції в європейський соціально-економічний простір, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Економіка країни знаходиться на такому етапі розвитку, коли проблеми досягнення стабільного економічного зростання стають ключовими. Реалізація завдань розвитку ринкової економіки України, особливо у виробничій сфері, не призвела до очікуваного значного зростання ефективності виробництва як на мікро-, так і на макрорівні. Більшість вітчизняних підприємств не має достатнього обсягу ресурсів навіть для забезпечення простого відтворення, триває фізичний і моральний знос виробничого потенціалу. Отже, в таких умовах інвестування в розвиток підприємства є однією з головних умов його життєдіяльності. На сьогодні вітчизняні підприємства не мають потрібного теоретичного підґрунтя та методичного інструментарію щодо розробки ефективної інвестиційної політики. Негативні наслідки має недооцінка багатьма підприємцями теоретичного обґрунтування практичних інвестиційних рішень. Розвиток реформаційних процесів підтвердив неможливість такого підходу до вирішення завдань розвитку ринкових відносин. Для підвищення інвестиційної активності вітчизняних підприємств на державному рівні мають виконуватися такі важливі умови, як формування та реалізація виваженої інвестиційної політики, забезпечення сприятливого ділового клімату в країні, розвиток інвестиційного та інфраструктурного забезпечення інвестиційних процесів тощо.

Постановка проблеми. Україна має високий науковий і виробничий потенціал, однак майже не використовує його, наражаючи, таким чином, суспільство на економічну небезпеку та залежність у майбутньому від світової спільноти. Щоб не стати країною третього світу, вже сьогодні необхідно докласти значних зусиль для побудови сильної, конкурентоспроможної національної економіки, таким чином забезпечивши незалежність і високий рівень життя суспільства. Можливим шляхом вирішення цієї проблеми є значне інвестиційне впливання. Інвестиції займають одне з чільних місць в розвитку економічних процесів, вони є одним із найбільш вагомих, визначальних факторів розвитку будь-якої дер-

жави. За їх допомогою можливо стабілізувати соціально-економічне зростання та розвиток окремих суб'єктів підприємницької діяльності та покращити рівень одержуваних прибутків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що розробленню проблем інвестування приділяється дуже велика увага українськими і зарубіжними вченими, такими як О. Амоша, Г. Бірман, І. Бланк, В. Гриньова, Б. Губський, А. Загородній, О. Коваленко, М. Кондратьєв, М. Лапуста, Ю. Макогон, А. Маршалл, П. Перерва, В. Шапіро, У. Шарп, В. Шеремет, О. Ястремська та інші.

Виклад основного матеріалу. Метою дослідження є висвітлення стану та перспектив здійснення інвестування у підприємницьку діяльність підприємств України в умовах глобалізації фінансово-економічних відносин. Для досягнення цієї мети слід виконати такі завдання: уточнення понятійної бази інвестиційної проблематики в рамках функціонування підприємств; дослідження інвестиційного середовища країни; розгляд основних проблем інвестиційної діяльності; систематизація та поглиблення теоретичних знань; аналіз теоретичних засад формування інвестиційного клімату в Україні; оцінка перспективних змін інвестиційного клімату в економіці України; формування висновків. Інвестиції можна класифікувати за різними ознаками, яких в науковій літературі дуже багато. Метою класифікацій інвестицій є надання повної інформації для визначення найбільш вдалого капіталовкладення. Чим більше розширити ступінь деталізації ознак класифікації інвестицій, тим більше видів інвестицій можна запропонувати. Виходячи з різного рівня здійснення інвестиційної діяльності суб'єктами інвестування, інвестиції, на нашу думку, доцільно розділити на макрорівневі, основна мета яких – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та мікрорівневі, які здебільшого пов'язані із забезпеченням безперервності виробничого процесу на підприємстві. Методологічний підхід до визначення базового поняття «інвестиції» дозволяє обґрунтовано підійти до понять наступного рівня (інвестування, інвестиційний процес, інвестиційна діяльність) і розмежувати їх, спираючись на семантичні особливості, оскільки отождолення цих понять представляється не зовсім коректним. Методологія прийняття рішень у сфері інвестування містить формування категорій інвестиційного процесу та систему показників, що характеризують їх зміст [4, с. 477].

Інвестиційна привабливість підприємства – це сукупність характеристик його

виробничої, комерційної, фінансової, управлінської діяльності та особливостей інвестиційного клімату, що свідчать про доцільність здійснення інвестицій в нього. Тобто привабливим для інвестора буде таке підприємство, яке буде характеризуватися високим рівнем впровадження нових видів техніки і технологій, вдосконалюючи їх та масово використовуючи у виробництві. Таке підприємство зможе існувати в конкурентному середовищі і буде надійним важелем для встановлення стійких та стабільних позицій як на вітчизняних, так і на зарубіжних ринках, при цьому, без суттєвих перешкод завойовувати лідируючі позиції на світовому ринку, покращуючи свою репутацію, та конкурувати з іншими високоякісними товарами [9, с. 112].

Отже, першочерговим завданням, виконання якого зумовлює успіх у цій конкурентній боротьбі, є максимальне підвищення інвестиційної привабливості. Першим кроком вирішення даного завдання буде визначення існуючого рівня інвестиційної привабливості того чи іншого об'єкта. Тобто є необхідність кваліфікованої оцінки багаторівневої інвестиційної привабливості: міжнародної, внутрішньодержавної – секторної, міжгалузевої, внутрішньогалузевої, конкретного підприємства, проекту. Основними цілями оцінки інвестиційної привабливості є:

- визначення поточного стану підприємства та перспектив його розвитку;
- розробка заходів підвищення інвестиційної привабливості;
- залучення інвестицій у відповідних до інвестиційної привабливості обсягах та отримання комплексного позитивного ефекту від освоєння залученого капіталу.

Заключним етапом вивчення інвестиційного ринку є аналіз і оцінка інвестиційної привабливості окремих компаній і фірм, розглянутих як потенційні об'єкти інвестування. Така оцінка проводиться інвестором при визначенні доцільності здійснення капітальних вкладень у розширення й технічне переозброєння діючих підприємств; виборі для придбання альтернативних об'єктів приватизації; покупці акцій окремих компаній. Але й кожен господарюючий суб'єкт повинен виявити свої можливості для залучення зовнішніх інвестицій [10, с. 84]. Тому оцінка інвестиційної привабливості проводиться у зовнішньому і внутрішньому фінансовому аналізі.

Визначено, що для оцінки інвестиційної привабливості підприємства як об'єкта інвестування пріоритетне значення має аналіз наступних сторін його діяльності: 1. Аналіз

оборотності активів. Ефективність інвестування в значній мірі визначається тим, наскільки швидко вкладені засоби обертаються в процесі діяльності підприємства. 2. Аналіз прибутковості капіталу. Однією з головних цілей інвестування являється забезпечення високого прибутку в процесі використання вкладених засобів. Але в сучасних умовах підприємства можуть в значній мірі керувати показниками прибутковості (за рахунок амортизаційної політики, ефективності податкового планування і т. п.). В процесі аналізу можна досить повно дослідити потенціал його формування у співставленні з вкладеним капіталом. 3. Аналіз фінансової стійкості. Такий аналіз дозволяє оцінити інвестиційний ризик, пов'язаний з структурним формуванням інвестиційних ресурсів, а також виявити оптимальність фінансування поточної господарської діяльності. 4. Аналіз ліквідності активів. Оцінка ліквідності активів дозволяє визначити здатність підприємства платити по своїм короткостроковим зобов'язанням, попередити можливість банкрутства за рахунок швидкої реалізації окремих видів активів. Іншими словами, стан активів характеризує рівень інвестиційних ризиків в короткостроковому періоді [12, с. 101].

Оцінка інвестиційної привабливості підприємства за зазначеними показниками здійснюється, враховуючи стадії його життєвого циклу, оскільки на різних стадіях значення одних і тих же показників матимуть різну цінність для підприємства та його інвесторів. За даними Держстату у 2017 році в економіку України іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1630,4 млн. дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу) (рис. 1). Варто відзначити, простежуються значні коливання обсягу інвестицій, особливо різкий спад надходжень відбувся в 2014 та 2017 рр., що є своєрідним погіршенням розвитку економіки, адже в 2017 р. інвестиції скоротилися в 2,44 рази. Насправді, приплив інвестицій 2017 р. сильно впав порівняно з 2016 роком – на 57,5%, до 1 млрд. 817,2 млн. грн. із 4 млрд. 405,8 млн. грн.

Востаннє таке падіння було зафіксоване в 2014 році, коли надходження інвестицій знизилося на 55,1%. Щоправда, наступного року було відзначене значне зростання – на 53,5%, до 3 млрд. 763,7 млн. грн. При цьому обсяг прямих інвестицій на одну особу в 2017 році зріс на 4,3% – до 925 доларів. Максимальне зростання було зафіксоване в 2011 році, тоді на одну людину припадала 1 тисяча 084,3 долара, мінімальна сума інвестицій на одну особу була в 2016 році 886 доларів.

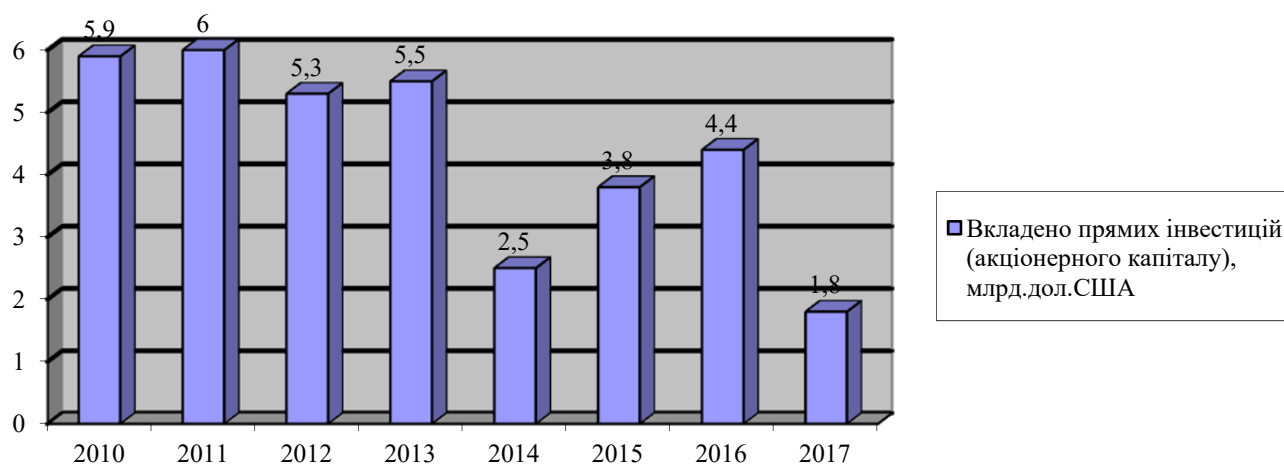

Рис. 1. Обсяг прямих іноземних інвестицій 2010–2017 рр., млрд. доларів США

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на 31.12.2017 року становив 39144,0 млн. дол. США (рис. 2). Обсяг залучених із початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України у 2017 році становив 39,1 млрд. дол. США. Інвестиції спрямовуються у вже розвинуті сфери економічної діяльності. На підприємствах промисловості зосереджено 29,6% загального обсягу прямих інвестицій в Україну. Інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. Станом на 31.12.2017 найвагоміші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність – 26,1% та підприємств промисловості – 27,3%.

До основних країн-інвесторів належать Кіпр – 25,6%, Нідерланди – 16,1%, Російська Федерація – 11,7%, Велика Британія –

5,5%, Німеччина – 4,6%, Віргінські Острови (Брит.) – 4,1%, і Швейцарія – 3,9%. Обсяги освоєння капітальних інвестицій підприємств України у 2017 році складають 412,8 млрд. грн., що на 22,1% більше від обсягу капітальних інвестицій за відповідний період 2016 року. Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство і порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні.

У рейтингу Doing Business 2018 Україна піднялась на +4 пункти і посіла 76 позицію зі 190 країн світу. Найбільший прогрес Україна продемонструвала у таких складових рейтингу: +105 пунктів (за 140-го на 35-те місце) по компоненту «одержання дозволів на будівництво» – завдяки зменшенню пайової участі в Києві з 10 до 2% та зниженню вартості послуг з технагляду; + 41 пункт по «сплаті податків» за зменшення та уніфікацію ставок

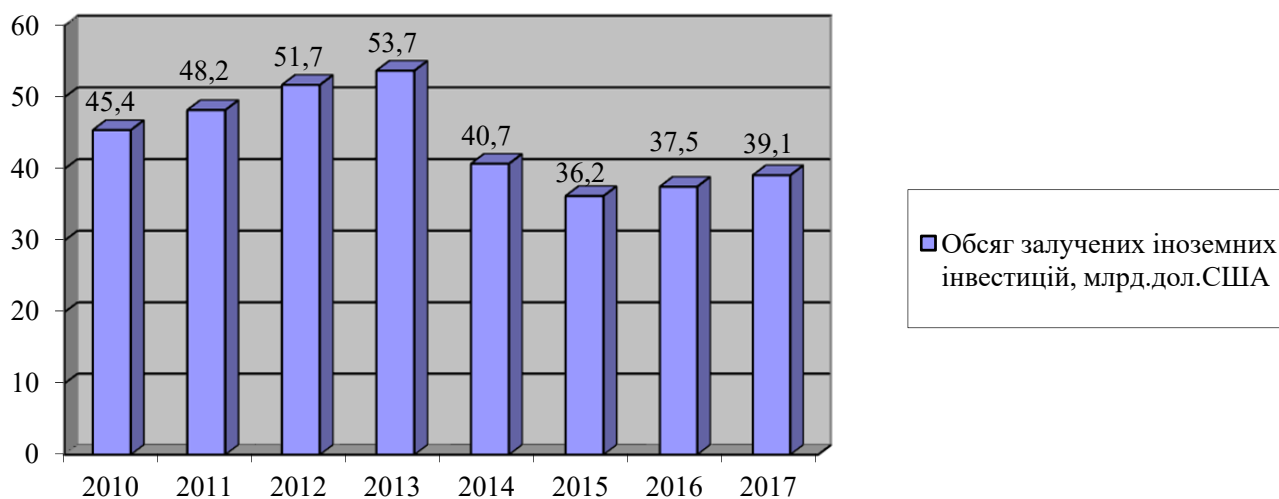

Рис. 2. Обсяг залучених іноземних інвестицій 2010–2017 рр., млрд. доларів США

ЄСВ. Відзначимо, що вирішальною реформою, що вплинула на підвищення позицій України в рейтингу, є спрощення реєстрації бізнесу.

Також, слід відзначити, що у рейтингу агентства Moody's Investors Service Україна покращила свій кредитний рейтинг в міжнародному економічному списку. Він змінився з Саа3 до Саа2, що означає зміна прогнозу зі «стабільного» на «позитивний».

Так, на поліпшення показників вплинуло проведення структурних реформ в Україні, що допомогло країні впоратися з борговим навантаженням і поліпшити позиції на зовнішніх ринках.

Крім того, у рейтингу Глобального індексу конкурентоспроможності (ГІК) 2017/2018 Україна покращила свої позиції на 4 пункти і зайняла 81 місце серед 137 країн світу, які досліджувались (у ГІК 2016/2017 – 85 місце серед 138 країн).

Для економічного розвитку будь-якого регіону України важливе значення має інвестування. Збільшення інвестицій в регіон є важливим завданням органів місцевого самоврядування, тому що це дозволить регіону вдосконалити виробництво продукції та підвищити її конкурентоспроможність, створити додаткові робочі місця та збільшити відповідні відрахування в місцеві бюджети, що в підсумку вплине на якість та рівень життя населення регіону. Диспропорції, що існують в економічному розвитку регіонів України небезпідставно вказують на необхідність збільшення інвестицій в економіку регіону. Сьогодні найбільш привабливими регіонами України для інвесторів є ті, що мають відносну соціальну стабільність, володіють багатими природними ресурсами і/або конкурентоспроможним виробничим комплексом.

За даними Головного управління статистики у Запорізькій області розглянемо

динаміку надходження прямих іноземних інвестицій, що відобразимо на рисунку 3. Проаналізувавши рисунок 3, слід зазначити, що прямі іноземні інвестиції до 2015 року по Запорізькій області мали тенденцію до зростання, але вже 2015 та 2016 році відбулося зменшення інвестицій до області через політичний конфлікт на Сході України та погіршення економічного становища України, що відповідно вплине на усі місцеві бюджети області та погіршиться соціально-економічна ситуація в області.

Для аналізу інвестиційного клімату по Запорізькій області проведемо аналіз інтенсивності динаміки щодо надходження прямих іноземних інвестицій. Знайдемо (табл. 1): базисні та ланцюгові абсолютні прирости та темпи приросту. Також визначимо середньорічний абсолютний приріст та темп приросту. Ряд динаміки, який ми досліджуємо є зімкненим і представлений як надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область за певний рік. Абсолютний приріст надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область за періоди з 2012–2013 рр., 2012–2014 рр., 2012–2015 рр., 2012–2016 рр. становив 90,0 млн. дол.; 137,8 млн. дол.; 52,2 млн. дол.; -55,9 млн. дол. відповідно від рівня 2012 року (базисний метод). Абсолютний приріст надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область в кожному році з 2012 по 2016 рр. становив 90,0 млн. дол.; 47,8 млн. дол.; -85,6 млн. дол.; -108,1 млн. дол. відповідно (ланцюговий метод).

Темп приросту надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область майже в кожному році спадав, розрахувавши це за двома методами. Визначимо середньорічний абсолютний приріст та темп приросту надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область. Середньорічний абсолютний приріст (за базисним методом):

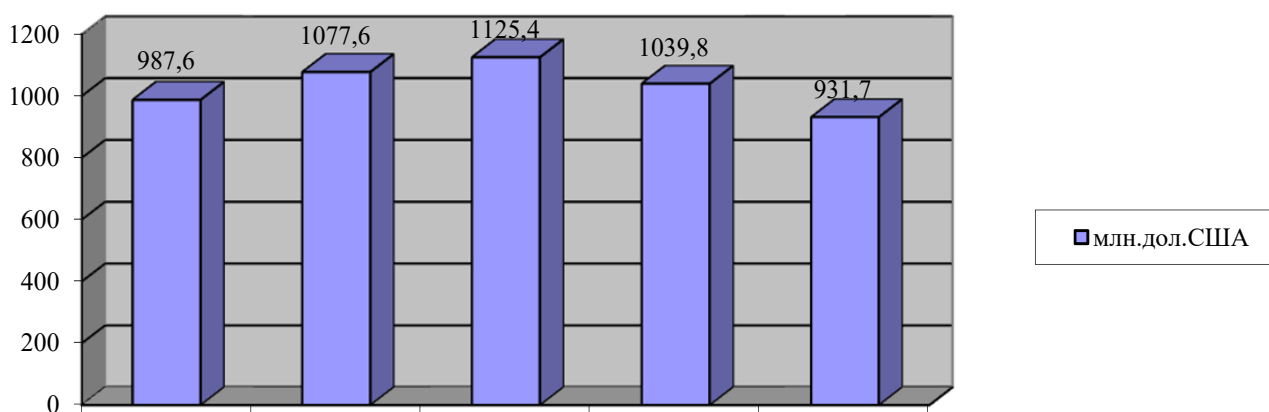

Рис. 3. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область за 2012–2016 рр.

Таблиця 1

Аналіз інтенсивності динаміки щодо надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область за 2012–2016 рр.

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область, млн. дол. США	987,6	1072,6	1125,4	1039,8	931,7
Абсолютний приріст, млн. дол. США:					
– базисний	0	90,0	137,8	52,2	-55,9
– ланцюговий	-	90,0	47,8	-85,6	108,1
Темп приросту, %					
– базисний	0	9,1	14,0	5,3	-5,7
– ланцюговий	1	9,1	4,4	-7,6	-10,4

$$\bar{\Delta} = \frac{\Delta \text{бкін.}}{m-1} = \frac{-55,9}{5-1} = -13,975 \text{ млн. дол. США}$$

Для визначення середньорічного темпу приросту обов'язково спочатку визначаємо середньорічний коефіцієнт росту (за базисним методом):

$$Kp = \sqrt[m-1]{\frac{K\text{бкін.}}{K\text{бпоч.}}} = \sqrt[4]{\frac{931,7}{987,6}} = 0,985,$$

$$Tr = 100 * 0,985 - 100 = -1,5\%.$$

За період з 2012 р. по 2016 р. в середньому в кожному році середньорічне надходження прямих іноземних інвестицій в Запорізьку область зменшувалося на 13,975 млн. дол. США або на 1,5%.

Органи місцевого самоврядування регіону мають активно долучатися до створення сприятливого інвестиційного клімату, так як це буде відображатися на його соціально-економічному розвитку. Також усі гілки влади та органи місцевого самоврядування мають працювати над створенням необхідних умов інвестування для вітчизняних інвесторів. І мова йде не про те, щоб надати їм гроші для здійснення інвестицій. Українському приватному капіталу потрібні гарантії від примусових вилучень і свавілля влади, система страхування від некомерційних ризиків, а також стабільні умови роботи при здійсненні довгострокових капіталовкладень. Завдяки потужному промисловому та аграрному комплексам спостерігається зростання залучення та освоєння інвестиційних ресурсів у 2017 році. Так, підприємствами та організаціями області за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 15,07 млрд. грн. капітальних інвестицій (3,7% від загального обсягу по Україні – це 9 місце серед регіонів), що в порівнянних цінах на 47,4% більше обсягів 2016 року. За цим показником Запорізька область посідає 2 місце серед областей України. Обсяг капітальних інвестицій на одну особу населення стано-

вив 8632 грн. проти 5795 грн. у 2016 році. Найбільше капітальних інвестицій освоєно в промисловій галузі регіону (9,8 млрд. грн., або 64,9% від загального обсягу) та сільському господарстві (2,7 млрд. грн., або 17,8%). За рахунок розвитку інвестиційної спроможності міста залучаються додаткові ресурси на розвиток економіки. Частка іноземних інвестицій у промисловість становить 65%. Це, переважно, харчова промисловість – 24,2%, машинобудування – 23,2%, металургія – 10,7%, енергетика – 5,9%. Найбільшими країнами-інвесторами в підприємства міста є: Кіпр (ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго», ПАТ «Запорізький завод феросплавів», ПАТ «Запоріжтрансформатор» ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат» тощо), Швеція (ПАТ «Карлсберг Україна»), Республіка Корея (ПАТ «Запорізький автомобілебудівний завод»). На імідж регіону в цілому та на його інвестиційну привабливість позитивно впливає успішний досвід реалізації інвестиційних проектів. Місто планує залучати інвестиції переважно у сферу енергозбереження, енергоефективності, модернізації об'єктів інфраструктурного забезпечення міста та головних секторів економіки. Капітальні інвестиції у житлове будівництво становили 351,1 млн. грн. (2,3% від загального обсягу), з них 103,1 млн. грн. – кошти населення на будівництво житла.

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств та організацій – 12,7 млрд. грн. (84,1% загального обсягу), кошти місцевих бюджетів – 1,16 млрд. грн. (7,7%), кредити банків та інші позики – 776,5 млн. грн. (5,1%), кошти державного бюджету – 263,8 млн. грн. (1,7%), кошти населення на будівництво житла – 103,1 млн. грн. (0,7%). Реалізація найважливіших інвестиційних проектів регіону у 2018 році здійснюється за рахунок:

– державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) – Міжвідомчою комісією з оцінки

відповідності інвестиційних програм і проєктів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів ДФРР, погоджено 25 проєктів області на загальну суму 226,6 млн. грн.;

– субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження – області передбачено 22,454 млн. грн., у тому числі на реалізацію заходів за рахунок частки субвенції обласному бюджету – 6,329 млн. грн.; фактично надійшло 2,494 млн. грн., у тому числі обласному бюджету – 1,408 млн. грн. (11,1% запланованого на рік);

– субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій – обсяг коштів субвенції області не доведений (по Україні – 5 млрд. грн.). Залишки невикористаних коштів субвенції 2017 року складають 38,936 млн. грн.;

– субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад – розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.04.2018 № 201-р області передбачено 124,136 млн. грн.; кошти субвенції до області не надходили.

За підсумками 2017 року спостерігається підвищення рівня прямого іноземного інвестування. Так, обсяг прямих іноземних інвестицій з початку інвестування на 31.12.2017 склав \$ 915,7 млн. (2,3% від загального обсягу по Україні, 8 місце серед регіонів), що на 6,6% більше (9 місце), ніж на 01.01.2017. Протягом 2017 року в область надійшло \$ 44,7 млн. акціонерного капіталу нерезидентів, що у 3 рази більше, ніж за 2016 рік (\$ 14,9 млн.). Обсяг прямих іноземних інвестицій в розрахунку на одну особу на 31.12.2017 становив \$ 529,2 – це 7 результат серед регіонів. Найбільша частка іноземних інвестицій зосереджена у промисловості – 68,7% (у т. ч. у переробній – 53,5%); оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів – 13,8%. Переважну частку загального обсягу інвестицій – 76,5% складають надходження з країн ЄС.

Висновки. Для покращення інвестиційного клімату в Україні актуальним сьогодні є питання вдосконалення організаційно-правової бази стосовно забезпечення сприятливого інвестиційного клімату та створення фундаменту поліпшення конкурентоспроможності національної економіки. Для України потреба в залученні іноземних коштів визначається передусім таким ознаками, як: надзвичайна

низька інвестиційна активність власних товаровиробників, на яких вплинули зatoryжна економічна криза, стагнації виробництва, значні стрибки рівня інфляції; необхідність виробничої модернізації технічної та технологічної бази, всієї інфраструктури загалом шляхом упровадження нових технологій, використовуючи досвід країн ЄС; необхідність модернізації та диверсифікації всіх сфер виробництва та забезпечення їх рівноваги на ринках; забезпечення можливості ефективного довгострокового вкладення фінансових ресурсів у розвиток підприємств та ефективного державного регулювання інвестиційними вкладеннями. Проте, незважаючи на суттєві проблеми у створенні сприятливого інвестиційного клімату, доречно відзначити, що Україна повільно, але впевнено просувається вперед до інтегрованого суспільства, що повинно забезпечити приплив нових іноземних інвестицій до вітчизняних підприємств.

Для зростання обсягів іноземних інвестицій доцільною може бути реалізація таких заходів, як:

– створення спеціального дорадчого органу (в рамках спільних комітетів, які будуть працювати відповідно до умов угоди між Україною та ЄС щодо асоціації та ЗВТ), який відповідатиме за координацію та розвиток інвестиційного співробітництва між Україною та ЄС;

– створення в Україні інституції, яка б опікувалася досудовим (чи позасудовим) захистом інтересів іноземних інвесторів з урахуванням міжнародних стандартів та ділової етики;

– спрощення процедур із регламентації відносин держави і підприємств у сфері залучення іноземних інвестицій;

– впровадження надійної законодавчої системи страхування та перестрахування інвестиційних ризиків, заснування за участі держави страхової компанії і забезпечення її виходу на міжнародні страхові ринки;

– надання іноземному інвесторові права оренди на земельну ділянку для розміщення підприємства з іноземним капіталом на вигідний для нього термін;

– створення нормативно-правової бази з питань врегулювання відносин щодо залучення іноземних інвестицій для розроблення родовищ корисних копалин;

– забезпечення реалізації спеціальних режимів інвестиційної діяльності у вільних економічних зонах та територіях;

– залучення в інвестиційну сферу заощаджень іноземних громадян із використанням гарантійних механізмів їх повернення;

– створення системи гарантій стабільності для забезпечення довготермінового фінансування інвестиційних проектів.

Сприятливе інвестиційне середовище для України дає змогу поліпшити процес залучення іноземних інвестицій, примножити обсяги виробництва та є рушійною силою для модернізації та диверсифікації переважаючих пріоритетних сферах економіки, що дасть змогу запровадити інновації в різних галузях виробництва.

Покращити інвестиційний клімат можна, сконцентрувавши наявні ресурси в пріоритетних галузях виробництва економіки з подальшим їх перетворенням в інвестиції; вкладаючи інвестиції в людський потенціал, підвищуючи кількість кваліфікованих працівників, що призведе до економічного зростання; надаючи фінансування на більший термін з менш жорсткими умовами; поліпшуючи діловий клімат, оздоровлюючи довкілля; спрощуючи систему оподаткування, реєстрації та ліцензування, надаючи податкові пільги, передаючи державні замовлення «молодим» підприємствам, забезпечуючи фінансову підтримку; розробляючи регіональні плани під-

вищення інвестиційної привабливості всіх областей країни шляхом попереднього дослідження їх інвестиційного середовища; створюючи відповідні законодавчі акти стосовно зниження корумпованості органів державного та місцевого самоврядування та інших дискримінацій щодо інвесторів; підвищуючи прозорість укладання договорів між інвесторами та державою, забезпечуючи надійність та справедливості розподілу вкладів інвесторів.

Таким чином, реалізація відповідних заходів дасть змогу ліквідувати низку ризиків, пожвавити національну економіку та вийти на міжнародні ринки збуту. Приклад європейських країн підтверджує, що економіка починає розквітати. Так, щоб Україні досягти такого рівня розвитку, який має Польща, потрібно протягом 10 років залучати вдвічі більше інвестицій, ніж є зараз. Водночас вкладати кошти необхідно в галузі, які орієнтовані на експорт, тоді, можливо, економіка нашої держави почне розвиватися. Україна не може стояти осторонь світових процесів глобалізації, а тому і має всі права, для залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Бланк І.О., Гуляєва Н.М. Інвестиційний менеджмент : підручник. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 398 с.
2. Гукалюк А.Ф., Іванович І.М. Інвестиційна привабливість як чинник підвищення конкурентоспроможності території. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 6. С. 167–173.
3. Демидович В.В. Дослідження й регулювання існуючих підходів до оцінки інвестиційних процесів. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2016. № 2. С. 51–55.
4. Сорока М.В. Оцінювання інвестиційної діяльності машинобудівного підприємства на основі системи індикаторів. *Вісник НУВГП «Економіка»*. Рівне, 2014. Част. 5. Вип. 4(44). С. 476–483.
5. Олександренко І.В. Оцінка інвестиційного потенціалу регіонів. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 80–91.
6. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом : підручник. Київ : Лібра, 2013. 472 с.
7. Просович О.П. Понятійний апарат економіки інвестицій в Україні. *Вісник НУ «Львівська політехніка»*. *Проблеми економіки та управління*. Львів, 2013. Вип. 448. С. 223–226.
8. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент : навч. посібник. 2-е вид., доп. Київ : МАУП, 2014. 280 с.
9. Непран А.В. Формування та використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 9. С. 111–128.
10. Лендел О.М. Теоретико-методичні аспекти здійснення інвестиційної діяльності в сучасних економічних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 83–87.
11. Коваленко Ю.М., Мельничук Т.О. Прямі іноземні інвестиції: національний і міжнародний аспект. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 1. С. 112–120.
12. Петухова О.М. Інвестування : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 336 с.
13. Мойсеєнко І.П. Інвестування : навч. посіб. Київ, 2013. 490 с.
14. Вовчак О.Д. Інвестування : навч. посіб. Львів : Новий Світ – 2000. 2016. 543 с.
15. Коваленко О.В., Янчуков Ю.О. Розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств енергетичної галузі Придніпровського економічного району. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Випуск 2(4). Частина 1. С. 150–156.
15. Руснак Ю.І. Вплив політико-правових чинників на формування інвестиційного клімату. *Право і суспільство*. 2016. № 1(2). С. 101–105.
16. Лубенченко О., Петришина Н. Проблеми залучення капітальних інвестицій в сучасних умовах. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління»*. 2015. Вип. 32. С. 279–287.

17. Караушу А.М., Вудвуд В.В. Проблеми формування та залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2014. Вип. 46. С. 81–84.
18. Юрчик І.Б., Маценко А.А. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 5(32). С. 204.
19. Офіційний сайт BDO International Business Compass. URL: <https://www.bdo-ibc.com>.
20. Офіційний сайт Світового банку Doing Business. URL: <http://russian.doingbusiness.org/data>.
21. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України SMIDA. URL: <https://smida.gov.ua/>.
23. Офіційний веб-сайт Запорізької обласної державної адміністрації. URL: <http://www.zoda.gov.ua/news/40753pro-pidsumki-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-stanom-na-05.05.2018.html>.
24. Інвестиційний портал Запорізької області. URL: <http://investment.zoda.gov.ua/uk>.
25. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua>.
26. Інвестиційний клімат в Україні. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economiccooperation/invest-climat>.

References:

1. Blank I.O., Huliaieva N.M. (2012) *Investytsiinyi menedzhment: pidruchnyk*. Kyiv: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 398 p.
2. Hukaliuk A.F., Ivanovych I.M. (2014) Investytsiina pryvablyvist yak chynnyk pidvyshchennia konkurentospromozhnosti terytorii. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 167–173.
3. Demidovych V.V. (2016) Doslidzhennia y rehuliuвання isnuuichykh pidkhodiv do otsinky investytsiinykh protsesiv. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, no. 2, pp. 51–55.
4. Soroka M.V. (2014) Otsiniuvannia investytsiinoi diialnosti mashynobudivnoho pidpriemstva na osnovi systemy indykatoriv. *Visnyk NUVHP «Ekonomika»*. Chast. 5. Vyp. 4(44), pp. 476–483.
5. Oleksandrenko I.V. (2014) Otsinka investytsiinoho potentsialu rehioniv. *Rehionalna ekonomika*, no. 3, no. 80–91.
6. Peresada A.A. (2013) *Upravlinnia investytsiynym protsesom: pidruchnyk*. Kyiv: Libra, 472 p.
7. Prosovych O.P. (2013) Poniatiinyi aparat ekonomiky investytsii v Ukraini. *Visnyk NU «Lvivska politekhnika»*. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 448, pp. 223–226.
8. Fedorenko V.H. (2014) *Investytsiinyi menedzhment: navch. posibnyk*. 2-e vyd., dop. Kyiv: MAUP, 280 p.
9. Nepran A.V. (2016) Formuvannia ta vykorystannia finansovoho potentsialu investytsiinoi diialnosti v Ukraini. *Finansy Ukrainy*, no. 9, pp. 111–128.
10. Lendiel O.M. (2016) Teoretyko-metodychni aspekty zdiisnennia investytsiinoi diialnosti v suchasnykh ekonomichnykh umovakh. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no.18, pp. 83–87.
11. Kovalenko Yu.M., Melnychuk T.O. (2014) Priami inozemni investytsii: natsionalnyi i mizhnarodnyi aspekt. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy*, no. 1, pp. 112–120.
12. Pietukhova O.M. (2014) *Investuvannia: navch. posib*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 336 p.
13. Moiseienko I.P. (2013) *Investuvannia: navch. posib*. Kyiv, 490 p.
14. Vovchak O.D. (2016) *Investuvannia: navch. posib*. Lviv: Novyi Svit – 2000. 543 p.
15. Kovalenko O.V., Yanchukov Yu.O. (2015) Rozvytok investytsiino-innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv enerhetychnoi haluzi Prydniprovskoho ekonomichnoho raionu. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomika»*. Vypusk 2(4). Chastyna 1, pp. 150–156.
15. Rusnak Yu.I. (2016) Vplyv polityko-pravovykh chynnykiv na formuvannia investytsiinoho klimatu. *Pravo i suspilstvo*, no. 1(2), pp. 101–105.
16. Lubenchenko O., Petryshyna N. (2015) Problemy zaluchennia kapitalnykh investytsii v suchasnykh umovakh. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tehnologichnoho universytetu transportu. Seriya «Ekonomika i upravlinnia»*. Vyp. 32, pp. 279–287.
17. Karaushu A.M., Vudvud V.V. (2014) Problemy formuvannia ta zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii v ekonomiku Ukrainy. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Seriya ekonomichna*. Vyp. 46, pp. 81–84.
18. Yurchyk I.B., Matsenko A.A. (2016) Inozemni investytsii v Ukraini: problemy ta perspektyvy. *Molodyi vchenyi*, no. 5(32), p. 204.
19. Ofitsiinyi sait BDO International Business Compass. Available at: <https://www.bdo-ibc.com>.
20. Ofitsiinyi sait Svitovoho banku Doing Business. Available at: <http://russian.doingbusiness.org/data>.
21. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. Ahentstvo z rozvytku infrastruktury fondovoho rynku Ukrainy SMIDA. Available at: <https://smida.gov.ua/>.
23. Ofitsiinyi veb-sait Zaporizkoji oblasnoi derzhavnoi administratsii. Available at: <http://www.zoda.gov.ua/news/40753pro-pidsumki-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-zaporizkoji-oblasti-stanom-na-05.05.2018.html>.
24. Investytsiinyi portal Zaporizkoji oblasti. Available at: <http://investment.zoda.gov.ua/uk>.
25. Ofitsiinyi sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Available at: <http://www.me.gov.ua>.
26. Investytsiinyi klimat v Ukraini. Available at: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economiccooperation/invest-climat>.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-10>
УДК 338.47

Стройко Т. В.

доктор економічних наук, професор,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Буркун В. В.

аспірант,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Stroyko Tetiana

Doctor of Economic Sciences, Professor
Mykolayiv V. O. Sukhomlinsky National University

Burkul Vitalii

Postgraduate Student
Mykolayiv V. O. Sukhomlinsky National University

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

THE MAIN APPROACHES TO DEVELOPMENT OF TRANSPORT SYSTEMS DEVELOPMENT STRATEGIES IN UKRAINE AND IN THE WORLD

Метою нашого дослідження стало обґрунтування основних підходів до розробки стратегій розвитку транспортних систем в Україні та світі. Встановлено, що більшість сучасних підходів до розробки стратегій вирішують практично однакову основну задачу – виявляють ключові проблеми-фактори, що впливають на розвиток підприємства і шукають резерви їх більш ефективного використання. Проведений аналіз Національної транспортної стратегії виявив ряд проблемних питань. По-перше, вона не в повній мірі узгоджена з документами стратегічного характеру, прийнятими раніше. По-друге, як і в попередніх стратегіях всі пріоритетні цілі та завдання прописуються на кінцевий довгостроковий горизонт – 2030 рік. Зустрічаються і суперечливі положення по тексту документа. Також значна кількість положень Національної стратегії носить декларативний, а іноді й теоретичний характер.

Ключові слова: стратегія, транспортні системи, стратегічне планування, Національна транспортна стратегія, євроінтеграція, транспортна галузь.

The purpose of our study was to substantiate the main approaches to the development of transport systems development strategies in Ukraine and in the world. It is established that most modern approaches to the development of strategies solve almost the same main task - identify key problems-factors that affect the development of the enterprise and seek the resources for their more effective use. The transport industry of Ukraine is a key element of the modern economy. Moreover, the legal framework for the functioning of transport in Ukraine is quite significant and encompasses all modes of transport and its infrastructure component. The most important for the development of the transport system of Ukraine is the National Transport Strategy, which proposes a comprehensive development of all modes of transport by 2030. The analysis of the National Transport Strategy has revealed a number of problematic issues. Firstly, it is not fully consistent with strategic documents adopted earlier. Secondly, as in previous strategies, all priority goals and objectives are set for the final long-term horizon – 2030. There are conflicting provisions in the text of the document. Also, a large number of provisions of the National Strategy bear the declarative, and sometimes theoretical, character. Strategic priorities for reforming the transport sector in Ukraine should be: innovative development of transport infrastructure in accordance with the needs of the modern economy; formation of a competitive market of transport services; development of rational and integrated interaction of all types of transport; use of transit potential of the transport system of Ukraine; formation of a single information space, organization of efficient electronic document circulation; Improvement of tariff policy and pricing; development of the system of transport logistics; increase speed and reliability of cargo and passenger transportation; creating a favorable climate for innovative research in the transport sector and training highly skilled professionals.

Keywords: strategy, transport systems, strategic planning, national transport strategy, euro integration, transport industry.

Постановка проблеми. Транспортні системи є найбільш вагомим компонентом функціонування національної економіки, адже

вони формуючи відповідну інфраструктуру забезпечують ефективність всіх процесів виробництва та дають змогу раціонально

використовувати наявні ресурси. При ефективному формуванні та розвитку транспортних систем, насамперед при оптимальній тарифній політиці на транспорті, саме вони здатні виступати каталізатором економічного зростання національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Найбільш авторитетними в галузі стратегічного планування є напрацювання відомих зарубіжних авторів, серед яких Г. Міцберг [1], М. Мескон [2], І. Ансофф [3; 4], М. Портер [5], П. Друкер [6] та інші. Але більшість публікацій стосуються проблем стратегічного планування в рамках держави, регіону, міста чи підприємства. Нам би хотілося обґрунтувати основні підходи до формування стратегії в рамках системи – галузі, якою є транспортна сфера. Саме тому метою нашого дослідження стало обґрунтування основних підходів розробки стратегій розвитку транспортних систем в Україні та світі.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегія є базовим компонентом системи стратегічного управління, відповідно до якого, стратегія трактується «як спосіб досягнення результату, сформульованого у вигляді мети, можна стверджувати, що формулювання стратегій є процесом, у ході якого керівники встановлюють місію, формують систему цілей, обирають стратегії, а також визначають усі складові (компоненти) процесу стратегічного управління» [1, с. 48].

Гуру стратегічного менеджменту Г. Міцберг [1] наголошував на можливості використання різних підходів щодо розробки стратегій. За Г. Міцбергом існують три основних моделі стратегій:

- «планова» – стратегія розробляється, виконується та оцінюється у плановому режимі із залученням спеціального штату висококваліфікованих фахівців, які за допомогою різних моделей і методів визначають можливі результати і знаходять найефективніший шлях досягнення цілей;

- «підприємницька» – використовуються більш неформальні методи побудови стратегій, що базуються на особистому досвіді керівника-підприємця, його знаннях щодо логіки функціонування галузі; ці чинники використовуються для формування «бачення» майбутнього бізнесу, яке враховується потім у планах, проектах і програмах;

- «навчання на досвіді» – використовуються в умовах нестабільного середовища; головне тут – урахування зовнішніх імпульсів і можливості перегляду встановлених страте-

гій, при чому процес розробки та коригування стратегій може бути дещо спонтанним, слабо контрольованим; велику роль відіграє керівник – підприємець.

Спільною рисою всіх цих моделей є орієнтація на підприємницький підхід до постановки цілей та всього процесу планування.

В сучасній системі стратегічного управління є і інші підходи до формування стратегій, які можна виділити в дві основні групи:

- «раціоналістичну» – пропагує підхід, який базується на плановому прийнятті рішень і зумовлює виникнення альтернативних структур (однієї чи більше) «стратегічної підсистеми» підприємства;

- «поведінкову» – пропагує підхід, який використовує методи ідентифікації системних норм поведінки, що діють в організації; головне при цьому – швидка реакція на проблеми, що виникають згідно з критеріями, прийнятими для встановлених відносин [1, с. 55].

За М. Месконом, процес формування стратегії складається з таких етапів: розробка місії і цілей; оцінювання та аналіз зовнішнього середовища; управлінське обстеження сильних і слабких сторін; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії, реалізація та оцінювання стратегії [2]. І. Ансофф виділяє наступну групу рішень при формуванні стратегії [3]: внутрішнє оцінювання; оцінювання зовнішніх можливостей; формулювання цілей і вибір завдань; рішення про портфельну стратегію; конкурентна стратегія; створення альтернативних проектів, їх відбір та реалізація.

З іншого погляду, стратегією є довгостроковий якісно визначений напрям розвитку організації відносно сфери, засобів і форми її діяльності, система взаємовідносин усередині компанії, а також її соціальна позиція. За таким визначенням стратегію можна охарактеризувати як обраний напрям діяльності, функціонування, що має привести до досягнення поставлених цілей. Це певною мірою генеральний план дій, який визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси і послідовність кроків [3]. Більшість сучасних підходів до розробки стратегій запропоновані І. Ансоффом [4], М. Портером [5], П. Друкером [6]) вирішують практично однакову основну задачу – виявляють ключові проблеми-фактори, що впливають на розвиток підприємства і шукають резерви їх використання більш ефективного використання.

Недоліки цих підходів пов'язані з відсутністю розробленої практичної методики діагностики економічного об'єкта для виявлення часу проведення змін і суті необхідних змін.

Необхідна методика, яка однозначно і логічно точно може діагностувати основні проблеми організації, дозволить розробляти заходи для усунення виявлених проблем і давати можливості для нарощування потенціалу розглянутого економічного об'єкта в довгостроковій перспективі [7].

Загалом, науковці виділяють чотири основні типи стратегій розвитку: 1) концентрованого зростання; 2) інтегрованого зростання; 3) диверсифікаційного зростання; 4) скорочення. Але формування стратегії повинно в обов'язковому порядку враховувати галузь її реалізації.

Транспортна галузь України є ключовим елементом сучасної економіки. Причому нормативно-правове забезпечення функціонування транспорту в Україні є досить вагомою і охоплює всі види транспорту та його інфраструктурну складову. В галузі транспорту Угода про асоціацію між Україною та ЄС ставить мету сприяння розвитку стабільних, ефективних, безпечних, інтероперабельних й оперативних сумісних транспортних систем та посилення основних транспортних зв'язків між територіями Сторін. Співробітництво в галузі транспорту передбачає розвиток сталої національної транспортної політики, яка буде охоплювати всі види транспорту, на основі інтермодальності та мультимодальної транспортної мережі, пов'язаної з Транс'європейською транспортною мережею TEN-T (статті 367, 368 та 369 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС).

За період функціонування транспортної галузі України як незалежної держави слід відмітити низку найбільш вагомих стратегічних документів, прийнятих та затверджених на державному рівні:

- Україна 2020: Стратегія національної модернізації;

- Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки;

- Державна цільова програма розвитку міського електротранспорту на період до 2017 року;

- Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки;

- Розробка національної транспортної політики щодо регулювання викидів CO₂ та споживання енергії дорожнім транспортом в Україні;

- Транспортна стратегія України на період до 2020 року;

- Національна транспортна стратегія до 2030 року.

Найбільш важливими для розвитку транспортної системи України є два останні документи. Зокрема, національна транспортна стратегія має запропонувати комплексний розвиток всіх видів транспорту до 2030 року. Про це заявив Міністр інфраструктури України Володимир Омелян під час брифінгу, який відбувся 17 листопада 2016 року, в Українському домі під час засідання Національного круглого столу щодо оновлення Національної транспортної стратегії до 2030 року [8].

Заступник Глави Адміністрації Президента України Дмитро Шимків, у свою чергу, зазначив, що «Україна має чотири потужні галузі: залізнична, автодорожня, морська та річкова, авіаційна. Все, що стримувало розвиток цих галузей, – це корупція і відсутність конкуренції. Стратегія має будуватися на двох ключових елементах: це створення конкурентного середовища і боротьба з корупцією. Саме транспортна інфраструктура дозволить зробити Україну чудовим транспортним коридором, не лише на мапах, а в дії». Представник Єврокомісії в Україні Йоханес Бауер заявив: «Ми дуже підтримуємо ініціативу створення Національної транспортної стратегії. Сьогоднішня подія є наріжним каменем на шляху до більш стійкої і більш цілісної транспортної системи в Україні. Ми з нетерпінням очікуємо на обговорення Стратегії транспорту для України, яка повинна сприяти поліпшенню зв'язку між Україною та ЄС і гармонізації ринкових правил і стандартів транспорту для всіх видів транспорту в Україні» [8].

Розроблена національна транспортна стратегія України до 2030 року повинна забезпечувати комплексне бачення глобальних пріоритетів транспортної політики, формування ефективного державного управління та визначає стратегічні напрями розвитку галузі на період до 2030 року. Її метою є створення інтегрованого до світової транспортної мережі ефективного транспортного комплексу України, задоволення потреб населення у перевезеннях та покращення умов ведення бізнесу задля забезпечення конкурентної спроможності та ефективності національної економіки.

Розроблена стратегія є досить інноваційним програмним документом, що враховує основні світові тенденції, що притаманні транспорту:

- висока технологічна складність транспортних засобів та ергономічність, мультимодальність, супутникова навігація, інтелектуальні транспортні системи, інформаційні технології, електронний документообіг;

- застосування композитних матеріалів, зниження металоємності, покращення аеродинаміки та безпечності транспортних засобів;

- паливна економічність та екологічність транспортних засобів, застосування альтернативних видів палива, «зелених» видів транспорту;

- масова контейнеризація, мультимодальність, інтероперабельність транспортних систем у складі ланцюгів поставок;

- прискорення і забезпечення вчасної доставки пасажирів та вантажів завдяки швидкісним видам транспорту та розвитку логістики;

- глобалізація трансконтинентальних авіаційних перевезень в рамках потужних світових альянсів;

- зростання ролі дешевих («лоу кост») авіаперевезень для прямих міжрегіональних сполучень;

- забезпечення транспортної доступності для населення, високої мобільності трудових ресурсів, збільшення дальності та скорочення часу поїздки пасажирів у мегаполісах;

- насичення автомобілізацією в розвинених країнах, її подальше стримування у містах завдяки розвитку громадського та мускульного транспорту [9].

Але для підтвердження цього факту нами були досліджені основні підходи до формування транспортних стратегій в провідних країнах світу. Світова транспортна система неоднорідна, і в ній можна виділити транспортні системи економічно розвинених і країн, що розвиваються, кілька регіональних неоднорідних транспортних систем: Північної Америки, Зарубіжної Європи, країн СНД, Азії, Латинської Америки, Австралії.

При цьому довжина транспортних мереж розвинених країн становить 81% загальної довжини світової транспортної мережі і на них припадає 78% світового вантажообігу і приблизно 80% за вартістю, а частка її в світовому пасажирообігу ще вище. Густота транспортної мережі, в найбільшій мірі характеризує забезпеченість нею, в більшості розвинених країн становить 50–60 км на 100 км території, а в країнах, що розвиваються – 5–10 км. В економічно розвинених країнах зосереджено понад 80% світового автомобільного парку, в них знаходиться майже 2/3 всіх портів світу, виконується 3/4 світового вантажообігу. Для цієї транспортної підсистеми характерний також високий технічний рівень [10].

Транспортна політика Європейського Союзу є продуманою, системною та комплексною. Ґрунтуючись на положеннях Договору

про ЄС, у грудні 1992 р. опубліковано першу Білу книгу про подальший розвиток спільної транспортної політики та лібералізацію транспортного ринку. Програма дій у галузі транспорту на 1995–2000 рр., запропонована Білою книгою, передбачала: 1) «подвійну інтеграцію» національних транспортних мереж і різних видів транспорту для створення єдиної європейської транспортної мережі; 2) розвиток транспортної інфраструктури Європейського Союзу; 3) підвищення безпеки транспорту; 4) розвиток транспортних зв'язків між ЄС і третіми країнами; 5) модернізацію устаткування; 6) покращення якості обслуговування [11].

Улітку 2006 р. Європейська комісія схвалила перегляд середньострокових перспектив розвитку транспорту в ЄС і представила Білу книгу, у якій зроблено акцент на загальні для всіх країн ЄС підходи та спільний діалог із проблем транспорту. Документ також містить план розвитку галузі до 2020 р. На думку Єврокомісії, основне завдання розвитку – це оптимізація роботи всіх видів транспорту. Транспортна система має стати більш технологічною, для чого слід інтенсивніше застосовувати досягнення логістики та інноваційних технологій, приділяючи при цьому підвищену увагу різним аспектам безпеки на транспорті й охороні навколишнього середовища [12].

Стратегія ЄС стосовно розвитку транспортного сектора [13] орієнтована насамперед на внутрішні потреби країн Європи. Вона полягає у створенні найкращих умов для функціонування єдиного європейського ринку шляхом формування мультимодальної Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) та задля блага всіх громадян, економіки і суспільства зробити європейську транспортну систему ресурсоефективною (яка заощаджує всі види ресурсів, насамперед енергетичні), економічно ефективною, фінансово стійкою; безпечною, а також та екологічно дружньою (тобто звести до мінімуму вплив транспортних засобів на клімат і навколишнє середовище).

Велике значення для України має стратегічне партнерство з Китаєм. Зокрема, Транспортна стратегія Китаю має зміцнити роль Азії як нового світового економічного центру та забезпечити його Китаю в цьому регіоні. Відтворення Великого Шовкового шляху, що в давні часи з'єднував Китай із країнами Європи, має активізувати торговельні зв'язки Азії, Європи та Близького Сходу та убезпечити економіку Китаю від наявних ризиків та викликів за рахунок формування розгалуженої мережі трансконтинентальних залізничних і

автомобільних шляхів, розбудови регіональної портової інфраструктури. Для реалізації даної стратегії Китай у 2015 р. створив спеціальний Фонд «Шовковий шлях» з бюджетом 40 млрд. дол. США, який постійно розширює географію фінансування інфраструктурних проєктів [14].

Для України прийняття Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року має величезне значення. Широке обговорення даної концепції виявило ряд проблемних питань. По-перше, як і попередні програмні документи Національна транспортна стратегія України не в повній мірі узгоджена з документами стратегічного характеру, прийнятими раніше. Тобто необхідна узгоджена по всім рівням система документів спрямованих на стратегічний розвиток транспортної системи України. По-друге, як і в попередніх стратегіях всі пріоритетні цілі та завдання прописуються на кінцевий довгостроковий горизонт – 2030 рік, тоді як набагато ефективніше було б вибудовувати стратегію підкріплюючи її цілі і завдання коротко та середньостроковим горизонтом планування.

Зустрічаються і суперечливі положення по тексту документа, зокрема вказано, що пріоритетним завданням для України є реалізація її транзитного потенціалу та створення транзитного транспортного мосту, що поєднуватиме країни Європи, Азії та Сходу, а у розділі про розвиток дорожнього господарства наполягають на посиленні відповідальності учасників дорожніх перевезень за порушення габаритно-вагових параметрів транспортних засобів.

Також значна кількість положень Національної стратегії носить декларативний, а іноді й теоретичний характер. Зокрема, О. Євтєєв вказує, що «справжня, а не декларативно-теоретична стратегія має передбачати будівництво в транзитних напрямках автомобільних шляхів підвищеної міцності, здатних витримувати навантаження від великовантажних автомобілів. Замість системи штрафів та покарань за перевищення вагових норм має бути створена об'єктивна і стимулююча система справляння плати за перевезення великих партій вантажів автомобілями підвищеної вантажопідйомності, побудована на засадах регулярності і періодичності та прозорості – як це зроблено у США. Ну, а закладати в проєкті Національної транспортної стратегії передумови до зниження вантажопідйомності автомобільного транспорту взагалі неприпустимо» [15]. Але незважаючи на недоліки

прийняття і початкові кроки щодо реалізації Національної транспортної стратегії України мають для національної економіки виключне значення, адже це документ, який визначатиме розвиток транспортної та інфраструктурної галузей найближчі 12 років. Міністр інфраструктури України Володимир Омелян зазначив, що «ми повинні вийти з-за меж внутрішньоукраїнського мислення і ставити перед собою глобальні цілі. Стратегія-2030 – це не про транспорт. Стратегія-2030 – про модерну Україну, про розвинену сильну державу, про людей, для яких ми створили найкраще. Бо це – наш обов'язок. І наша робота», – додав Володимир Омелян. – «Drive Ukraine-2030 – перетворення України на розвинену, високотехнологічну та інноваційну країну завдяки розвитку сфери транспорту та інфраструктури, застосування новітніх технологій. Drive Ukraine-2030 – цифрова інфраструктура, безпека на транспорті, безпілотні автомобілі, транспортні коридори, єдина транспортна та інфраструктурна мережа з Європейським Союзом» [16].

Висновки та пропозиції у даному напрямку. Транспортна система має функціонувати лише за умов постійного поліпшення організації перевезень, вдосконалення чинного законодавства та імплементації його до загальноєвропейського, оновлюючи з дотриманням вимог євростандартів виробничі фонди, виконуючи правила охорони навколишнього середовища [17]. Стратегічними пріоритетами реформування транспортної галузі в Україні мають стати:

- інноваційний розвиток транспортної інфраструктури відповідно до потреб сучасної економіки;
- формування конкурентного ринку транспортних послуг;
- розвиток раціональної та комплексної взаємодії всіх видів транспорту;
- використання транзитного потенціалу транспортної системи України;
- формування єдиного інформаційного простору, організації ефективного електронного документообігу;
- удосконалення тарифної політики та ціноутворення;
- розвиток системи транспортної логістики;
- підвищення швидкості та надійності перевезень вантажів і пасажирів;
- створення сприятливого клімату для інноваційних досліджень в транспортній сфері та підготовки висококваліфікованих фахівців.

Список використаних джерел:

1. Минцберг Г. Менеджмент: природа и структура организаций глазами гуру / Генри Минцберг; пер. с англ. О.И. Медведь. Москва : Эксмо, 2009. 464 с.: ил.
2. Мескон М. Основы менеджмента / Майкл Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури; пер. с англ. Москва : «Дело», 2004. 493 с.: ил.
3. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
4. Ансофф И. Стратегический менеджмент. Классическое издание. / Пер с англ. Под ред. Петрова А.Н. СПб. : Питер, 2011. 344 с.: ил. (Серия «Теория менеджмента»).
5. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2006. 454 с.
6. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества: Пер. с англ. Москва : ООО «И.Д. Вильямс», 2007. 336.: ил.
7. Шопин В.А. Формирование методического подхода к разработке стратегии предприятия на основе теории открытых неравновесных систем и теории системных ограничений. *Экономика и современный менеджмент : теория и практика* : сб. ст. по матер. XIII междунар. науч.-практ. конф. Часть I. Новосибирск : СибАК, 2012.
8. Матеріали круглого столу з питань оновлення Національної транспортної стратегії України до 2030 року. URL: <http://mtu.gov.ua/content/krugliy-stil-zpitan-onovlennya-nacionalnoi-transportnoi-strategii-ukraini-do-2030-roku.html>
9. Розпорядження КМУ «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>.
10. Владимиров С.А. Об основных направлениях развития мировой транспортной системы и логистики. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 12-9. С. 1672–1680.
11. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on combating HIV. AIDS within the European Union and in the neighbouring countries, 2006–2009. URL: http://ec.europa.eu/health/ph_threats/com/aids/docs/com_2005_654_en.pdf.
12. Транспортний комплекс світу. URL: <http://www.refine.org.ua/pageid-4007-1.html>.
13. Біла книга ЄС – Транспорт. URL: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.
14. Новый Шелковый путь. Китай запускает глобальный инфраструктурный проект. URL: <http://korrespondent.net/world/3509757-novy-shelkovyi-put-kytai-zapuskat-globalnyi-ynfrastrukturnyi-proekt>.
15. Євтеєв О. Стратегія з розбудови стратегії, або паперова симуляція діяльності. URL: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1501-strategiya-z-rozbudovi-strategiji-abo-paperoval-simulyatsiya-diyalnosti>.
16. Уряд схвалив Національну транспортну стратегію до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-nacionalnu-transportnu-strategiyu-do-2030-roku>.
17. Максимчук О. Стратегічні напрямки розвитку підприємств транспортної галузі. *Економіст*. 2013. № 8. С. 61–63.

References:

1. Mintsberg G. (2009) Menedzhment: priroda i struktura organizatsiy glazami guru / Genri Mintsberg; per. s angl. O.I. Medved. Moscow: Eksmo, 464 p.: il.
2. Meskon M. (2004) Osnovyi menedzhmenta / Maykl Meskon, Maykl Albert, Franklin Hedouri; per. s angl. Moscow: «Delo», 493 il.
3. Ansoff I. (1989) Strategicheskoe upravlenie. Moscow: Ekonomika, 519 p.
4. Ansoff I. (2011) Strategicheskiy menedzhment. Klassicheskoe izdanie / Per s angl. Pod red. Petrova A.N. Spb.: Piter, 344 il. (Seriya «Teoriya menedzhmenta»).
5. Porter M. (2006) Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov. Moscow: Alpina Biznes Buks, 454 p.
6. Druker P.F. (2007) Epoha razryiva: orientiryi dlya nashego menyayuschegosya obschestva: Per. s angl. Moskva : ООО «I.D. Vilyams», 336 il.
7. Shopin V.A. (2012) Formirovanie metodicheskogo podhoda k razrabotke strategii predpriyatiya na osnove teorii otkrytyih neravnovesnyih sistem i teorii sistemnyih ogranicheniy. *Ekonomika i sovremennyiy menedzhment: teoriya i praktika*: sb. st. po mater. XIII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Chast I. Novosibirsk: SibAK.
8. Materialy kruhloho stolu z pytan onovlennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy do 2030 roku. Available at: <http://mtu.gov.ua/content/krugliy-stil-zpitan-onovlennya-nacionalnoi-transportnoi-strategii-ukraini-do-2030-roku.html>.
9. Rozporiadzhennia KМУ «Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku. Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80>.

10. Vladimirov S.A. (2015) Ob osnovnyih napravleniyah razvitiya mirovoy transportnoy sistemy i logistiki. *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovaniy*, no. 12-9, pp. 1672–1680.
11. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on combating HIV. AIDS within the European Union and in the neighbouring countries, 2006–2009. Available at: http://ec.europa.eu/health/ph_threats/com/aids/docs/com_2005_654_en.pdf.
12. Transportnyi kompleks svitu. Available at: <http://www.refine.org.ua/pageid-4007-1.html>.
13. Bila knyha YeS – Transport. Available at: http://www.transport-ukraine.eu/sites/default/files/white_book_transport_2050_ukr_0.pdf.
14. Novyyi Shelkovyyi put. Kitay zapuskaet globalnyy infrastruktornyiy proekt. Available at: <http://korrespondent.net/world/3509757-novyi-shelkovyi-put-kytai-zapuskaethlobalnyi-ynfrastrukturnyi-proekt>.
15. Ievtieiev O. Stratehiia z rozbudovy stratehii, abo paperova symuliatyia diialnosti. Available at: <http://www.agroprofi.com.ua/statti/1501-strategiya-z-rozbudovi-strategiji-abo-paperova-simulyatsiya-diyalnosti>.
16. Uriad skhvalyv Natsionalnu transportnu stratehiu do 2030 roku. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-shvaliv-nacionalnu-transportnu-strategiyu-do-2030-roku>
17. Maksimchuk O. (2013) Stratehichni napriamky rozvytku pidpriumstv transportnoi haluzi. *Ekonomist*, no. 8, pp. 61–63.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/59-11>
UDC 330.341

Shaposhnykov Kostiantyn

Doctor of Economy, Professor,
Head of Department SSI «Institute of Education Context Modernization»
of Ministry of Education and Science of Ukraine;
Chairman
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

Holovko Oleh

Ph.D. in Economy, Chairman of the Board
Black Sea Research Institute of Economy and Innovation

Raicheva Larisa

Associate Professor at the Department of Economics
and International Economic Relations
International Humanities University

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY: CLUSTER APPROACH

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД

The cluster approach to the innovative development of the national economy is studied. The article considers the essence of the category "innovation cluster" from the point of view of modern management as a subsystem of the innovation system, based on the essences of its constituent definitions: "innovation", "cluster", "project-oriented economic entity", "project-oriented innovation infrastructure". Synergetic effects as a result of cluster functioning are highlighted. A model of a project-oriented innovation cluster is proposed. The definition of "project-oriented innovation cluster" in the context of project-oriented management is given. The main strategic priorities of innovative development of the national economy are identified with the selection of the main strategies for the formation of project-oriented innovation clusters.

Keywords: innovation, project, innovative development, cluster, national economy, project-oriented technological business, synergetic effect, development.

Досліджено кластерний підхід до інноваційного розвитку національної економіки. У статті розглянута сутність категорії «інноваційний кластер» з точки зору сучасного управління як підсистеми інноваційної системи, виходячи із сутностей її складових визначень: «інновація», «кластер», «проектно-орієнтований суб'єкт економіки», «проектно-орієнтована інноваційна інфраструктура». Виділені синергетичні ефекти в результаті функціонування кластеру. Запропонована модель проектно-орієнтованого інноваційного кластеру. Обґрунтовано, що формування стратегії підвищення конкурентоспроможності української економіки повинно базуватися на ефективних мережесистемах, широкому застосуванні принципів кластерної організації інноваційної взаємодії на макрорівні проектно-орієнтованих суб'єктів економіки, що призведе до підвищення конкурентоспроможності проектно-орієнтованого технологічного бізнесу, так і до підвищення ефективності економічної системи. В Україні необхідно налагоджувати якісну комунікацію між наукою і бізнесом, яку можна описати наступною формулою: «прикладна наука + проектно-орієнтоване підприємство = проектно-орієнтований технологічний бізнес». Дано визначення дефініції «проектно-орієнтований інноваційний кластер» у контексті проектно-орієнтованого управління. Визначено, що синергетичними ефектами в результаті функціонування кластеру є: підвищення ефективності функціонування економічної системи; структурне вдосконалення національної економіки; ефект перетікання знань в кластері; ефект збільшення грошового потоку за рахунок додавання грошових потоків компаній, що входять в кластер; ефект спільного використання інфраструктурних об'єктів; ефект зниження транзакційних витрат; синергія кооперації, спеціалізації, інтеграції, концентрації проектно-орієнтованого технологічного бізнесу. Визначені основні стратегічні пріоритети інноваційного розвитку національної економіки із виділенням основних стратегій формування проектно-орієнтованих інноваційних кластерів.

Ключові слова: інновація, проект, інноваційний розвиток, кластер, національна економіка, проектно-орієнтований технологічний бізнес, синергетичний ефект, розвиток.

Formulation of the problem. The rapid development of information technology under the influence of globalization processes leads to need to change the strategy of economic development.

Globalization has become an objective reality, the main factor in the development of which is the achievement of scientific and technological progress. Thanks to modern information

technologies, the development and transfer of innovations in the global innovation space is accelerating. Current trends in the development of global innovation processes confirm the importance of rethinking approaches to the formation of drivers for further economic growth of the national economy.

Innovation processes and a new understanding of them as "successive chains of project-oriented actions, covering all stages of the innovation cycle, the process of transforming scientific knowledge into innovation that satisfies yaye new social needs of the economy" [15, p. 73], and is from the point of view of project-oriented management "the end result of the project, which is used in practice, embodied in a commercialized new or improved product / process" [16, p. 95].

The formation of a strategy to increase the competitiveness of the Ukrainian economy should be based on efficient network systems, widespread application of the principles of cluster organization of innovation cooperation at the macro level of project-oriented economic entities, which will increase the competitiveness of project-oriented technology business and increase economic system efficiency. In Ukraine, it is necessary to establish quality communication between science and business, which can be described by the following formula: "applied science + project-oriented enterprise = project-oriented technology business."

Analysis of recent research and publications.

M. Porter in the theory of national preferences noted the importance of microeconomic support for innovation through industrial clusters, which are specific to each economy [12]. Issues related to the phenomenon of the cluster in the formation of an innovative model of the region's economy were studied by A. Butenko and E. Lazareva [2]. They considered the problem of creating an innovation cluster as a subsystem of the regional innovation system in order to increase the efficiency of its individual elements and the economy of the region, the intensification of innovation processes. S. Sokolenko dealt with the problems of clustering in the global economy, the formation and functioning of network production cluster systems in the context of modern theories of economic development in his research [14]. He comprehensively analyzed the processes of development of such systems in the global economy, clarified the problems of self-sufficiency of cluster mechanisms that can overcome the crisis in the economy. I. Dezhina [5] dealt with innovation clusters as tools of innovation policy, she studied foreign experience in using the mechanism of technological platforms and their role in regional and sectoral innovation

development, identified the relationship between technological platforms and innovation clusters. V. Dubovik was engaged in the cluster approach as a means of activating innovation activity in the national economy [6]. Peculiarities of cluster development strategy of regions and the country as a whole were studied in the work of I. Zhurba [7], where it is determined that the main stage of cluster policy formation is the development of cluster strategy, which according to the principles of multilevel formation should be developed at different levels of government. The analysis of the role and influence of clusters on self-organization and self-development of the country's innovation infrastructure in conditions of limited financial resources was conducted by A. Knyazevych and I. Britchenko [8]. The application of the cluster approach to innovative development has been studied by such scientists as O. Makarov, O. Sobolev, V. Ivanov [9], in their monograph they consider clustering as a mechanism for implementing the innovation process and an effective tool for economic growth. Peculiarities of application of design and cluster approaches in providing innovative development of the city are investigated by T. Mamatova and I. Chikarenko [10]. V. Melnyk in his work [11] considers the cluster model of the economy in terms of world experience and its prospects for Ukraine, he emphasized the importance of the cluster as an important universal tool for improving the competitiveness of the economy and effective development of modern global economy. O. Tishchenko in his study [17] identifies two approaches to understanding the goals and objectives of the cluster form of industrial organization as a vector of economic development.

Despite the presence of numerous theoretical developments, the issues of forming a cluster model of project-oriented innovative development of the national economy remain studied in fragments and require further scientific substantiation. In addition, they need to deepen the study of the formation of a model of project-oriented innovation development of the national economy, which should be based on effective network systems, widespread application of the principles of cluster organization of innovation interaction of project-oriented economic entities.

Formulation of the goals of the article.

The main purpose of this work is to outline the prospects for the formation of a cluster approach to the innovative development of the national economy.

Presenting main material. It is widely known that the formation of innovation clusters that ensure the integration of science, technology and

production is a recognized method that provides scientific, technical and economic development at the micro, meso and macroeconomic levels [1].

According to the Law of Ukraine "On Innovation", innovation is an activity aimed at using and commercializing the results of research and development and determines the release of new competitive goods and services [13]. The object of innovation is innovation. The subjects of innovation are individuals or legal entities that carry out innovation activities and (or) attract property and intellectual property, invest their own or borrowed funds in the implementation of innovation projects.

The definition of "cluster" has different meanings in different countries and in different researchers. Clusters are used in various economic systems, production and innovation systems, to increase the competitiveness of these systems, structural changes in the economy.

M. Porter gives the following definition of a cluster: "A cluster, or industrial group, is a group of close, geographically interdependent companies and related organizations that operate together in a particular type of business, are characterized by common activities and complement each other" [12, with. 258].

As S. Sokolenko notes, "A cluster is a voluntary association of firms in a certain field of entrepreneurship, interconnected technologically and, as a rule, on the basis of geographical proximity" [14, p. 19]. A cluster can contain a small or significant number of firms of different sizes in various proportions.

From the point of view of the project-oriented approach, the innovation cluster as a subsystem of the innovation system can be defined as a set of project-oriented cluster entities that have their own project-oriented management structure, they include: innovation development entities, innovation projects; subjects of realization of innovations, innovative projects; project-oriented innovation infrastructure which is a "set of interconnected and interacting project-oriented economic entities that use a project-oriented management structure with extensive use of project management methods, organize their activities on the basis of innovative developments" [18, p. 113].

Thus, innovation clusters should be considered as an essential factor to explain the empirical phenomenon of spatial concentration of innovation. They are important systems for ensuring the competitiveness of project-oriented subjects of the national economy, they have become drivers of innovative development in many countries around the world.

Entities in the cluster will win the competition by sharing positive experiences and reducing costs by sharing resources. This phenomenon is defined as a synergistic effect of clusters. By optimizing the synergistic effect, coordinating their actions within the cluster, the cluster entity has the opportunity to achieve a sustainable competitive advantage. Synergy is defined as the benefit obtained from combining two or more elements in such a way that the productivity of the resulting combination is higher than the sum of its individual elements [4].

Synergistic effects as a result of the functioning of the cluster are: increasing the efficiency of the economic system; structural improvement of the national economy; the effect of knowledge flow in the cluster; the effect of increasing cash flow by adding cash flows to companies in the cluster; the effect of sharing infrastructure facilities; the effect of reducing transaction costs; synergy of cooperation, specialization, integration, concentration of project-oriented technological business.

Project-oriented innovation cluster is a network form of organization of project-oriented technological business, which provides close partnerships (interaction, cooperation) between the main project-oriented entities of sectoral, regional and / or interregional level (enterprises, research, educational institutions and organizations, public authorities) for the development and timely commercialization of the results of innovative development projects, increasing the competitiveness of the economic system, improving quality component export potential towards forming project-oriented economy Ukraine for its integration into the global innovation space.

You can identify the following basic strategies for the formation of project-oriented innovation clusters: penetration, support, reinforcement and reinforcement.

The choice of strategy for the formation of project-oriented innovation cluster is made using tactical areas of integration convergence of the level of innovation development of Ukraine with the level of development of leading innovation countries and affects the results of such a cluster in terms of achieving synergies from the interaction of project-oriented economic entities. In general, it is considered appropriate to identify several basic strategies in this context: penetration, support, reinforcement and strengthening.

The basis of the penetration strategy is the desire to penetrate new markets or significantly strengthen their position in the global market in accordance with the requirements of the global innovation space. The support strategy is focused

on preserving the state of the elements of the functional subsystem of the design potential, taking into account the identified synergetic determinants. A characteristic feature of the reinforcement strategy is the containment of further destruction of the components of the functional subsystem of the design potential by enhancing the positive impact of synergetic determinants. During the implementation of the reinforcement strategy, the elemental composition of the functional subsystem of the design potential is increased.

Conclusions and suggestions. The appropriate choice of strategy for the formation of project-oriented innovation cluster occurs when applying tactical directions of integration convergence of the level of innovation development of Ukraine with the level of development of leading

innovative countries and affects the results of such cluster in terms of achieving synergies from the interaction of project-oriented economic entities. Determining the strategic priorities of project-oriented innovation development of the national economy determines the choice of strategy for the formation of project-oriented clusters.

The approach to the formation of a cluster model of project-oriented innovation development of the national economy, which in contrast to the existing ones is based on the identification of the main subsystems of project potential (functional, resource, organizational, project) to achieve the goals of innovative development of the national economy, allows to develop practical recommendations. Project-oriented innovation clusters in different sectors of the economy and to form strategies for their development.

References:

1. Avdonina S.G. (2012) Sinergeticheskij effekt klasternyh obrazovaniy i parametry ego ocenki [Synergetic effect of cluster formations and parameters of its assessment]. *Regional Economics and Management: An Electronic Scientific Journal*, vol. 1 (29). Available at: <https://eee-region.ru/article/2904/> (accessed 07 July 2019).
2. Butenko A.I., Lazariyeva Ye.V. (2009) Fenomen klastera u formuvanni innovatsiinoi modeli ekonomiky rehionu [The phenomenon of the cluster in the formation of an innovative model of the economy of the region]. *Investitsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 25–28.
3. Vohler B., Sakha D., Krasovska O. (2015) Prohrama pidtrymky klasteriv v Ukraini: pryntsypy rozrobky ta kliuchovi osoblyvosti [Cluster Support Program in Ukraine: Development Principles and Key Features]. Berlin, Kyiv: Nimetska konsultatyvna hrupa; Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii. (in Ukrainian)
4. Holik I.L. (2015) Synerhetychnyi efekt diialnosti klasternykh formuvan [Synergetic effect of cluster formations]. *Efektivna ekonomika*, vol. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4053> (accessed 06 July 2019).
5. Dezhina I.G. (2013) Tehnologicheskie platformy i innovacionnye klastery: vmeste ili porozn [Technology platforms and innovation clusters: together or separately]. Moscow: Izdatelstvo Instituta Gajdara. (in Russian)
6. Dubovyk V.S. (2009) Formuvannia innovatsiynykh klasteriv yak metodu aktyvizatsii innovatsiinoi diialnosti v ekonomitsi rehionu [Formation of innovation clusters as a method of activating innovative activity in the regional economy]. *Produktivni syly Ukrainy*, vol. 1, pp. 153–163.
7. Zhurba I.O. (2014) Formuvannia klasternoi stratehii rozvytku Cherkaskoho rehionu [Strategy formation of clusters of Cherkasy region]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3–4, pp. 88–94.
8. Kniazevych A.O., Britchenko I.H. (2015) Klasternyi pidkhid do stvorennia innovatsiinoi infrastruktury krainy [Cluster approach to the creating of innovative infrastructure of the country]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 2(1), pp. 24–29.
9. Makarova O.Yu., Soboleva O.V., Ivanova V.A. (2014) Klasternyj podhod v innovacionnom razvitii [Cluster approach in innovative development]. Moscow: RANHiGS pri Prezidente RF. (in Russian)
10. Mamatova T., Chykarenko I. (2011) Proektnyi ta klasternyi pidkhody v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku mista [Project and clusters approaches in the city's innovation development support]. *Derzh. upr. ta mistseve samovriaduvannia: zb. nauk. pr.* Dnipropetrovsk: DRIDU NADU. Vol. 3, pp. 238–247.
11. Melnyk V.V. (2018). Klasterna model ekonomiky: svitovii dosvid ta perspektyvy Ukrainy [Cluster model of the economy: world experience and prospects of Ukraine]. *Intelekt XXI*, vol. 4, pp. 19–22.
12. Porter M. (1993) Mezhdunarodnaya konkurentsia [International competition]. Moscow: Mezhdunar. otnosheniya. (in Russian)
13. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist» [The Law of Ukraine «About innovative activity»]. (n.d.). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (accessed 21 July 2019).
14. Sokolenko S.I. (2004) Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [International competition]. Kyiv: Lohos. (in Ukrainian)
15. Starchenko G.V. (2019) Innovatsiini protsesy ekonomiky ta proektno-orientovane upravlinnia: yikh vzaiemovplyv [Innovative processes of the economy and project-oriented management: their mutual influence]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 4. Pp. 69–74.

16. Starchenko G.V. (2019) Proektnyi pidkhid ta yoho vplyv na innovatsiyni rozvytok natsionalnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv [Project approach and its impact on the innovative development of the national economy in the conditions globalization calls]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Seriya: "Ekonomichni nauky"*, vol. 31, pp. 110–118.
17. Tyshchenko O.M. (2010) Klasteri yak vektor rozvytku ekonomiky: orhanizatsiia, sutnist i kontseptsii [Clusters as a vector of economic development: organization, essence and concepts]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 21, pp. 74–80.
18. Starchenko G.V. (2018) Formation of the project-oriented innovative infrastructure of the national economy. *Modern Science – Moderní věda*, vol. 9, pp. 108–116.
19. Shaposhnikov K.S. Teleolohichni pidkhody do korporatyvnoho upravlinnia: tvorchist ta kreatyvnist. Available at: http://www.doc/zb_17_ekon/stat_17/10.pdf (accessed 21 July 2019).

Список використаних джерел:

1. Авдонина С.Г. Синергетический эффект кластерных образований и параметры его оценки. *Региональная экономика и управление: электронный научный журнал*. 2012. №1 (29). URL: <https://eee-region.ru/article/2904/> (дата звернення: 07.07.2019).
2. Бутенко А.І., Лазарева Є.В. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 2. С. 25–28.
3. Воглер Б., Саха Д., Красовська О. Програма підтримки кластерів в Україні: принципи розробки та ключові особливості. Берлін, Київ : Німецька консультативна група; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2015. 18 с.
4. Голік І.Л. Синергетичний ефект діяльності кластерних формувань. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4053> (дата звернення: 06.07.2019).
5. Дежина И.Г. Технологические платформы и инновационные кластеры: вместе или порознь? Москва : Издательство Института Гайдара, 2013. 120 с.
6. Дубовик В.С. Формування інноваційних кластерів як методу активізації інноваційної діяльності в економіці регіону. *Продуктивні сили України*. 2009. № 1. С. 153–163.
7. Журба І.О. Формування кластерної стратегії розвитку Черкаського регіону. *Економіка і організація управління*. 2014. Вип. 3–4. С. 88–94.
8. Князевич А.О., Брітченко І.Г. Кластерний підхід до створення інноваційної інфраструктури країни. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. : Економіка*. 2015. Вип. 2(1). С. 24–29.
9. Макарова О.Ю., Соболева О.В., Иванова В.А. Кластерный подход в инновационном развитии. Москва : РАНХиГС при Президенте РФ, 2014. 127 с.
10. Маматова Т., Чикаренко І. Проектний та кластерний підходи в забезпеченні інноваційного розвитку міста. *Держ. упр. та місцеве самоврядування: зб. наук. пр.* Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ. 2011. № 3. С. 10.
11. Мельник В.В. Кластерна модель економіки: світовий досвід та перспективи України. *Інтелект XXI*. 2018. № 4. С. 19–22.
12. Портер М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран. Москва : Международные отношения, 1993. 896 с.
13. Про інноваційну діяльність : Закон України від 16 жовтня 2012 року, № 5460 - VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (дата звернення: 21.07.2019).
14. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848с.
15. Старченко Г. В. Інноваційні процеси економіки та проектно-орієнтоване управління: їх взаємовплив. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 4 (109). С. 69–74.
16. Старченко Г. В. Проектний підхід та його вплив на інноваційний розвиток національної економіки в умовах глобалізаційних викликів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки"*. 2019. № 31. С. 110–118.
17. Тищенко О.М. Кластери як вектор розвитку економіки: організація, сутність і концепції. Теоретичні та прикладні питання економіки. *Збірник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 74–80.
18. Starchenko G. V. Formation of the project-oriented innovative infrastructure of the national economy. *Modern Science – Moderní věda*. 2018. № 9. С. 108–116.
19. Шапошников К.С. Телеологічні підходи до корпоративного управління: творчість та креативність. URL: http://www.doc/zb_17_ekon/stat_17/10.pdf (дата звернення: 21.07.2019).

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (59), 2020

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Відповідальний за випуск *Т. К. Валицька*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *Ю. Г. Войтюк*

Підписано до друку 09.10.2020 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 8,84.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.